

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO FAKULTETAS
KALBŲ, LITERATŪROS IR VERTIMO STUDIJŲ INSTITUTAS

Gabrielė Gudaitytė

**MITINIS MATMUO LIŪNĖS SUTAMOS POEZIJOS RINKTINĖJE
*SUGRĮŽAU***

MAGISTRO DARBAS

Lietuvių literatūra ir kūrybinis rašymas (valstybinis kodas 6211NX022)

Darbo vadovė prof. dr. Gabija Bankauskaitė

Magistrantė Gabrielė Gudaitytė

Kaunas, 2025

TURINYS

IVADAS.....	3
1. MITOPOETINIO TYRIMO APMATAI	7
1.1 Mitopoetika kaip literatūros teorijos kryptis	7
1.2 Mircea Eliade šventybės ir pasaulietiškumo teorija	13
1.3 Ryšys tarp mito ir literatūros: mito funkcijos.....	17
1.3.1 Naratyvinė funkcija	18
1.3.2 Simbolinė funkcija	19
1.3.3 Aktualizavimo ir transformacijos funkcija.....	20
1.3.4 Intertekstinė funkcija.....	22
1.4 Mitopoetikos reikšmė lietuvių egzodo literatūroje.....	24
1.4.1 Tapatybė	25
1.4.2 Prarasta tėvynė	26
1.4.3 Sugrįžimo refleksija	27
2. KOLEKTYVINĖ PATIRTIS, MITINĖ PASAULĖVOKA IR EGZISTENCINĖ REFLEKSIJA LIŪNĖS SUTEMOS RINKTINĖJE SUGRĮŽAU	30
2.1 Tapatumo paieška ir mitinis subjektas	32
2.2 Liminalumas ir perėjimo erdvės.....	37
2.3 Hierofanijos ir sakralumo patirtys.....	41
2.4 Simbolių kalba ir mitinio pasaulio atpažinimas	44
2.5 Mitinės struktūros ir sugrįžimo archetipas	49
IŠVADOS.....	58
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61
LITERATŪRA.....	62
PRIEDAI	66

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvių egzodo literatūra yra neatsiejamą nuo tautinės tapatybės, atminties ir dvasinės savasties paieškų. XX amžiaus viduryje išeivijoje atsidūrę kūrėjai susidūrė su būtinybe iš naujo apibrėžti save kultūriškai, dvasiškai ir egzistenciškai. Ši būtinybė lėmė literatūros posūkį į vidines žmogaus patirtis, kuriose svarbų vaidmenį įgijo mitas – ne kaip folkloro reliktas, bet kaip gyvas egzistencinis modelis, leidžiantis kalbėti apie praradimą, atskirtį, dvasinę krizę ir viltį. Tokiame kontekste itin reikšminga tampa Liūnės Sutemos – vienos ryškiausių moterų išeivių poezių – kūryba, kurioje egzistencinis jautrumas, vidinio pasaulio vaizdiniai ir simbolių sistema susijungia su giliu mitiniu mąstymu.

Liūnės Sutemos poezija išsiskiria tuo, kad egzodo patirtis joje netampa vien tik istoriniu ar biografiniu faktu – tai ontologinis virsmas, išreikštas per mitinius archetipus, liminalias būsenas, simbolinius ženklus ir grįžimo motyvą. Rinktinėje *Sugrįžau* sugrįžimas įvardijamas ne kaip geografinių koordinatų atstatymas, bet kaip kelionė į dvasinę pradžią, archetipinę būtį, kurioje subjektas susiduria su savąja *Šešėlio*, *Animos*, *Motinos ar Herojaus* figūra, kaip tai nusakė C. G. Jung. Taip pat šios poezijos erdvėje šventumo patirtis, kaip ją aiškina M. Eliade, tampa poetinės kalbos lygmeniu artikuliuojama realybe, kurioje eilėraščio pasaulis veikia kaip hierofanija – šventumo apsimėsimas.

Šiuolaikinėje literatūroje, kurioje dažnai vyrauja fragmentiškumas, ironija ir dekonstrukcija, Liūnės Sutemos poezija išlaiko archajišką gelmę, kurioje mitas ir simbolis padeda ne tik perteikti individualią patirtį, bet ir atverti universalius žmogaus būties klotus. Analizuojant šios poetės kūrybą mitopoetinės analizės šviesoje, galima atskleisti, kaip literatūra tampa kolektyvinės sąmonės forma, gebančia reflektuoti egzodo traumas, tapatybės krizę ir sakralumo ilgesį. Tokia prieiga yra aktuali tiek literatūrologiniu, tiek kultūrologiniu požiūriu, nes leidžia suprasti, kaip moderni poezija per mitinius modelius įveikia egzistencinę fragmentaciją ir grąžina žmogų į simbolinį bei dvasinį centrą. Todėl šio darbo tema – mitinis matmuo Liūnės Sutemos poezijoje – yra aktuali ne tik egzodo literatūros tyrimų kontekste, bet ir platesnėje diskusijoje apie mito funkcijas šiuolaikinėje literatūroje, archetipinių struktūrų transformacijas ir poetinės kalbos gebėjimą įtvirtinti sakralumo patirtį modernioje sąmonėje. Šis tyrimas atskleidžia, kad egzodo literatūra – tai ne tik istorinė atmintis, bet ir universalios žmogiškosios kelionės metafora, kurioje mitas padeda apibrėžti, kas mes esame, kai netenkame visko, išskyrus kalbą, vaizdinius ir sapnus.

Tyrimo objektas – mitinio matmens raiška Liūnės Sutemos poezijos rinktinėje *Sugrįžau* (2009), kurioje jungiasi archetipai, sakralumo patirtys, simboliai ir mito funkcijos.

Darbo medžiaga – Liūnės Sutemos poezijos rinktinė *Sugrįžau*, išleista 2009 metais, kuriame atsiskleidžia egzistenciniai, mitiniai, sakraliniai ir tapatumo motyvai.

Darbo tikslas – ištirti mitinio matmens raišką Liūnės Sutemos poezijos rinktinėje *Sugrįžau*, remiantis mitopoetinės analizės principais.

Uždaviniai:

- 1) aptarti mitopoetikos teorinę sampratą, remiantis C. G. Jung, M. Eliade, V. Turner idėjomis;
- 2) apžvelgti mito funkcijas literatūroje ir jų reikšmę kolektyvinei atminčiai;
- 3) išanalizuoti mitinio subjekto, archetipų, liminalumo, šventumo ir simbolių sistemą Liūnės Sutemos rinktinėje *Sugrįžau*;
- 4) įvertinti, kaip mitopoetika atskleidžia poetinę tapatybės ir sugrįžimo patirtį lietuvių egzodo literatūroje.

Tyrimo problema – kaip Liūnės Sutemos poezijos rinktinėje *Sugrįžau* per mitinius archetipus, simbolius ir šventumo patirtį konstruojamas mitinis subjektas, ir kokią funkciją tai atlieka lietuvių egzodo kultūriniame kontekste.

Darbo metodologija. Darbe taikomi bendramoksliniai analitiniai ir interpretaciniai metodai, o mitopoetinėje tyrimo prieigoje derinamas hermeneutinis žvilgsnis, jungiantis C. G. Jung archetipų ir kolektyvinės sąmonės teoriją, M. Eliade šventumo ir pasaulietiškojo teoriją, V. Turner liminalumo sampratą ir mito funkcijų klasifikaciją. Šie teoriniai konstruktai leidžia atskleisti mitinį matmenį poezijos tekstuose kaip egzistencinį ir kultūrinį reiškinį.

Tyrimų apžvalga. Liūnės Sutemos kūryba jau kurį laiką sulaukia literatūrologų dėmesio, ypač gilinamasi į jos egzodo patirtimi grįstą poetiką, dvasinį pasaulį, simbolių sistemą ir tapatybės paieškas. Vis dėlto sisteminga mitopoetinė analizė, orientuota į archetipų, simbolių, šventumo ir liminalumo tematiką, dar nėra plačiai išplėta. Nemažai tyrėjų darbų nukreipti į autobiografiškumo, tikrumo, egzistencinių išgyvenimų ar religinių motyvų raišką poetės tekstuose, tačiau mitinis matmuo dažnai tiriamas netiesiogiai arba išskleidžiamas tik per atskirus simbolinius motyvus.

Vienas svarbiausių kontekstinių tyrimų – Ugnės Morkūnaitės straipsnis „Dialogas su Biblija Liūnės Sutemos ir Birutės Pūkelevičiūtės poezijoje“ (2015), kuriame analizuojama šventumo patirtis, biblinės intertekstualijos raiška ir religinių simbolių transformacija poetės kūryboje. Autorė atskleidžia, kad Liūnės Sutemos tekstuose religiniai įvaizdžiai dažnai įgyja egzistencinį, o ne dogminį krūvį, o bibliniai motyvai tampa dvasinio virsmo ir asmeninės atgailos metaforomis.

Ingos Stepukonienės tyrime „Vandens motyvas Liūnės Sutemos ir Astridos Ivaskos poezijoje“ (2017) svarstomas vienas iš kertinių archetipinių simbolių – vanduo – kaip atsinaujinimo, atgimimo, ribinės būsenos ir transformacijos ženklas. Ši analizė reikšminga nagrinėjant mitopoetinę simbolių sistemą, nes vandens motyvas glaudžiai siejasi su mitiniu liminalumu, šventumo ritualika ir psichologine kelione per nesąmoningus klodus.

Gitanos Vanagaitės darbe „Algimanto Mackaus ir Liūnės Sutemos autobiografiniai tekstai, arba apie išdidumą egzilyje“ (2018) akcentuojamas egzodo rašytojų savivokos ir orumo klausimas.

Autorė nagrinėja, kaip Liūnės Sutemos autobiografiniai fragmentai perteikia egzilio savigarbą, tapatybės įtvirtinimą per kalbą ir kūrybą, o tai tiesiogiai susiję su archetipiniu Herojaus ir Liminalaus subjekto modeliu, aktualiu mitopoetinėje analizėje.

Indrės Žakevičienės straipsnyje „Liūnės Sutemos tikrumo poetika“ (2018) analizuojama poetės kalbos autentiškumo problema, kai tikrumas suprantamas kaip egzistencinis imperative. Pasak autorės, tikrumo poetika grindžiama vidinio pasaulio tiesa, nepaklūstanti estetinėms ar ideologinėms normoms. Ši nuostata glaudžiai siejasi su C. G. Jung individiacijos procesu ir psichinės kelionės struktūra, kuri susiklosto būtent mitopoetinėje poetikos trajektorijoje.

Egzodo literatūros tyrimuose taip pat svarbios D. Jakaitės (2007), Ž. Kolevinskienės (2011), V. Paplauskienės (2011) įžvalgos, kurios kontekstualizuoja Liūnės Sutemos kūrybą modernizmo, egzistencinės patirties, kultūrinio atminties išsaugojimo kontekstuose. Nors daug dėmesio skiriama Algimanto Mackaus generacijai, vis dėlto poetės kūryba vis dažniau traktuojama kaip viena autentiškiausių egzodo dvasinės literatūros išraiškų.

Vis dėlto mitinis matmuo kaip struktūrinė, archetipinė, kolektyvinės sąmonės pagrįsta dimensija iki šiol nėra sistemingai išanalizuotas Liūnės Sutemos poezijoje. Nors simboliai, tokie kaip vanduo, motina, šešėlis, sugrįžimas ar mirtis, kartais nagrinėjami fragmentiškai, jų archetipinės funkcijos, transformacinė prasmė ir sakralumo aspektai reikalauja nuodugnesnės analizės. Todėl šiame darbe pasirinkta mitopoetinė prieiga, remiantis C. G. Jung, M. Eliade ir V. Turner teorijomis, leidžia naujai pažvelgti į Liūnės Sutemos kūrybą kaip į kompleksinę poetinę struktūrą, kurioje literatūra tampa kolektyvinės sąmonės, sakralumo ilgesio ir egzistencinio virsmo išraiška.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, teorinė dalis, analitinė dalis, išvados, literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, priedai.

Teorinę darbo dalį „Mitopoetinio tyrimo apmatai“ sudaro mitopoetikos sampratos aptarimas ir jos taikymas literatūros analizėje, remiantis svarbiausiais teoriniais šaltiniais. Šioje dalyje plačiai pristatomos Carl Gustav Jung archetipų ir kolektyvinės sąmonės teorijos, Mircea Eliade šventumo ir pasaulietiško prieiga, Victor Turner liminalumo samprata, taip pat aptariamose keturiose mito funkcijos literatūroje: naratyvinė, simbolinė, aktualizavimo ir intertekstinė. Analizuojama, kaip šie teoriniai modeliai leidžia interpretuoti mitinį matmenį literatūros tekstuose, ypač egzodo poezijoje.

Analitinėje dalyje „Kolektyvinė patirtis, mitinė pasaulėvoka ir egzistencinė refleksija Liūnės Sutemos rinktinėje *Sugrįžau*“ remiamasi teoriniu pagrindu ir siekiama atskleisti, kaip per archetipus, simbolius ir mitinius siužetus poezijoje aktualizuojama kolektyvinė atmintis, sakralumo ilgesys ir egzistencinė tapatybės paieška. Ši darbo dalis suskirstyta į penkis teminius skyrius, kuriuose nuosekliai analizuojama Liūnės Sutemos poezijos rinktinė. Pirmiausia nagrinėjamos tapatumo ir mitinio subjekto paieškos, atskleidžiančios subjektą kaip archetipinio kelio veikėją. Antrame skyriuje dėmesys skiriamas liminalumo būsenoms – pereinamosioms erdvėms ir laikams, kuriose vyksta

subjekto transformacija. Trečiame skyriuje tyrinėjamos šventumo patirtys, hierofanijos ir jų raiška poezijos kalboje. Ketvirtame – analizuojama simbolių sistema, susieta su kolektyvine sąmone ir egzistencinėmis žmogaus patirtimis. Penktame skyriuje aptariama sugrįžimo archetipo raiška – kaip simbolinis, egzistencinis ir mitinis su(si)grįžimo naratyvas transformuoja poetinį subjektą.

1. MITOPOETINIO TYRIMO APMATAI

Mitopoetika kaip literatūros teorijos kryptis atskleidžia, kad mitas literatūroje nėra tik istorinė ar folklorinė atgyvena, bet pamatinė kultūrinė struktūra, leidžianti literatūriniam tekstams jungti individualią kūrėjo patirtį su kolektyvine kultūros ir sąmonės atmintimi. Remdamasi analitinės psichologijos kūrėjo C. G. Jungo archetipų teorija, mitopoetika suteikia galimybę pamatyti, kaip per pasikartojančius simbolius, siužetus ir mitinius veikėjus literatūra ne tik reflektuoja universalias žmogiškosios būties patirtis, bet ir nuolat jas atnauja naujuose kultūriniuose kontekstuose. Mircea Eliade, Northrop Frye, Joseph Campbell ir kitų tyrėjų idėjos atskleidžia, kad mitai literatūroje atlieka ne vien simbolinę ar naratyvinę funkciją – jie veikia kaip gilesnė sakralumo ir kultūrinės tapatybės struktūra, suteikianti literatūrai filosofinį matmenį. Lietuvių literatūroje šią prieigą reikšmingai plėtojo Vygantas Šiukščius, Dalia Jakaitė ir kiti mokslininkai, pademonstravę, kad mitopoetinė analizė leidžia suprasti, kaip modernioji literatūra ne tik transformuoja tradicinius mitus, bet ir kuria naujus, atliepiančius dabartį. Mitopoetika, apimanti archetipus, kolektyvinės sąmonės projekcijas ir mitinių simbolių transformacijas, tampa ne tik literatūros analizės metodu, bet ir platesne hermeneutine sistema, padedanti suprasti, kaip literatūra reflektuoja ir formuoja kolektyvinį kultūros suvokimą ir egzistencinę savimonę.

Šioje darbo dalyje aptariama mitopoetikos samprata, jos reikšmė literatūrai ir pagrindiniai teoriniai kontekstai. Analizuojama, kaip mitas tampa neatsiejama literatūros kūrinio dalimi įtvirtindamas kultūrinę tapatybę, kolektyvinę atmintį ir egzistencinę patirtį. Remiantis Claude Lévi-Strauss, Northrop Frye, Carl Gustav Jung, Julia Kristeva, Pierre Brunel, Joseph Campbell, Algirdo Juliaus Greimo, Kęstučio Nastopkos ir kitų tyrėjų išvalgomis, mitopoetika nagrinėjama kaip literatūros analizės metodas ir platesnė hermeneutinė sistema. Vienas žymiausių mitopoetikos tyrėjų filosofas Mircea Eliade pristatydamas šventybės ir pasaulietiškumo teoriją teigia, kad šventybė pasirodo per hierofanijas, kitaip tariant, realius objektus, o šventybės pasirodymu jis laiko grįžimą į pradžios laiką. Šioje darbo dalyje taip pat aptariamos mito funkcijos literatūroje – jo naratyvinis, simbolinis, transformacinis ir intertekstinis vaidmenys. Taip pat atskleidžiama mitopoetikos svarba lietuvių egzilio literatūroje, kurioje mitas atlieka tapatybės, prarastos tėvynės ir sugrįžimo refleksijos funkcijas.

1.1 Mitopoetika kaip literatūros teorijos kryptis

Mitopoetika yra viena iš literatūros teorijos krypčių, kuri tiria mitinių struktūrų, archetipinių vaizdinių ir simbolių funkcionavimą literatūros kūriniuose. Jos atstovai remiasi prielaida, kad mitas yra universalus žmogaus kultūros elementas, kuris literatūroje perteikiamas įvairiomis formomis:

siužetinėmis struktūromis, veikėjų archetipais, simboliais, intertekstinėmis aliuzijomis ir kalbos formomis.

Vygantas Šiukščius savo knygoje *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija* (1999) pabrėžia, kad mitopoetika yra ne tik literatūros analizės metodas, bet ir platesnė pasaulėžiūros sistema, leidžianti suprasti, kaip mitinis mąstymas veikia kūrinius ir jų recepciją. Jo nuomone, XX a. modernistinėje literatūroje mitiniai motyvai nėra tik reliktiniai folkloriniai elementai, bet sudaro pamatinį kūrybos principą – mitologiškumas modernizme tampa ne tik stilistine priemone, bet ir filosofine būtinybe (plg. Šiukščius, 1999, p. 147).

V. Šiukščius akcentuoja, kad mitopoetinis mąstymas lietuvių prozoje atsiskleidžia ne tik per pavienius mitologinius motyvus ar simbolius, bet visų pirma per pasaulio modeliavimą, kuriame svarbūs cikliško laiko, sakralios erdvės ir ribinių būsenų konceptai. Pasak jo, tokia pasaulėjauta ypač ryški Broniaus Radzevičiaus kūryboje, kurioje mitinis laikas tampa egzistencinio patyrimo struktūra, leidžiančia moderniam žmogui reflektuoti savo būtį, išsisknijusią tautos kultūrinėje ir mitinėje atmintyje (plg. Šiukščius, 1999, p. 10).

Be B. Radzevičiaus prozos, V. Šiukščius tiria ir Juozo Apučio tekstus, kuriuose išryškėja specifinis mitopoetinis santykis su erdve. Pasak V. Šiukščiaus, J. Apučio kūriniuose erdvė dažnai traktuojama kaip ritualinė teritorija, kurioje vyksta simboliniai perėjimai, o veikėjas patiria ribines būsenas – susiduria su mirtimi, netektimi ar egzistenciniu trapumu (plg. Šiukščius, 1999, p. 47–49). V. Šiukščius atkreipė dėmesį į tai, kad tokia erdvės mitologizacija nėra vien stilistinis sprendimas – ji atlieka gilesnę funkciją, nes susieja individualaus gyvenimo patirtį su archetipiniu kolektyvinės atminties klotu (plg. ten pat, p. 50).

Svarbu paminėti, kad V. Šiukščius mitopoetiką suvokia ne tik kaip literatūros analizės metodą, bet ir kaip savitą egzistencinės refleksijos būdą. Jo teigimu, mitologiniai motyvai modernioje lietuvių literatūroje funkcionuoja kaip būdas įprasminti žmogaus būties trapumą, kai racionalūs pasaulio aiškinimo modeliai nebegali suteikti prasmės (plg. Šiukščius, 1999, p. 7). V. Šiukščiaus teigimu, būtent mitopoetika leidžia lietuvių rašytojams integruoti archajiškus pasaulėvokos elementus į modernią refleksiją apie žmogaus būtį, taip sukuriant savitą lietuviškos prozos filosofinį pamatą (plg. ten pat, p. 13).

Mitopoetika yra teorinė literatūros sistema, padedanti analizuoti, kaip literatūra jungia kultūrinius, istorinius ir filosofinius kontekstus. Tai nėra vien tik formalus analizės metodas, bet labiau dinamiškas, daugiasluoksnis požiūris, leidžiantis suprasti, kaip mitai veikia kolektyvinę atmintį, tapatybę ir kultūrinį paveldą. Šios teorijos pradininkas, literatūros kritika ir teoretikas Northrop Frye savo darbe *Anatomy of Criticism* (liet. *Kritikos anatomija*) (1957) mitinius archetipus pavadino literatūros pagrindu. N. Frye teigimu, visų literatūros kūrinių struktūra remiasi

pasikartojančiais mitiniais modeliais, kuriuos galima analizuoti per universalias archetipines figūras (plg. Frye, 2000, p. 99).

Mitopoetikos tyrimų lauke itin reikšmingos yra Kęstučio Nastopkos mintys, kurios susieja mitines struktūras su semiotine Algirdo Juliaus Greimo mokykla ir lietuvių mitologijos tyrimais. Pasak K. Nastopkos, mitas literatūroje veikia kaip tam tikras pamatinis naratyvinis modelis, kurio reikšmės ir struktūros atpažįstamos per tam tikras simbolines priešpriešas, siužetinius modelius bei archetipinius veikėjų tipus (plg. Nastopka, 2006, p. 145–146). K. Nastopka, interpretuodamas A. J. Greimo ir Vladimiro Toporovo tyrimus, akcentuoja, kad mitas literatūroje nėra tik pavienių motyvų ar personažų rinkinys, bet visas semantinis tinklas, kuris jungia tekstą su kolektyvine atmintimi ir kultūriniu žinojimu (plg. ten pat, p. 154). Tokia prieiga mitopoetiką priartina prie struktūrinės semiotikos, kurioje literatūriniai tekstai analizuojami kaip reikšmių kodai, išskoduojami per binarines opozicijas, mitologinius simbolius ir ritualines struktūras.

K. Nastopka pabrėžia, kad mitas literatūroje dažnai veikia kaip gyvas, nuolat transformuojamas pasakojimas, kuris nepraranda savo esminių semantinių mazgų, bet juos prisitaiko prie naujų kultūrinių ir istorinių aplinkybių (plg. Nastopka, 2006, p. 140). Pasak literatūros tyrėjo, šis dinamiškumas leidžia mitui ne tik reflektuoti kolektyvinę atmintį, bet ir nuolat ją performuoti – literatūra tampa erdve, kurioje mitas atgimsta kaip savikritiška, tačiau kultūriškai išsiskynusi refleksija. Toks požiūris svarbus ir mitopoetinės analizės metodologijai, nes atskleidžia, kad literatūroje mitas nėra fiksuotas naratyvas, o reikšmių kūrimo procesas, kuris reikalauja kompleksiško – simbolinio, naratyvinio ir semantinio – tyrimo metodo (plg. ten pat, p. 149).

Carl Gustav Jung knygoje *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė* (1969) yra teigęs, kad mitai yra kolektyvinės sąmonės projekcijos, kurios, per archetipus veikdamos literatūrą, suteikia jai universalumo (plg. Jung, 2015, p. 55). C. G. Jung, sukūręs kolektyvinės sąmonės sąvoką („žmogaus paveldimų nesuvoktų universalių psichinių struktūrų ir mechanizmų, taip pat instinktų, impulsų, vaizdų, archetipų, simbolių visuma <...> perduodama iš kartos į kartą kaip psichinės būties vienumo pagrindas, kuriame užfiksuota visa psichinė žmonijos patirtis“ (Kolektyvinė sąmonė, VLE), teigė, kad literatūroje mitiniai archetipai funkcionuoja kaip universalūs vaizdiniai, kuriuos atpažįsta kiekvienas žmogus neatsižvelgiant į kultūrą (plg. ten pat, p. 56).

C. G. Jung teorijoje archetipai – tai universalūs, sąmonėje glūdintys vaizdiniai, formuojantys žmogaus psichikos struktūrą. Archetipiniai simboliai, tokie kaip *Šešėlis*, *Anima*, *Animus*, *Motina*, atspindi tiek asmeninius, tiek kolektyvinius egzistencinius klodus (plg. Jung, 1997, p. 47). C. G. Jung teigia, kad „archetipas nėra paveldėtas vaizdinys, o galimybė vaizdiniui atsirasti“ (plg. ten pat, p. 62–63). Archetipai įgyja vaizdinę išraišką per mitus, sapnus ir meną – tai ir leidžia poezijai tapti psichinio virsmo teritorija.

Pavyzdžiui, *anima* – tai moteriškas archetipas vyro sąmonėje. C. G. Jung teigimu, ji turi stiprų emocinį krūvį ir dažnai pasirodo sapnuose kaip graži, kerinti moteris ar deivė (plg. Jung, 1988, p. 66–67). Tai yra ne tik moteriškojo prado simbolis, bet ir tarpininkas tarp sąmonės ir pasąmonės, kuri, pasak psichanalitiko, pasireiškia įvairiais pavidalais: nuo gundančios sirenos iki dvasinės moters, deivės, išmintės ar globėjos (plg. ten pat, p. 72). Ji emociškai itin veikia vyrą, nes nors *anima* gali pasireikšti kaip kūrybinės įkvėpimo jėgos šaltinis, ji taip pat gali būti destruktivi, jei lieka nesuvokta (plg. ten pat, p. 67).

Šešėlis – tai tamsioji asmenybės pusė, su kuria dažnai sunkiausia susidurti, nes ji apima viską, ką individas išstumia iš savo sąmonės: baimes, instinktus, gėdą, primityvius impulsus. C. G. Jung rašė, kad *Šešėlis* dažnai pasirodo sapnuose kaip gąsdinantis arba agresyvus veikėjas – priešas, vagis ar demonas, tačiau būtent konfrontacija su *Šešėliu* yra būtina psichinei branda. Kuo labiau individo sąmonė tapatinasi su idealia šviesiąja puse, tuo stipresnis ir tamsesnis tampa *Šešėlis* (plg. ten pat, p. 73). Literatūroje *Šešėlis* dažnai įgauna priešo ar gundytojo pavidalą, simbolizuoja vidinę kovą tarp sąmonės vertybių ir pasąmonės instinktų.

Motinos archetipas C. G. Jung analitinėje psichologijoje yra vienas fundamentaliausių, nes jis apima ir gyvybės, ir grėsmės simbolius. Ji reiškia ne tik biologinę motiną, bet ir visas figūras ar idėjas, kurios simbolizuoja globą, saugumą ar gimimą: gamtą, žemę, šventovę, dvasinę moterį, net ir jūrą ar naktį (plg. ten pat, p. 75–76). C. G. Jung aiškino, kad motinos archetipas dažnai yra dvipusis: viena vertus, tai gyvybę teikianti jėga, kita vertus, praryjanti, stingdanti, grėsminga galia (plg. ten pat, p. 76). Tokia dvilypė motinos prigimtis atpažįstama daugybėje mitų, kuriuose ji gali būti ir išganytoja, ir pavojinga raganos ar drakonės figūra.

Herojus yra archetipas, kuris dažnai simbolizuoja ego – sąmoningąją psichikos dalį, siekiančią įveikti pasąmonės jėgas. Herojus yra tas, kuris leidžiasi į pavojingą kelionę, stoja prieš monstrus, pereina per išbandymus ir galiausiai išgelbsti ne tik save, bet ir kitus. C. G. Jung pabrėžė, kad herojus yra žmogus, kuris, būdamas silpnas, stovi prieš jį pranokstančias jėgas (plg. ten pat, p. 81), o jo priešas dažnai būna jo paties šešėlis ar pasąmonės simbolis – gyvatė, drakonas, demonas (plg. ten pat, p. 87). Ši kelionė – tai simbolinis individo augimo procesas, vadinamas individuacija.

Archetipai, pasak C. G. Jung, nėra paveldėti konkretūs įvaizdžiai, bet tendencijos formuoti simbolinius vaizdinius, kurie gali skirtis smulkmenomis, bet išsaugo pagrindinę struktūrą (plg. ten pat, p. 69). Ši jų savybė paaiškina, kodėl tuos pačius siužetinius ar simbolinius motyvus aptinkame skirtingose kultūrose, o sapnuose ar mene iškyla vaizdai, kurių individo sąmonė niekada nesuvokė tiesiogiai. Archetipai, kaip instinktyvios vaizduotės struktūros, gali būti laikomi psichikos „organizaciniais centrais“, panašiai kaip biologiniai instinktai valdo elgesį (plg. ten pat, p. 69–70).

C. G. Jung išskirtas kolektyvinės sąmonės ir archetipų reikšmės galima laikyti pagrindiniais mitopoetinės analizės komponentais. Iš esmės tai reiškia, kad kolektyvinė sąmonė ne tik egzistuoja

kaip teorinis konstruktas, bet ir aktyviai formuoja kultūrinius naratyvus. C. G. Jung manymu, kolektyvinė sąmonė yra universali simbolių ir prasmių sistema, perduodama kultūriškai per mitus, pasakas ir religinius tekstus (plg. Jung, 2015, p. 55). Kitaip tariant, ši sąmonė tampa bendruoju fonu, kuriame formuojasi visos kultūrinės reikšmės, ir kuris, pasak Saulės Buzaitės, nėra atsitiktinis, o šimtmečiais susiklostęs modelis (plg. Buzaitė, 1995, p. 47). Taigi, teigtina, kad literatūroje kolektyvinė sąmonė perteikiama per archetipinius vaizdinius, kurie gali atsiskleisti tiek per mitologinius personažus, tiek per pasikartojančius siužetinius modelius.

Iš šios perspektyvos tampa aiškiau, kodėl mitiniai motyvai nuolat atsinaujina literatūroje net ir keičiantis istoriniam kontekstui. Stanislovo Juknevičiaus teigimu, mitiniai naratyvai nėra tik kultūrinės fikcijos ar atsitiktinės pasakojamosios struktūros (plg. Juknevičius, 2015, p. 33). Priešingai, jie atlieka fundamentalią funkciją – padeda kolektyvinei sąmonei susivokti ir išlaikyti savo vientisumą. Kitaip tariant, mitai išlieka aktualūs ne tik dėl meninio ar istorinio paveldo, bet ir dėl to, kad kyla iš universalių žmonijos sąmoninių struktūrų, kurias galima aptikti skirtinguose pasakojimuose visose kultūrose (plg. Buzaitė, 1995, p. 48).

Keltas klausimas, kas iš tikrųjų lemia archetipų universalumą. Galima daryti prielaidą, kad per archetipus ne tik reflektuojamos tam tikros sąmoninės tendencijos, bet jie ir patys jas formuoja. S. Juknevičiaus nuomone, archetipai gali sužadinti tam tikras emocines reakcijas, kurios vėliau tampa kolektyvinės tapatybės dalimi (plg. Juknevičius, 2015, p. 32). Tai ypač svarbu literatūroje, kurioje archetipiniai elementai leidžia skaitytojui suvokti pasakojimus ne tik kaip meninius kūrinius, bet ir kaip gilesnių psichologinių procesų atspindį. C. G. Jung idėjų kontekste tai galima suprasti kaip sąmonės bandymą „kalbėti“ per mitus ir pasakojimus, kaip universalių žmogiškosios patirties modelių siūlymą (plg. Jung, 2015, p. 48).

Pabrėžtina, kad šis procesas yra dinamiškas. Archetipai, C. G. Jung įsitikinimu, nėra statiškos struktūros – jie nuolat prisitaiko prie naujų kultūrinių kontekstų ir „perrašomi“ pagal epochos pasaulėžiūrą (plg. Jung, 2015, p. 67). Toks archetipų virsmas ypač ryškus atliekant mitopoetinę analizę, kai mitiniai simboliai tampa psichologinės transformacijos atspindžiu (plg. Buzaitė, 1995, p. 50). Kitaip sakant, mitai ir archetipai ne tik atspindi kultūrinius pokyčius, bet ir patys juos veikia.

Šią idėją plėtoja lyginamosios mitologijos ir lyginamosios religijotyros specialistas Joseph John Campbell knygoje *Herojus su tūkstančiu veidų* (1949), kurioje jis pateikė monomito modelį – universalią mitologinės kelionės schemą, pasikartojančią įvairių kultūrų pasakojimuose. J. Campbell teigimu, mitologinis herojus, peržengdamas kasdienybės ribas, susiduria su archetipiniais išbandymais ir per juos išgyvena transformaciją (plg. Campbell, 2021, p. 276–277). Tai leidžia herojui ne tik įveikti savo vidines baimes, bet ir tapti žinių nešėju visuomenei. J. Campbell pabrėžia, kad mitai ne tik atspindi žmonijos kolektyvinę sąmonę, bet ir veikia kaip psichologiniai, dvasiniai ir kultūriniai orientyrai, padedantys žmogui suvokti savo vietą pasaulyje. Kaip pavyzdį jis pateikė

C. G. Jung aprašytą paciento sapną. Sapne pacientui į lytinių organų sritį įkando iš urvo iššokusi gyvatė. Pasak C. G. Jungo, po šio paciento, įtikėjęs analizės teisingumu, „pradėjo vaduotis iš motinos komplekso pančių“ (Jung, 1967, iš Campbell, 2021, p. 19).

J. Campbell monomito struktūra atspindi ne tik mitologinius pasakojimus, bet ir gilesnius psichologinius transformacijos mechanizmus, kuriuos nagrinėjo C. G. Jung ir jo pasekėjai. Mokslininko archetipų teorijoje pabrėžiama, kad herojus, susidūręs su nesąmoningais savo psichikos aspektais, peržengia individualios patirties ribas ir pasiekia kolektyvinės sąmonės gelmes (plg. Jung, 1967, p. 585).

Tapatumo paieškos poezijoje siejasi su dvasinio subjekto kelione, kuri atitinka J. Campbell herojaus kelionės modelį. Pasak tyrėjo, herojus iškeliauja iš pažįstamos erdvės, įveikia išbandymus, patiria iniciaciją ir galiausiai grįžta transformuotas (plg. Campbell, 2015, p. 217–269). Ši vidinė kelionė įgyja archetipinį pavidalą, kurio šaknys slypi kolektyvinėje sąmonėje. Ši koncepcija leidžia paaiškinti, kodėl įvairių kultūrų mituose nuolat pasikartoja tie patys motyvai – iniciacija, mirtis ir atgimimas, susitaikymas su tėvu ar motina, dieviškojo pasaulio pažinimas. Pasak J. Campbell, herojaus kelionė ne tik parodo mitų universalumą, bet ir įrodo, kad šie pasakojimai veikia kaip simboliniai kelrodžiai asmeninei individų transformacijai (plg. Campbell, 2021, p. 277).

Irena Buckley taip pat pabrėžia mitopoetinių tyrimų svarbą, ypač analizuojant literatūros žanrus. Ji nurodo, kad meninio teksto prasmę gali atverti mitopoetiniai tyrinėjimai, nes mitas dažnai tampa struktūriniu literatūros dalimi, kuria remiasi tiek epikos, tiek lyrikos, tiek dramos kūriniai (plg. Buckley, 2009, p. 185). Literatūros žanrų analizės lauke mitopoetiniai tyrimai leidžia įvertinti, kaip mitai formuoja žanro struktūrą ir prasmę. Pavyzdžiui, epiniuose kūriniuose mitas dažnai veikia kaip pasakojimo pagrindas, apibrėžiantis herojaus kelionės ar konflikto esmę. Lyrikoje mitiniai elementai, pavyzdžiui, archetipai ir simboliai, leidžia perteikti gilesnius jausmus ir idėjas, kurios ne visada gali būti išreikštos tiesiogiai. Dramaturgijoje mitas suteikia universalumo jausmą, kadangi jis leidžia sujungti skirtingus laikotarpius ir kultūrinius kontekstus. Mitopoetiniai tyrimai suteikia galimybę suprasti, kaip literatūros kūriniai įtraukiami į platesnį kultūrinį ir filosofinį kontekstą, nes šis tyrimo būdas atveria literatūros gebėjimą jungti praeitį, dabartį ir ateitį. Tokio pobūdžio analizė atskleidžia, kad meninis tekstas, paremtas mitopoetinėmis struktūromis, gali būti ne tik grožinės literatūros kūrinys, bet ir intelektualus būdas perteikti universalias idėjas, simbolines prasmes. Šis nagrinėjimas taip pat rodo, kaip svarbu literatūros tyrimuose gilintis ne tik į kūrinio turinį, bet ir į jo simboliką bei struktūrinius principus, kurie dažnai būna pagrįsti mitu.

Šiuolaikinė mitopoetikos samprata apima ne tik klasikinius mitus, bet ir naujai kuriamus individualius mitus literatūroje. Tokia interpretacija atsiskleidžia Dalios Jakaitės darbuose, kuriuose ji gilinasi į mitinio negatyvumo koncepciją ir tai, kaip mitopoetiniai elementai veikia šiuolaikinės poezijos pasaulėvaizdį. D. Jakaitė analizuoja, kaip mitiniai simboliai ir archetipai tampa ne tik

kultūrinės atminties dalimi, bet ir priemone reflektuoti dabarties ir ateities vizijas. Ji pabrėžia, kad mitas šiuolaikinėje poezijoje dažnai perinterpretuojamas kuriant naujus mitinius modelius, kurie išplečia literatūros prasmų lauką (plg. Jakaitė, 2002, p. 109). Šis mitinis negatyvumas atsiranda kaip atsakas į modernybės žmogaus egzistencinį neapibrėžtumą ir dvasinę krizę, kai klasikinė mito funkcija paaiškinti pasaulio tvarką transformuojama į būtinybę išreikšti ontologinį neužtikrintumą ir radikalų egzistencijos trapumą (plg. ten pat, p. 115). Toks požiūris itin aktualus analizuojant šiuolaikinės poezijos mitopoetinę raišką, kur mitas nėra stabilus naratyvas, o nuolat kuriamas, griaunamas ir perinterpretuojamas procesas.

D. Jakaitė savo tyrimuose remiasi tiek klasikinėmis mitologijos teorijomis (pavyzdžiui, Paul Ricoeur mito ir Šventosios istorijos santykiu), tiek šiuolaikiniais filosofiniais apmąstymais apie negatyviąją teologiją ir jos įtaką literatūros mąstymui. Ji pabrėžia, kad mitinis negatyvumas šiuolaikinėje poezijoje neatsiejamas nuo religinio kalbėjimo transformacijų – vietoj aiškaus tikėjimo naratyvo poetiniame pasaulėvaizdyje atsiranda abejonės, ironijos ir prasmės paieškų situacijos. Taip mitas tampa ne tik kultūrinės atminties rekonstrukcija, bet ir kūrybiškai atsinaujinančiu refleksijos mechanizmu, kuris leidžia literatūrai būti tiek savikritiškai, tiek atvirai naujoms prasmėms (plg. Jakaitė, 2002, p. 112). Taikant šią prieigą įmanu kalbėti apie šiuolaikinę mitopoetiką kaip daugiasluoksnį reiškinių, kuriame susipina tradiciniai mitiniai vaizdiniai ir modernios sąmonės abejonės, istorijos refleksija ir egzistencinė savistaba.

Taigi, mitopoetika yra neatsiejama nuo mitologinės tradicijos, tačiau ji taip pat prisitaiko prie šiuolaikinių literatūros tendencijų perrašydama mitus ir jungdama juos su naujais pasakojimo būdais. Tai tarpdalykinė teorija, reikšminga ne tik literatūroje, bet ir psichologijoje, filosofijoje, kultūrologijoje.

1.2 Mircea Eliade šventybės ir pasaulietiškumo teorija

Mitopoetikai taip pat reikšmingas filosofas ir rašytojas, religijotyrininkas Mircea Eliade, savo veikaluose *Amžinojo sugrįžimo mitas* (*Le mythe de l'éternel retour* 1949, liet. 1996) ir *Šventybė ir pasaulietiškumas* (*Le sacré et le profane* 1959, liet. 1997) analizavęs archetipus ir mitą. Jis pabrėžė, kad mitas literatūroje nėra tik pasakojimas apie praeitį – tai yra archetipinis modelis, kuris nuolat atnaujinamas ir interpretuojamas iš naujo (plg. Eliade, 1996, p. 61).

Šis mokslininkas yra laikomas vienu iškiliausių religijos fenomenologijos ir mitologijos tyrėjų. Jo darbai reikšmingai paveikė šiuolaikinę religijos studijų ir kultūrologijos analizę. M. Eliade daugiausia dėmesio skyrė mitų, ritualų ir religinių simbolių reikšmei žmogaus egzistencijoje, taip pat jų funkcijai kuriant prasmingą pasaulio patirtį. Svarbiausi M. Eliade darbai atskleidžia žmogaus gebėjimą suprasti pasaulį per šventumo ir mitinės sąmonės perspektyvą.

Analizuojant mitopoetiką tampa aišku, kad mitai literatūroje atlieka ne tik pasakojimo struktūros funkciją, bet ir turi gilesnę – sakralinę – prasmę. Ši dimensija glaudžiai siejasi su M. Eliade teorine prieiga, kurioje mitai suvokiami kaip esminė sakralumo patirties dalis. Todėl norint visapusiškai suprasti mitų vaidmenį literatūroje, būtina papildyti mitopoetinę analizę M. Eliade įžvalgomis apie šventumo ir pasaulietiškumo dichotomiją.

Kalbėdamas apie šventumo fenomeną M. Eliade akcentavo, kad hierofanija nėra tik izoliuotas religinės patirties aktas – tai universalus mechanizmas, leidžiantis žmogui susieti kasdienybę su transcendencija. Hierofanijos metu daiktas ar erdvė įgyja sakralumo, tampa ypatingu ženklu, simboliu, nurodo į jungtį tarp regimojo pasaulio ir šventosios realybės (plg. Eliade, 1997, p. 8–9). Ši jungtis yra būtina ne tik religinei pasaulėžiūrai, bet ir literatūrai, kuri hierofanijos modelį pritaiko simbolinių erdvių kūrimui, kasdienių objektų „įkrovimui“ mitinėmis reikšmėmis. Literatūriniuose tekstuose šventumo patirtis gali būti išreikšta ne tiesiogiai, bet per simbolių sistemą, leidžiančią skaitytojui atpažinti hierofanijos struktūrą teksto pasaulyje.

M. Eliade teorijoje mitai apibrėžiami kaip religiniai pasakojimai, perteikiantys šventumo patirtį ir padedantys žmogui orientuotis sakraliai struktūruotame pasaulyje. Mokslininko teigimu, mitas atsiranda iš hierofanijos – šventumo apsimetimo, kai kasdienėje erdvėje žmogus patiria dieviškojo pasaulio buvimą (plg. Eliade, 1997, p. 19). Būtent šis sakralumo momentas suteikia mitui jo tikrąją prasmę. Literatūroje mitas negali būti tik simbolinė ar estetinė forma – be šio sakralumo matmens mitas praranda savo egzistencinį pagrindą.

Kita svarbi M. Eliade išskirta kategorija – kosmogoninis modelis, kuris neatsiejamas nuo mitinio pasaulėvaizdžio. Religijotyrininkas akcentuoja, kad kiekviena sakralios vietos ar ritualo prasmė kyla iš pirmapradžio pasaulio sukūrimo akto, kurį pakartoja tiek religija, tiek mitologinė sąmonė, tiek literatūra (plg. Eliade, 1997, p. 23–24). Literatūroje šis principas atsiskleidžia per pasakojimus apie naujos tvarkos kūrimą, kultūrinių herojų žygdarbius ar ritualinį atgimimą, kuris atkartoja kosmogoninę schemą. Taip M. Eliade kosmogoninis modelis tampa neatsiejamas nuo mitopoetinės literatūros struktūrų ir leidžia tyrėjams suprasti, kaip literatūra per mitinius naratyvus reflektuoja ne tik kultūros pradžią, bet ir nuolatinį savęs perkūrimą.

Teorija apie šventumo ir pasaulietiškumo priešpriešą leidžia geriau suprasti, kaip mitopoetika literatūroje tampa būdu įrašyti sakralumo patirtį į kūrinio struktūrą. M. Eliade pabrėžia, kad žmogaus pasaulėjauta mitiniame mąstyme remiasi trimis svarbiausiais aspektais: laiku, erdve ir ritualu (plg. Eliade, 1997, p. 21). Visi šie elementai padeda žmogui ne tik atkurti pirmąjį pasaulį, bet ir įtvirtinti savo vietą jame.

Mitinis laikas, pasak mokslininko, yra cikliškas. Kiekvienas ritualas atkartoja pirmąjį pasaulio sukūrimo aktą ir taip žmogų grąžina į sakralų laiką (plg. Eliade, 1996, p. 23). Šis laiko cikliškumas, kuris labai svarbus mitinėje pasaulėvokoje, literatūroje gali būti išreiškiamas pasakojimo struktūroje.

P. Ricoeur teigimu, literatūros tekstai dažnai ritualizuoja laiką naratyvinėmis priemonėmis: pasikartojančiais motyvais, refrenais ar simetrijomis, kurios primena ritualų kartojimą (plg. Ricoeur, 1984, p. 115). Taigi, literatūroje mitinis laikas nėra tik turinys – jis tampa ir formos principu, kuris padeda atkuriant šventumo patirtį.

Mitinė erdvė M. Eliade teorijoje yra reikšminga. Ji neatsiejama nuo šventųjų vietų – *axis mundi*, jungiančių dangų, žemę ir požemį (plg. Eliade, 1997, p. 25). Literatūroje ši logika dažnai atsikartoja, kai tam tikros vietos tampa ypatingos ne tik dėl siužeto, bet ir dėl sakralumo įkrovos. N. Frye yra pastebėjęs, kad mitopoetiniai tekstai dažnai atkartoja archetipines sakralias struktūras – tokias, kokias vaizdavo Dante Alighieri *Dieviškojoje komedijoje*, kurioje erdvė įgyja ne tik moralinę, bet ir sakralią prasmę (plg. Frye, 2000, p. 57). Vadinasi, mitopoetinė literatūra ne tik perteikia erdvę, bet ir suteikia jai hierofanijos galimybę – erdvė tampa vieta, kurioje susiduria profaniškumas ir sakralumas.

Ritualas literatūroje, kaip ir mitiniame mąstyme, yra vienas iš pagrindinių būdų atkurti šventumo patirtį. Pasak M. Eliade, ritualas visada yra pirmapradžio veiksmų kartojimas, kuris šiems veiksams suteikia sakralumo matmenį (plg. Eliade, 1997, p. 12). Šventumo ir pasaulietiškumo sandūra, kaip ją apmąstė M. Eliade, atveria galimybę ritualą suvokti kaip žmogaus grįžimą į sakralųjį pasaulį. Tačiau šiuolaikinėje kultūrinėje antropologijoje šią sampratą reikšmingai praplečia Victor Turner, kuris ritualą interpretuoja ne tik kaip sakralumo atkūrimą, bet ir kaip socialinės bei simbolinės struktūros transformacijos procesą. Savo veikale *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (1991) (liet. *Ritualinis procesas: Struktūra ir Antistruktūra*) V. Turner atskleidė, kad liminalumas – pereinamoji būseną tarp dviejų socialinių ar egzistencinių polių – nėra tik ritualo tarpinė fazė, bet savita simbolinė ir kultūrinė erdvė, kurioje galimos radiklios transformacijos.

Liminalumo samprata, kaip ritualo vidurinioji fazė, kyla iš prancūzų etnologo Arnold van Gennep teorijos, kurią Victor Turner nuosekliai plėtojo savo darbuose. A. van Gennep, analizuodamas perėjimo ritualus (pranc. *rites de passage*), išskyrė tris pagrindinius etapus: atskyrimą (pranc. *séparation*), slenksčio būseną (pranc. *limen*) ir sugrįžimą arba reintegraciją (pranc. *agrégation*) (plg. Turner, 1991, p. 84). Pasak tyrėjo, būtent vidurinioji, liminali, fazė yra kultūriškai reikšmingiausia, nes joje atsiveria simbolinės perėjimo galimybės. Šioje būsenoje ritualo dalyviai tampa „nei čia, nei ten“, jie atsiskiria nuo ankstesnių socialinių pozicijų, tačiau dar nėra integruoti į naujas, – tai ribinė socialiai ir kultūriškai dviprasmiškas padėtis.

V. Turner teigimu, liminalumo metu individai pereina kultūrinę sritį, kuri neturi arba beveik neturi buvusios ar būsimos būsenos požymių, – tai laikas ir erdvė, kurioje suspenduojama įprastinė socialinė struktūra (plg. ten pat, p. 84–85). Be to, remdamasis A. van Gennep, V. Turner pasitelkia ir terminus *preliminal*, *liminal* ir *postliminal*, siekdamas atskleisti perėjimo procesų laikiškumą ir jų

reikšmės kultūrinėse sistemose (plg. ten pat, p. 156). Šie terminai padeda ne tik suprasti perėjimo struktūrą, bet ir išryškina simbolinį virsmą, kuris vyksta ritualo metu.

Liminalumo samprata, kildinama iš A. van Gennep schemos, V. Turner interpretacijoje įgyja gilesnį kultūrologinį matmenį: tai ne tik perėjimo momentas, bet ir erdvė, kurioje gali būti perkonstruojama tapatybė, socialinė tvarka ir simboliniai santykiai. Taip A. van Gennep klasikinė ritualo struktūra tampa teoriniu pagrindu, leidžiančiu V. Turner plėtoti liminalumo, *communitas* ir kultūrinio virsmo analizę, kuri vėliau taikoma įvairiuose meniniuose ir literatūriniuose kontekstuose.

Šios liminalios laiko ir erdvės zonos – ritualai, karnavalai, dramos, o vėliau ir filmai – atviros mąstymo, jausmo ir valios žaismei; jose generuojami nauji modeliai, dažnai fantastiški, kai kurie iš jų gali turėti pakankamai galios ir įtikinamumo, kad ilgainiui pakeistų struktūrinius politinius ir teisėtus modelius, kurie reguliuoja visuomenės gyvenimą (plg. Turner, 1991, p. 13). Liminalumo metu individas iškrenta iš įprastos socialinės struktūros – tai simbolinė „riba“, kurioje sustabdytos hierarchijos, susilpnėja vaidmenų apribojimai ir atsiveria galimybė savirefleksijai ir virsmui.

Būtent šioje liminalioje erdvėje, pasak V. Turner, atsiranda *communitas* – grynojo žmogiško ryšio būseną, kai socialiniai skirtumai laikinai išnyksta, o bendrystė įgyja autentišką, neformalią formą. Ši būseną nėra institucinis konstruktas – tai momentinė, tačiau transformuojanti patirtis, dažnai turinti šventumo aspektą. V. Turner rašo, kad *communitas* – tai tiesioginis, neatidėliotinas ir pilnas žmogaus identitetų susidūrimas, kuris dažnai susijęs su šventumu ir dažnai pasireiškia liminalumo metu (plg. ten pat, p. 132). Tokia sąveika tarp subjekto ir kito, sąmonės ir pasąmonės, kasdienybės ir sakralumo dažnai perteikiama literatūroje kaip herojų vidinės krizės, kelionės ar simbolinio virsmo patirtys.

Svarbu tai, kad liminalumas V. Turner požiūriu, yra kūrybinės įtampos ir galimybių laukas. Liminalumas reprezentuoja subjektyvųjį nuotaikos režimą, kuriame tampa teisėtos prielaidos, troškimai, hipotezės, galimybės ir panašiai (plg. ten pat, p. 13). Šis požiūris leidžia manyti, kad ritualas nėra tik socialinio ciklo atkūrimas – tai ir erdvė, kurioje galima permąstyti kultūrinę tapatybę, atverti alternatyvias pasaulio patirties formas. Liminalumo samprata tampa itin svarbi mitopoetinės literatūros tyrimams, nes leidžia atskleisti, kaip ribinės būsenos (sapnas, kelionė, buvimas tarp gyvybės ir mirties) veikia kaip pereinamieji laukai tarp sąmonės ir pasąmonės, tarp kultūrinio kodo ir jo transformacijos.

Taip V. Turner liminalumo samprata papildo M. Eliade ritualo teoriją suteikdama jai dinamizmo, socialinės kritikos ir kultūrinio virsmo aspektą. Ji taip pat tampa esminiu interpretaciniu įrankiu analizuojant mitines struktūras literatūroje, kuriose veikėjas dažnai atsiduria ribinėje situacijoje – simboliniame perėjime, leidžiančiame perrašyti jo tapatybę ir santykį su pasauliu.

Taigi, V. Turner ritualą apibrėžia kaip liminalų procesą – perėjimą tarp kasdienybės ir sakralumo, kai žmogus palieka įprastą būvį ir pereina į naują – šventąjį – būseną (ten pat, p. 110).

Literatūroje ritualo struktūra gali tapti viso pasakojimo pagrindu, o pats skaitymo procesas – savotišku liminaliu perėjimu.

Šios trys dimensijos – mitinis laikas, mitinė erdvė ir ritualas – leidžia teigti, kad be šventumo patirties mitopoetinė literatūra praranda savo esmę. M. Eliade pabrėžia, kad mitai perteikia ne tik kultūrinius simbolius ar istorines atminties formas, bet ir dalyvauja sakralumo atkūrimo procese. Literatūra šį procesą gali perimti, kai ji pasitelkia mitopoetinę logiką ir per pasakojimą iš naujo sujungia žmogų su sakralumu.

Šią šventumo logiką galima sieti ir su tautinių literatūrų formavimosi procesais. Tai ypač ryšku tais atvejais, kai šventos vietos, mitiniai ritualai ir sakralūs simboliai tampa kolektyvinės atminties ir kultūrinės tapatybės dalimi. Baltų mitologijoje šventos vietos buvo gamtinės erdvės – alkai, šventi miškai, upės, kurių sakralumą išryškino Marija Gimbutienė ir Gintaras Beresnevičius (plg. Gimbutienė, 2002, p. 137; Beresnevičius, 2006, p. 82). Pasak M. Gimbutienės, šios vietos pasižymėjo archetipiškumu, o G. Beresnevičius akcentavo jų ryšį su tautine tapatybe vadindamas jas kolektyvinės atminties kodais (plg. Beresnevičius, 2006, p. 84). Tokios vietos, minimos ir literatūroje, dažnai „įrašoma“ ne tik mitinė istorija, bet jos tampa ir kultūrinės traumos, atgimimo ar pasipriešinimo naratyvais.

Tokie simboliniai kraštovaizdžiai lietuvių literatūroje pavaizduoti Justino Marcinkevičiaus, kūryboje. Pvz., Just. Marcinkevičius esė *Dienoraštis be datų* (1981) nuolat atsikartoja Lietuvos kraštovaizdžio sakralumas: minimi kaimo peizažai, upės, laukai, miškai. Šios erdvės tampa dvasinės prasmės ieškojimo vietomis. Literatūrinė mitopoetika šiuo atveju veikia kaip sakralumo ir kultūrinės atminties jungtis, kuri leidžia skaitytojui per tekstą patirti tautinės egzistencijos sakralumą.

Apibendrinant galima teigti, kad M. Eliade šventumo teorija leidžia literatūrą suvokti ne tik kaip estetinį reiškinių, bet ir kaip būdą išlaikyti egzistencinį ryšį su sakralumu. Per mitinį laiką, erdvę, ritualą ir hierofanijas literatūrinis tekstas tampa simboliu jungtimi tarp kasdienio ir dieviškojo pasaulių. Tokia literatūra ne tik saugo mitines tradicijas, bet ir nuolat jas atkuria paversdama skaitymą dalyvavimu kolektyvinėje hierofanijoje.

1.3 Ryšys tarp mito ir literatūros: mito funkcijos

Analizuojant įvairių autorių, kurie nagrinėjo mito sampratą, darbus, aiškėja, kad mito funkcijos literatūroje yra daugialypės ir nevienareikšmės. Nors nėra vieno tyrėjo, pateikusio galutinę mito funkcijų sistemą, tačiau, remiantis tyrėjų C. Lévi-Strauss, M. Eliade, A. J. Greimo, J. Kristeva, P. Brunel, N. Frye ir P. Ricoeur įžvalgomis, galima siūlyti apibendrintą keturių mito funkcijų klasifikaciją literatūroje: naratyvinė funkcija; simbolinė funkcija; aktualizavimo ir transformacijos funkcija ir intertekstinė funkcija.

Kiekviena iš šių funkcijų atskleidžia tam tikrą mito veikimo aspektą literatūroje, todėl toliau jos aptariamos plačiau, remiantis teorinėmis įžvalgomis ir literatūros pavyzdžiais. Tokia klasifikacija leidžia įžvelgti ne tik tai, kaip mitas struktūruoja kūrinio turinį, bet ir suprasti, kaip jis siejasi su kolektyvine atmintimi, perrašomas naujuose kontekstuose ir nuolat permąsto tam tikro laiko pasaulėvoką. Šios funkcijos leidžia mitams išlikti aktualiems ir universaliems net ir perinterpretuojant juos skirtinguose literatūros kontekstuose.

1.3.1 Naratyvinė funkcija

Ši mito funkcija įvardytina kaip pati bendriausia. Analizuojant mito funkcijas paaiškėjo, kad jos nėra tiesiogiai įvardytos ar suklasifikuotos. Tačiau tam tikri aspektai atsiskleidžia semiotiko, mitologo ir kalbininko A. J. Greimo darbe *Lietuvių mitologijos studijos* (2005), kurį sudarė K. Nastopka. Šiame darbe, ypač straipsnyje „Mitų archeologija“, A. J. Greimas atkreipė dėmesį į V. Toporovo tyrimus, kuriuose lietuvių mitas nagrinėjamas per binarinės klasifikacijos prizmę, leidžiančią identifikuoti jame universalias simbolines funkcijas (plg. Greimas, 2005, p. 744). Ši metodologinė prieiga leidžia suprasti, kaip mitas struktūruoja reikšmes ir kaip šios struktūros funkcionuoja skirtinguose kontekstuose.

Be to, nagrinėdamas pagrindinio veikėjo kvalifikaciją, A. J. Greimas pabrėžė semiotinį požiūrį į naratyvinių struktūrų analizę, teigė, kad „naratyvinių struktūrų pažinimas padeda suprasti teisingo padalinimo – kuris irgi yra pasikartojantis ir migruojantis motyvas – funkcinę reikšmę“ (Greimas, 2005, p. 129). Tai reiškia, kad mito funkcijos yra susijusios ne tik su jo turiniu, bet ir su vidine struktūra, kuri per įvairias transformacijas gali būti atpažįstama skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.

Dar vienas svarbus mito naratyvo aspektas, kurį išskyrė A. J. Greimas, yra dinamiškumas. Jo teigimu, „mitas nėra vienas pasakojimas, tai pasakojimo transformacijų visuma“ (Greimas, 2005, p. 685). Ši mintis leidžia daryti išvadą, kad mitas funkcionuoja kaip gyvas, nuolat kintantis naratyvinis konstruktas, kuris per laiką įgauna naujų interpretacijų, tačiau išlaiko savo esmines reikšmines struktūras. Taip mito funkcijos tampa neatsiejamos nuo jo interpretavimo procesų, leidžiančių jį pritaikyti vis naujose kultūrinėse ir socialinėse situacijose.

Mitai literatūroje ne tik suteikia siužetinį karkasą ir simbolinę struktūrą, bet ir veikia kaip dinamiškos sistemos, kurios nuolat perrašomos ir interpretuojamos, bet išlaiko savo archetipinį pagrindą ir sykiu įgyja naujų prasmų.

Naratyvinė mito funkcija susijusi su mito gebėjimu formuoti siužetinius modelius ir struktūruoti pasakojimą. Mitopoetika veikia kaip kūrybos ir interpretacijos būdas, leidžiantis literatūrai perrašyti ir atnaujinti mitinius naratyvus, sykiu išlaikyti jų universalumą ir aktualumą. Ji sujungia kultūrinį paveldą su dabarties iššūkiais, todėl išlieka reikšminga ne tik literatūros tyrimuose,

bet ir platesniame humanitarinių mokslų kontekste. Antropologo C. Lévi-Strauss nuomone, mitai yra gyvos struktūros, kurios per literatūrą įgauna naujas formas, tačiau jų pagrindinė funkcija – struktūruoti pasaulio suvokimą – išlieka nepakitusi (plg. Lévi-Strauss, 1978, p. 122). Pasak tyrėjo, būtent mitai yra naratyvinės struktūros, kurios padeda organizuoti žmonių suvokimą apie pasaulį, todėl jie literatūroje dažnai veikia kaip pasakojimo pagrindas, apibrėžiantis veikėjų kelionę ir konflikto esmę (plg. ten pat, p. 12).

P. Brunel savo knygoje *Mythopoétique des genres* (2003) (liet. *Žanrų mitopoetika*) taip pat pabrėžė, kad mito struktūra literatūroje veikia kaip organizuojantis principas, padedantis kurti universalius pasakojimo modelius (plg. Brunel, 2003, p. 32). Šią idėją parėmė N. Frye, kuris darbe *Anatomy of Criticism* (liet. *Kritikos anatomija*) nurodė, kad mitiniai siužetai sudaro literatūros „gramatiką“ ir yra universalūs modeliai, nuo kurių priklauso skirtingų žanrų struktūra (plg. Frye, 2000, p. 84). Mokslininko nuomone, literatūros kūriniai, nepriklausomai nuo jų filosofinių ar stilistinių skirtumų, pasitelkia tam tikras pasikartojančias simbolines ir struktūrines sistemas, kurios formuoja jų prasmę. Tai akivaizdu William Shakespeare tragedijoje *Makbetas*, kurios vaizdiniai – kraujas, nemiga, spalvų simbolika – nėra vien tik atsitiktiniai poetikos įrankiai, bet labiau archetipiniai elementai, sietini su platesniais mitiniais naratyvais. Kraujo vaizdinys atliepia kaltės ir atpildo temas, dažnas tragedijose nuo antikinės Graikijos iki renesanso laikų. Spalvų kontrastas eilutėje *Making the green one red* (liet. *Paversk žalią raudona*) atskleidžia giluminės pasaulio tvarkos suardymą, kuris mitiniuose pasakojimuose neretai suveikia kaip žmogaus veiksmų sukelta disharmonija (plg. ten pat, p. 85).

Taigi, N. Frye per pavyzdžius nurodo, kad literatūros struktūros remiasi į pasikartojančius modelius – simbolių sistema, kuri nepriklauso vienam autoriui ar epochai. *Makbeto* atveju mitinis motyvas – žmogžudystė, sukelianti kosminę sumaištį, – atitinka daug kitų tragedijų ir net religinės ar mitologinės literatūros siužetų. Vadinasi, literatūros kūriniai, neatsižvelgiant į vaizduojamą laiką ar stilistiką, išreiškia universalias struktūras, kurios, pasak N. Frye, sudaro literatūros „gramatiką“ (Frye, 2000, p. 134–135). Taigi mitiniai pasakojimai suteikia literatūros kūriniams siužetinių modelių apmatų, kuriuos pasitelkus dažnai formuojama kūrinio struktūra.

1.3.2 Simbolinė funkcija

Mitiniai simboliai suteikia literatūros tekstams papildomą reikšmių sluoksnį. M. Eliade išskyrė mitų simbolinę funkciją. Jo teigimu, mitai ne tik pasakoja istorijas, bet ir perteikia transcendencijos ir kosmogoninių struktūrų reikšmes, leidžiančias skaitytojui suvokti pasaulio šventumą ir sakralumą. Jis nurodė gyvenamosios vietos pavyzdį – namus kaip simboliško pasaulio centrą: „Gyvenamoji vieta ne daiktas, ne „gyvenamoji mašina“: ji yra visata, kurią žmogus sukuria mėgdžiodamas pavydinę dievų kūrybą, kosmologiją. Kiekviena statyba ir kiekviena įsikėlimas į

naują būstą tam tikra prasme yra tolygus *naujai pradžiai, naujam gyvenimui*. O kiekviena pradžia atkartoja pirmą kartą išvydo dienos šviesą.“ (Eliade, 1997, p. 41). Kitas pavyzdys: vanduo gali reikšti apsivalymą, gyvybę arba sunaikinimą, atsižvelgiant į tai, kaip jis yra kontekstualizuojamas tekste. M. Eliade manymu, „vandenų simbolika suponuoja tiek mirtį, tiek atgimimą. Sąlytis su vandeniu visada reiškia atgimimą: ir todėl, kad po suirimo visada eina naujas gyvenimas, ir todėl, kad nugrimzdimas „patręšia“ ir padidina gyvybės potencialą“ (plg. ten pat, p. 91). Religijotyrininko svarstymu, „kad ir kokioje religinėje sistemoje susidurtume su vandenimis, jie visur išlaiko tą pačią funkciją: jie suardo, sunaikina formas „nuplauna nuodėmes“, yra kartu ir apvalantys, ir atnaujinantys“ (ten pat, p. 92).

Šią M. Eliade įžvalgą apie vandens simboliką galima papildyti lietuvių literatūros pavyzdžiu. Mitinio simbolio funkcija išryškėja Balio Sruogos memuariniame romane *Dievų miškas* (1957), kuriame vanduo tampa ir prievartinio apsivalymo, ir egzistencinės ironijos ženklu. Koncentracijos stovyklos kontekste kaliniai, prievarta vedami praustis, patiria ne tik fizinį nuogumo ir nužmoginimo išgyvenimą, bet ir simbolinę mirties ir atgimimo situaciją, kai vanduo ne tiek apvalo, kiek nuplauna jų tapatybę, paversdamas juos bevardėmis figūromis: „Naujokas, politinio skyriaus bendradarbių „aprašytas“ ir gavęs tenai eilinį kalinio numerį, patenka į lagerio pirtį, kur jisai yra visokeriopai nuvalomas.“ (Sruoga, 2013, p. 36). Ironija leidžia dekonstruoti tradicinę apsivalymo simboliką ir atskleisti, kad totalitarizmo sąlygomis archetipiniai mitiniai vaizdiniai netenka sakralumo ir tampa groteskiški. Vis dėlto pats faktas, kad vanduo išlieka prasminiu centru, nurodo į jo mitopoetinę funkciją.

1.3.3 Aktualizavimo ir transformacijos funkcija

Ši funkcija atspindi mito gyvybingumą ir jo gebėjimą prisitaikyti prie kintančio kultūrinio ir istorinio konteksto. Minėta, kad literatūroje mitai veikia kaip dinamiškos struktūros, kurios gali būti dekonstruojamos, perrašomos ir pritaikomos naujiems tikslams.

M. Eliade teigimu, mitai literatūroje nuolat aktualizuojami per naujas formas ir prasmes (plg. Eliade, 1963, p. 112–113). Šis atnaujinimas leidžia mitui išlaikyti ryšį su dabarties kultūrinėmis ir socialinėmis problemomis. Taigi, mito aktualizavimas dažnai vyksta per simbolinius veiksmus arba literatūrinę kūrybą, kuri pritaiko mitinius motyvus naujame kontekste. Šiuos teiginius galima argumentuoti Just. Marcinkevičiaus istorine drama *Mindaugas* (1968), kurioje autorius sujungia mitinį mąstymą, istorinę refleksiją ir filosofinius apmąstymus apie tautos likimą. Filosofo teigimu, mitinis mąstymas nėra visiškai išstumiamas net ir racionalizmo epochoje – jis transformuojasi į naujas formas, tokias kaip istorinė sąmonė (plg. ten pat, p. 113). Kūrinyje galima įžvelgti istorijos ir mito sintezę, kurioje pagrindinis veikėjas tampa ne tik istorine, bet ir mitologizuota figūra. Mindaugo istorinis portretas Just. Marcinkevičiaus dramoje yra ne vien tikslus istorinis pasakojimas, bet ir

archetipine galia paremtas naratyvas. Mindaugas tampa sakralizuotu valdovu, kurio veiksmai peržengia realią istoriją ir įgauna mitinę dimensiją. Jo valdymas traktuojamas kaip tam tikras kosmogoninis veiksmas – naujos valstybės „sukūrimas“, kurio metu chaosas transformuojamas į tvarką.

M. Eliade akcentavimu, mitinis mąstymas remiasi ciklišku, o istorija neretai kartoja archetipinius modelius (plg. Eliade, 1997, p. 76). Pavyzdžiui, dramoje *Mindaugas* galima išvelgti istorijos pasikartojimo motyvą – karališkos valdžios įtvirtinimas susiduria su tais pačiais iššūkiais, kurie pasikartoja skirtingus laiku. Lietuva kaip valstybė nuolat balansuoja tarp vienybės ir skilimo, o Mindaugo karūnavimas tampa ne tik istoriniu įvykiu, bet ir ritualizuotu aktu, kuris atkartojamas per tautos sąmonę ir kolektyvinę atmintį.

Svarbi ir istorinė sąmonė kaip mitinio mąstymo tęsinys. M. Eliade nuomone, istorinė sąmonė yra mitinio mąstymo transformacija modernybėje, kurią galima atsekti ir Just. Marcinkevičiaus kūrinys. Nors drama remiasi faktiniais istoriniais įvykiais, jie pateikiami taip, kad tampa ne tiek praeities rekonstrukcija, kiek filosofine refleksija apie valstybingumo prasmę. Šis metodas primena M. Eliade kalbėjimą apie tai, kad mitinis mąstymas persikelia į istoriografiją įgydamas naujų interpretacijų (plg. Eliade, 1963, p. 113).

Lietuvių poezijoje mitiniai elementai ypač svarbūs formuojant tautinę tapatybę ir reflektuojant istorinius lūžius. Literatūrologė Brigita Speičytė pabrėžia, kad Maironio poezijoje mitopoetika tampa esminiu istorinio pasakojimo elementu, kuriame istorinė Lietuva vaizduojama ne tik kaip reali erdvė, bet ir kaip mitinė-sakralinė tėvynės vizija, susiejanti kolektyvinę atmintį, kalbą ir gamtovaizdį (plg. Speičytė, 2012, p. 156). Maironis savo kūryboje kuria mitinę Lietuvos geografiją, kurioje upės, piliakalniai ir istorinės vietovės nėra vien peizažo dalis, bet tampa kolektyvinės tapatybės branduoliais, atliekančiais sakralizuotų atminties vietų funkciją. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Trakų pilis“ griuvėsiai tampa ne tik istorinio laiko ženklu, bet ir mitine jungtimi tarp praeities ir dabarties – tai vieta, kurioje istorija virsta poezijos mitu, apimančiu ne tik istorinį pažinimą, bet ir egzistencinį savęs kaip tautos dalies suvokimą (plg. ten pat, p. 62).

Be to, mokslininkė akcentuoja, kad Maironio poetinė kalba nuolat rezonuoja su ankstesne literatūrine tradicija, kurioje Lietuvos istorija buvo suvokiama kaip herojinis pasakojimas apie didvyrių laikus (plg. Speičytė, 2012, p. 66). Tačiau Maironis ne tik atkartoja šią tradiciją – jis ją transformuoja paversdamas istorinę praeitį poetine atminties rekonstrukcija, kurioje istoriniai herojai, pavyzdžiui, Margiris ar Vytautas, tampa mitinėmis figūromis, simbolizuojančiomis kolektyvinį likimą (plg. ten pat, p. 83). Taip Maironio poezija ne tik perima senąją mitopoetinę struktūrą, bet ir ją atnauja suteikdama istorinei praečiai egzistencinio, kultūrinio ir politinio aktualumo. Maironio poetinis balsas tampa savotišku mediumu, per kurį kalba visa tauta, o istorija įgauna ritualinės

atminties formą, kurią palaiko ne tik tekstas, bet ir jo skambesys, ritmas, viešas deklamavimas, paverčiantis eilėraščius kolektyvinės tapatybės performansu (plg. ten pat, p. 93).

P. Brunel nurodo, kad mitas literatūroje dažnai patiria esminius transformacijos procesus. Jo struktūra gali būti dekonstruota ir pritaikyta kūrinio autoriaus tikslams ir suteikti jam visiškai naujas prasmes. P. Brunel pabrėžia, kad transformacija dažnai įvyksta per žanro adaptaciją, kai mitai tampa epinių, lyrinių ar dramaturginių kūrinių dalimi (plg. Brunel, 2003, p. 40). Tokios transformacijos pavyzdį galima aptikti Salomėjos Nėries kūryboje: jos pasakoje-poemoje *Eglė žalčių karalienė* mitas apie Eglę ištėkėjusią už žalčio tampa nebe tautosakiniu pasakojimu, o subjektyvios lyrikos dalimi. S. Nėris šį mitą perkelia į vidinį moters monologą, kuriame atsiskleidžia egzistencinė kančia ir praradimo skausmas. Taip mitas, tradiciškai siejamas su sakme, įgyja naujas psichologines ir emocines prasmes, praturtindamas lietuvių poeziją ir patvirtindamas P. Brunel įžvalgas apie mitų virsmą šiuolaikinės literatūros kontekste.

1.3.4 Intertekstinė funkcija

Ši funkcija reiškia, kad mitas literatūroje dažnai veikia kaip intertekstinis kodas, susiejantis kūrinį su kitais teksta ir kultūriniais kontekstais. C. Lévi-Strauss knygoje *Myth and Meaning* (1978) (liet. *Mitas ir prasmė*) aptaria, kaip mitai sujungia skirtingus pasakojimus ir tekstus į prasminius tinklus. Jis pabrėžia, kad mitai yra glaudžiai susiję su kitais teksta, kuriuos jie reflektuoja, transformuoja ar papildo. Mitai veikia kaip kultūriniai tekstai, kurie nuolat interpretuojami ir perrašomi skirtinguose kontekstuose (plg. Lévi-Strauss, 1978, p. 23–25). Tai reiškia, kad mitas gali būti pritaikomas įvairioms situacijoms ir skirtingiems istoriniams laikotarpiams, o jo pagrindinė simbolinė struktūra leidžia jam reflektuoti tiek individualią patirtį, tiek kolektyvinę istorinę atmintį. Pavyzdžiui, Sofoklio *Antigonėje* perteikiamas archetipinis maišto prieš valdžią ir dieviškojo įstatymo viršenybės mitas, kuris moderniojoje literatūroje buvo perrašytas Jean Anouilh to paties pavadinimo dramoje, suaktualinant Antigonės konfliktą Antrojo pasaulinio karo laikų Prancūzijos rezistencijos kontekste. Tokia mito adaptacija atspindi C. Lévi-Strauss įžvalgą, kad mitas niekada neegzistuoja vienoje užbaigtoje formoje – jis funkcionuoja kaip atvira struktūra, leidžianti jam įgyti naujų reikšmių atsižvelgiant į kultūrinį lauką, kuriame jis atgimsta.

Kaip simbolines struktūras, leidžiančias literatūrai nagrinėti tiek individualius, tiek kolektyvinius egzistencinius klausimus – kalbę, blogį, žmogaus baigtinumą, atpirkimo galimybę, – savo darbe *The Symbolism of Evil* (1960) (liet. *Blogio simbolika*) mitus analizuoja P. Ricoeur (plg. Ricoeur, 1972, p. 7–10). Filosofas pabrėžia, kad mitai išlieka gyvybingi ne kaip statiški tekstai, bet kaip nuolat perrašomos ir interpretuojamos struktūros, kurios naujuose literatūros kontekstuose įgauna vis naujų prasminių atspalvių. Tai reiškia, kad kiekvienas literatūrinis kūrinys, kuriame pasitelktas mitas, įsitraukia į ilgą intertekstinę grandinę, jungiančią praeities ir dabaties tekstus.

Pavyzdžiui, P. Ricoeur detaliai analizuoja Adomo ir Ievos nuopuolio mitą iš Pradžios knygos, kuris Šventajame Rašte perteikia pirmapradės kaltės ir žmogaus atsiskyrimo nuo Dievo patirtį (plg. ten pat, p. 232–235). Tačiau šis mitas nėra uždaras – jis tampa simboline matrica, kurią perrašo viduramžių teologai, pirmiausia Augustinas, o moderniais laikais reflektuoja ir egzistencialistinė filosofija (plg. ten pat, p. 236–240). Taip Adomo ir Ievos mitas funkcionuoja kaip intertekstinis kodas, per kurį literatūra reflektuoja tiek individualios kaltės patirtį, tiek kolektyvinę žmonijos nuopuolio ir atpirkimo istoriją. Šis nuolatinis mito perrašymas rodo, kad literatūra yra glaudžiai į kultūrinį tekstų tinklą, kuriame kiekvienas naujas kūrinys kalbasi su praeities teksta ir simboliais, atliepdamas kolektyvinę patirtį ir kultūrinį paveldą.

Filosofė ir literatūros kritikė Julia Kristeva taip pat atkreipė dėmesį į mito sąveikavimo su kitais teksta funkciją: ji analizavo mitus intertekstualumo kontekste pabrėždama, kad mitiniai naratyvai egzistuoja kultūriniame tinklyne, kuris nuolat sąveikauja su kitais teksta ir perinterpretuoja praeities tradicijas (plg. Kristeva, 1980, p. 66). Mito perrašymas literatūroje neišvengiamai susijęs su interpretaciniu procesu, kai kiekvienas naujas tekstas perima ankstesnių tekstų fragmentus, juos transformuoja, įterpia į naują kontekstą ir suteikia jiems naujas prasmes. Pasak J. Kristevos, būtent ši nuolatinė tekstų tarpusavio sąveika užtikrina mitų gyvybingumą: mitas, būdamas kolektyvinės kultūros dalis, nuolat perrašomas taip, kad atlieptų naujo istorinio laikotarpio vertybes, pasaulėžiūrą ar ideologinius poreikius (plg. ten pat, p. 69). Tai reiškia, kad mitai literatūroje funkcionuoja kaip kultūriniai hipertekstai, kurie nuolat papildomi naujais prasminiais sluoksniais, atsižvelgiant į kiekvieno laikotarpio vyraujančias estetines, socialines ar filosofines nuostatas.

Tokia intertekstuali mito prigimtis ypač ryškiai atsiskleidžia James Joyce romane *Ulysses* (liet. *Ulisas*), kuris laikomas vienu iš ryškiausių modernizmo mitopoetikos pavyzdžių. J. Kristeva, interpretuodama šį romaną, pabrėžia, kad J. Joyce kūrinys yra ne tik Homero epinės kelionės reinterpretacija, bet ir viso Vakarų literatūros kanono refleksija – mitinis Odisėjo naratyvas čia tampa kultūrinės atminties ekranu, ant kurio projektuojamos naujojo, modernybės žmogaus patirtys ir tapatybės paieškos (plg. Kristeva, 1980, p. 132). Taip J. Joyce ne tik įtraukia mitą į modernistinį kontekstą, bet ir parodo, kaip mitas gali būti dekontekstualizuotas, fragmentuotas ir vėl rekonstruotas, siekiant sukurti naują, laikui aktualią prasmų sistemą. J. Kristevos teigimu, šis procesas atskleidžia, kad literatūra nuolat dalyvauja platesniame kultūriniame teksto lauke, kuriame mitiniai naratyvai veikia kaip atminties mazgai, jungiantys skirtingas epochas, kalbinius kodus ir kultūrinės patirtis (plg. ten pat, p. 69).

Apibendrinant teigtina, kad naratyvinė mito funkcija suteikia literatūros kūriniams tvirtą struktūrinį pagrindą, leidžiantį pasakoti universalius pasakojimus, kurie yra atpažįstami visose kultūrose. Simbolinė funkcija, kai pasitelkiami archetipiniai ir mitiniai simboliai, praturtina kūrinių reikšmių lauką atverdama galimybes gilintis į egzistencinius ir dvasinius klausimus. Aktualizavimo

ir transformacijos funkcija pabrėžia mito gebėjimą prisitaikyti prie dabarties problemų – mitas tampa gyvu, dinamišku reiškiniu, kuris literatūroje perrašomas tam, kad atspindėtų konkretaus laiko vertybes, konfliktus ar filosofinius klausimus. O intertekstinė funkcija pabrėžia mito tarptekstinį dialogą – mitas literatūroje veikia kaip nuoroda į kitus tekstus, kurdamas prasminį tinklą tarp skirtingų kūrinių, laikotarpių ir autorių. Šiuo atveju mitas suvokiamas kaip kultūrinis kodas, kurį literatūra cituoja, permąsto ar transformuoja, taip įtraukdama jį į platesnį kultūros ir literatūros kontekstą. Ši funkcija padeda mitui tapti jungiamuoju elementu tarp skirtingų tekstų ir kultūrinių kontekstų sukuriant prasminius tinklus, kurie literatūros kūrinius susieja su platesnėmis idėjų sistemomis. Intertekstinė ir aktualizavimo funkcijos papildo viena kitą, atskleidamos tiek mito tarptekstinę dimensiją literatūroje, tiek jo gebėjimą reflektuoti dabarties pasaulėvoką. Tokia mito universalumo ir dinamiškumo sintezė daro jį esmine literatūros dalimi, kuri nuolat išlieka aktuali ir praturtina kūrybinį procesą. Tai pabrėžia mito gebėjimą jungti praeitį, dabartį ir ateitį ir sykiu atspindėti laiko iššūkius ir vertybes.

1.4 Mitopoetikos reikšmė lietuvių egzodo literatūroje

Mitopoetikos reikšmė lietuvių egzodo literatūroje yra neatsiejama nuo egzilio patirties ir su ja susijusios tapatybės krizės. Išeivijos kūryboje mitas tampa ne tik istoriniu pasakojimu ar simboliniu įvaizdžiu, bet ir priemone reflektuoti tremties, praradimo ir sugrįžimo problemas. Egzilinėje poezijoje mitiniai motyvai neretai įgyja metafizinį lygmenį, per kurį mitas atgimsta naujai – atliepdamas šiuolaikinio žmogaus vidinius klausimus ir dvasinius ieškojimus. Šis ryšys ypač svarbus, nes išeivijos rašytojai dažnai pasitelkia mitinius archetipus siekdami suprasti savo egzistencinę padėtį, perteikti kultūrinės atminties ilgesį ir ieškoti sąsajų tarp prarastos tėvynės ir diasporos gyvenimo tikrovės. Pasak Manfredo Žvirgždo, egzilinė literatūra, įsiterpdama tarp tradicijos ir modernumo, per mitopoetiką atveria platesnį kontekstą, kuriame prarasta Lietuva tampa ne tik geografinė, bet ir mitinė erdve, apimančia tiek individualią, tiek kolektyvinę atmintį (plg. Žvirgždas, 2011, p. 172). Toks mąstymas mitopoetinėmis kategorijomis egzodo literatūroje leidžia kūrėjams formuoti savitą pasaulėjautą, kurioje mitas atlieka ne tik kultūrinės tapatybės palaikymo, bet ir literatūrinės saviraiškos funkciją.

Poezijoje mitiniai elementai dažniausiai perteikiami ne tiesiogiai, o per simbolius, metaforas ir archetipines struktūras. Poezijos kalba leidžia mitui išlikti gyvam, suteikdama jam daugiareikšmiškumą. Rašytoja ir literatūros kritikė Maud Bodkin analizavo mitinių struktūrų svarbą poezijoje. Ji akcentavo: „Oidipo mitas literatūroje pabrėžia archetipinių struktūrų gebėjimą išreikšti universalią egzistencinę patirtį, suteikiant jai naują poetinę ir simbolinę išraišką.“ (Bodkin, 1934, p. 13). Ši mintis aktuali ir lietuvių poezijos kontekste, kuriame mitiniai pasakojimai neretai pereina į metafizinę refleksiją siekiant mitą pritaikyti modernios sąmonės poreikiams.

Kalbant apie lietuvių egzodo literatūrą kaip savitą kultūrinį reiškinių, būtina išskirti pagrindines mito kategorijas – tapatybę, prarastą tėvynę ir sugrįžimą, kurios nuosekliai kartojasi tiek prozoje, tiek poezijoje ir tampa savotiškais egzodo literatūros kodais. Šie mitiniai elementai atspindi ne tik tautos savivaizdį, bet ir egzilinės patirties universalijas, susiejančias lietuvių literatūrą su platesniu diasporos ir tremties literatūros kontekstu.

1.4.1 Tapatybė

Minėta, kad archetipai jungia individualią patirtį su kolektyvine kultūrine atmintimi (plg. Jung, 1967, p. 55). Poezijoje archetipiniai įvaizdžiai, tokie kaip medis, upė, kelionė ar dieviškoji motina, tampa universaliomis kategorijomis, per kurias kalbama apie gyvenimą, mirtį, atgimimą ir iniciaciją (plg. ten pat, p. 56). Taip poezija per mitinius simbolius sujungia individualią patirtį su kolektyvine psichologine ir kultūrine atmintimi.

D. Jakaitės teigimu, Kazio Bradūno poezijoje mitopoetika įgauna dar sudėtingesnę pavidalą, nes šiuo atveju susipina pagoniškosios mitinės pasaulėvokos ir krikščioniškojo tikėjimo polifoniškumas. Mokslininkė pabrėžia, kad K. Bradūno poezijoje veiksmas – žemdirbio darbas, ritualiniai veiksmai, duonos laužymas – tampa mitopoetinės sąmonės dalimi, kurioje daiktiškas, gamtiškas pasaulis susilieja su sakraliu religiniu patyrimu (plg. Jakaitė, 2007, p. 15). Eilėraštyje „Atidarau duris“ šie veiksmai tampa ritualine atminties forma, jungiančia kasdienybę su transcendencija (plg. ten pat, p. 18). Tokia mitopoetinė kalba leidžia K. Bradūnui kurti dialogą tarp senojo baltų mitinio pasaulio ir krikščioniškosios išganymo istorijos, atskleisti veikėjo kultūrinės tapatybės daugiasluoksniškumą.

Marius Katiliškis romane *Miškais ateina ruduo* (1957) autentiškai ir poetiškai vaizduoja lietuviško kaimo praradimo dramą. Jo kūryboje simboliniai kraštovaizdžiai taip pat įgauna sakralumo matmenį, tačiau jie labiau susiję su gamtos ciklais, kaimo aplinka ir žmogaus vidiniu pasauliu. Šiuose ir kituose kūriniuose šventos erdvės tampa vietomis, kuriose susipina kasdienybė ir sakralumas, praeitis ir dabartis. Tokioje erdvėje išryškėja tradicinė, su gamta ir žeme glaudžiai susijusi lietuviško kaimo žmogaus tapatybė. M. Katiliškio romano veikėjai nėra atitrūkę nuo pasaulio – jų savastis formuojama per paprastus darbus, sezonų virsmus ir gamtos stebėjimą. Tačiau ši tapatybė atsiskleidžia ne tik kaip esanti, bet ir kaip nykstanti – tekste jaučiamas praradimo motyvas leidžia suvokti, kad kaimo pasaulis ir jį formavusi tapatybė artėja prie pabaigos. Todėl M. Katiliškio romanas tampa ne tik poetiniu gamtos ir žmogaus santykio liudijimu, bet ir refleksija apie autentiškos, tradicinės tapatybės nykimą modernėjančiame pasaulyje.

Antano Škėmos romane *Balta drobulė* (1958) vanduo reiškia egzistencinę ribą ir apsisvalymą, simbolizuoja tiek fizinį, tiek dvasinį perėjimą. Viena iš reikšmingiausių scenų – pagrindinio veikėjo Garšvos vizijos, kuriose jis įsivaizduoja save grimztantį į vandenį, tarsi grįžtantį į pirmą pradžią chaosą:

„Du apdriškę kaukai atveda Kristų. „Padovanok mudviem kelnytes, paversk pelkių vandenį raudonu vynu.“ Medaus koriuose, rugių varpose, rūtose ir lelijose, gumbuotų stuobrių susikabinimuose, šakų raizgynėje, vandenų tekėjime – Tu.“ (Škėma, 1958, p. 56). Vanduo šiuo atveju tampa ribine erdve, kurioje susilieja mirtis ir atgimimas, kūno ir sąmonės sunaikinimas su naujos savasties galimybe. Būtent tokioje tarpinėje būsenoje išryškėja liminalus tapatybės aspektas – Garšva egzistuoja nebe priklausydamas ankstesniam tapatybės lygmeniui, bet dar neižengęs į naują. Jo buvimas tarp dviejų tikrovių, tarp sąmonės ir pasąmonės, tarp kūniško ir dvasinio pasaulio atskleidžia vidinę krizę, kuri yra liminalumo esmė. Taip A. Škėmos tekstas atliepia M. Eliade mintį, kad vanduo simbolizuoja ne tik destrukciją, bet ir ritualinį apsivalymą, kuris literatūroje dažnai žymi perėjimą iš vieno egzistencinio lygmens į kitą (Eliade, 1997, p. 92).

Taigi aptartuose kūriniuose tapatybė iškyla kaip daugialypė ir dinamiška struktūra, formuojama per archetipinius simbolius, kultūrinę ir ritualinę atmintį, sąveiką su gamta ir sakralumo patirtimis, kurios leidžia atskleisti žmogaus egzistencinius virsmus ir vidinius konfliktus.

1.4.2 Prarasta tėvynė

Lietuvių egzodo literatūroje prarastos tėvynės mitas tampa kertine egzistencine ir poetine ašimi. Algirdas Landsbergis straipsnyje „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“ (1965) akcentuoja, kad A. Mackaus poezijoje Lietuva nėra tik istorinė ar geografinė vieta – ji transformuojama į mitinę, sakralią erdvę, kurioje gamta, kultūrinė atmintis ir tautos likimas susipina į vieną daugiapasmį pasakojimą (plg. Landsbergis, 2024, p. 70). Tokį tėvynės mitą stipriai veikia istorinė trauma – Lietuva tampa prarastuoju rojumi, o jos netektis sukuria nuolatinį ilgesio ir kaltės lauką. Tai yra tarsi „sugrįžimo neįmanomybė“ (plg. Milerius, 2021), kai emigravęs subjektas suvokia, kad realioji Lietuva, kurią jis paliko, niekada nebebus tokia, kokią jis atsimena ar įsivaizduoja.

Vis dėlto ši mitinė, sakrali tėvynės vizija egzodo literatūroje nėra statiška – dalies autorių kūryboje ji ima skaidytis, reflektuotis ir virsti net demitologizacijos objektu, kaip A. Mackaus poezijoje, kurioje mitas apie tėvynę tampa ne tik ilgesio, bet ir egzistencinės tuštumos, kaltės ir negrįžtamumo ženklu.

Išėivijos poezijoje mitas dažnai tampa demitologizacijos objektu. A. Mackaus poezijoje mitas atlieka refleksijos apie prarastą tėvynę ir nutrūkusią egzistencinę jungtį funkciją. Pasak R. Čičelio, A. Mackaus kūryboje lietuvių tautiniai mitai neveikia kaip vienijantis veiksnys, nes jie nėra sąmoningai reflektuojami – jie tampa inertiškais, sentimentaliais prisiminimais (plg. Čičelis, 2011, p. 45). Rinkinyje *Elegijos* A. Mackaus dekonstruoja mitinę tėvynės idėją atskleisdamas, kad tremtis negrįžtamai išardo mitopoetinę ryšio su gimtine logiką – išlieka tik tuštuma ir kaltės patirtis (plg. ten pat, p. 46).

Nelės Mazalaitės romane *Negestis* (1955) tėvynės vaizdinys kuriamas per archetipinius gamtos ženklus – lietuviškas miškas tampa gyvu istorijos ir kultūros liudininku, o prarastų namų ilgesys susipina su sakralumo pajauta (plg. Brazauskas, 2011, p. 94–95). Panašiai ir Birutės Pūkelevičiūtės romane *Aštuoni lapai* (1956) Lietuva konstruojama kaip prarasta šventovė, kurioje susilieja asmeninė ir tautinė atmintis. Šie tekstai sustiprina literatūrologės Žydronės Kolevinskienės tezę, kad išeivijos moterų prozoje Lietuva dažnai įgyja mitinės Motinos pavidalą – ji vaizduojama tiek kaip globėja, tiek kaip skausmingo netekties jausmo šaltinis (plg. Kolevinskienė, 2011, p. 52). Mokslininkės Gabija Bankauskaitė ir Domantė Vaišvilaitė, tyrinėdamos Antano Vaičiulaičio laiškus, atskleidė, kad gimtinės įvaizdis jam artimas mitinei Edeno erdvei – vaikystės gamta ir gimtieji namai įkūnija prarastąjį rojų, kuris negrįžtamai pažeidžiamas istorijos (plg. Bankauskaitė, Vaišvilaitė, 2019, p. 116). Panašių gamtos ir sakralumo ryšių gausu ir A. Landsbergio kūryboje, pavyzdžiui, novelėje *Graikijos vėjas* (1956) gamtos erdvė tampa ne tik pabėgėlių kasdienybės fonu, bet ir simboline atminties scena, kurioje tėvynės ilgesys įgauna mitinius matmenis (plg. Adomavičienė, 2017, p. 61).

1.4.3 Sugrįžimo refleksija

Iš prarastos tėvynės mito organiškai kyla ir sugrįžimo mitas, kuris egzodo literatūroje dažnai iki galo neįvyksta. Sugrįžimas šiuo atveju akcentuotinas ne geografiniu, o egzistenciniu lygmeniu, kai rašymas tampa vieninteliu būdu grįžti į Lietuvą. Pavyzdžiui, A. Landsbergio novelių rinkinyje *Ilgoji naktis* (1956) veikėjų bandymas rekonstruoti savo tapatybę vyksta per mitinius ir istorinius pasakojimus, kurie tampa simboliniais tiltais į prarastą gimtinę. Toks mitinis sugrįžimas glaudžiai siejasi su kultūrinės traumos refleksija. Tyrėjų G. Bankauskaitės ir Loretos Huber nuomone, egzodo literatūra ne tik liudija traumą, bet ir kuria iš jos naują pasakojimo tradiciją – fragmentuoti prisiminimai, nutylėjimai ir fantazijos tampa neatsiejama literatūrinės tapatybės dalimi (plg. Bankauskaitė, Huber, 2021, p. 311).

Egzodo literatūroje sugrįžimo mitas tampa paradoksaliu reiškiniu. Viena vertus, tremtinių tapatybė neatsiejama nuo nostalgijos gimtajai šaliai, kita vertus, tikrasis sugrįžimas dažniausiai lieka neįmanomas arba fiktyvus. Alfonsas Nyka-Niliūnas teigia, kad „tremtiniui nėra kelio atgal. Vienąkart tremtinys – amžinai tremtinys“ (Nyka-Niliūnas, 1999, p. 625). Savo knygoje *Reflections on exile: and other essays* (2000) (liet. *Egzilio refleksijos ir kitos esė*) literatūrologas Edward Said pabrėžia, kad egzilinė patirtis yra tarsi nepataisomas plyšys tarp asmens ir jo tikrųjų namų, kuris sukuria nuolatinį melancholijos ir negrįžtamo praradimo jausmą (plg. Said, 2013 p. 428). Todėl egzodo autorių kūryboje sugrįžimas nėra fizinis veiksmas, o veikiau egzistencinis ir psichologinis bandymas susigrąžinti prarastąją gimtinę per atmintį ir literatūrinę rekonstrukciją. E. Said išskiria egzilinę patirtį kaip dvigubą gyvenimą tarp dviejų tikrovių – praeities, kuri tampa mitologizuota, ir dabarties, kurią egziliniai subjektai dažnai suvokia kaip svetimą (plg. Said, 2013, p. 71). Šią mintį pratęsia Silvestras

Gaižiūnas lygindamas išeivijos rašytojus su Odisėju, kuris, grįžęs į Itakę, vis dėlto nebegrižta į ankstesnį gyvenimą. Tačiau egzodo personažai labiau primena skrajojančio olando mitą, nes jų kelionė neturi tikslo – jie nuolat juda (plg. Gaižiūnas, 2009, p. 19). E. Said taip pat pabrėžia, kad egzodo asmenys niekada visiškai nepriklauso nei vienai vietai, todėl jų sugrįžimas nėra atkūrimas, bet naujas iššūkis, dažnai sukeliantis dar skaudesnę susvetimėjimo jausmą (plg. Said, 2013, p. 63).

Šis sugrįžimo mito paradoksas lietuvių egzodo literatūroje dažnai virsta jo dekonstrukcija – vietoj herojiško ar sakralizuoto sugrįžimo jis pateikiamas kaip iliuzija arba neįmanomybė. Egziliniai personažai neretai susiduria su faktu, kad jų gimtinė iš tikrųjų egzistuoja tik jų sąmonėje, nes reali Lietuva yra kitokia nei prisiminimuose. E. Said teigimu, egziliniai rašytojai gyvena tarp dviejų realybių – praeities, kurią jie romantizuoja, ir dabarties, kuri jiems atrodo svetima. Net ir geografiškai priartėję prie gimtinės jie gali jaustis esantys tremtyje, nes jų kultūrinis identitetas tampa išskaidytas tarp senosios ir naujosios erdvės (plg. Said, 2013, p. 292). Taigi sugrįžimas reiškia ne tiek fizinį veiksmą, kiek bandymą perrašyti tapatybę ir prisitaikyti prie naujų kultūrinių realių.

Nuolatinis sugrįžimo mito kvestionavimas atsispindi literatūriniuose archetipuose, kurie lietuvių egzodo literatūroje dažnai keičiasi ir įgauna naujas prasmes. J. Campbell herojaus kelionės modelyje sugrįžimas yra vienas esminių etapų, tačiau egzodo literatūroje jis neretai apverčiamas arba visiškai paneigiamas. Tai atsispindi keliose archetipinėse figūrose: Odisėjo archetipas išreiškia išeivijos rašytojų patirtį, kai jie, kaip ir Homero herojus, grįžta į gimtąją žemę, tačiau suvokia, kad ji nebėra tokia, kokią prisiminė. Skrajojančio olando mitas atspindi egzodo veikėjų amžiną klajonę be tikslo ar namų jausmo. Prarastosios Edeno erdvės mitas gimtinę vaizduoja kaip mitinį rojų, kurio neįmanoma pasiekti. E. Said pabrėžia, kad egzilai sukuria savotišką tekstinę gimtinę, kurioje jie gali gyventi, tačiau ši erdvė neturi realaus atitikmens pasaulyje (plg. Said, 2013, p. 441). Dėl šios priežasties lietuvių egzodo literatūroje sugrįžimo mitas dažniausiai nėra atkuriamas kaip tikras grįžimas – veikiau tai nesibaigiantis bandymas perrašyti ir išsaugoti prarastą erdvę.

Lietuvių egzodo literatūroje sugrįžimo mitas veikia keliais lygmenimis: kaip egzistencinis paradoksas, kaip dekonstrukcijos objektas ir kaip besikeičiantis literatūrinis archetipas. E. Said teorija padeda geriau suprasti šią dekonstrukciją: joje atskleidžiama, kad sugrįžimas nėra fizinis procesas, o veikiau tapatybės ir atminties transformacija. Jame vyrauja ne nostalgijos patenkinimas, bet jos įtampa, kuri tampa pagrindine egzilinės patirties dalimi (plg. Said, 2013, p. 28).

Pavyzdžiui, tapatybės tema, itin organiškai susijusi su prarastos tėvynės ir sugrįžimo mitais, nuolatiniu refleksijos objektu tampa A. Landsbergio kūryboje. Egzilinė tapatybė jam – tai būvis tarp pasaulių, istorijos ir mito, kalbos ir tylos. Anthony Giddens teigimu, tokia tapatybė tampa refleksyviu projektu – ji nuolat kuriama ir permąstoma, niekada nebūdama galutinė (plg. Brazauskas, 2011, p. 93). Ši liminalumo būseną itin ryškiai A. Landsbergio pjesėje *Penki stulpai turgaus aikštėje* (1966),

kurioje veikėjai priversti egzistuoti tarp savo istorinės kaltės, kolektyvinio liudijimo pareigos ir vidinių mitinių naratyvų, kurie padeda paaiškinti patirtą smurtą ir praradimus.

Tokia refleksyvi egzilinė tapatybė atliepia ir Ž. Kolevinskienės mintį, kad išeivijos literatūroje tapatybė niekada nėra statiška – ji pulsuoja tarp nostalgijos praeičiai ir pastangų įsišaknyti svetimoje kultūrinėje erdvėje (plg. Kolevinskienė, 2011, p. 50). Šis tarpiškumas A. Landsbergio kūrinuose tampa centrine tema – jo personažai svetimi tiek naujoje visuomenėje, tiek savo mitologizuotuose prisiminimuose apie Lietuvą. Taip rašytojas kuria savotišką egzodo mitologiją, kurioje jis kaip modernusis mitų pasakotojas nuolat kuria ir perkuria tautinę tapatybę, jungdamas istoriją, traumą ir mitą į vieną daugiasluoksnį tekstą.

Taigi, mitopoetika lietuvių egzodo literatūroje išryškina prarastos tėvynės mitą kaip esminį egzistencinį ir literatūrinį naratyvą, kuriame Lietuva transformuojama į sakralią, mitinę erdvę, persmelktą nostalgijos, kultūrinės atminties ir istorinių traumų. Sugrįžimo mitas iškyla kaip paradoksali fikcija – tikrasis grįžimas yra neįmanomas, todėl jis tampa egzistenciniu ir literatūriniu bandymu atkurti prarastąją gimtinę per atmintį, tekstą ir mitinę rekonstrukciją. Egzodo rašytojai, panašiai kaip E. Said teorijoje minimi tremtiniai, gyvena tarp dviejų pasaulių – romantizuotos praeities ir svetimos dabarties, o jų kūryboje sugrįžimas neretai išskaidomas į iliuziją ar nepasiekiamą troškimą. Taigi egzilinė tapatybė egzodo literatūroje tampa nuolatiniu refleksijos objektu – ji nėra statiška, bet nuolat perrašoma ir permašoma jungiant individualius ir kolektyvinius mitus į daugiasluoksnį pasakojimą.

2. KOLEKTYVINĖ PATIRTIS, MITINĖ PASAULĖVOKA IR EGZISTENCINĖ REFLEKSIJA LIŪNĖS SUTEMOS RINKTINĖJE *SUGRIŽAU*

Liūnės Sutemos poezijos rinktinė *Sugrižau* yra vienas brandžiausių lietuvių išeivijos literatūros pavyzdžių, kuriame tremties patirtis, dvasinis ilgesys ir tapatumo krizė susipina su giliu mitopoetiniu pagrindu. Šis kūrybos rinkinys (išleistas 2009 metais) apima Liūnės Sutemos tekstus nuo pirmųjų poetinių žingsnių. Tekstuose perteikiama skaudi poetės gyvenimo istorija. Pirmasis poezijos rinkinys *Tebūnie tarytum pasakoj* (1955) pradeda jos egzistencinio skausmo ir namų praradimo ciklą, kurį uždaro paskutinis rinkinys, kuriame jau liko tik *Tebūnie* (2006). Tai subrendusios asmenybės pripažinimas, kad pasaulis žmogui nėra palankus, o skausmas laikui bėgant ne mažėja, o subręsta: „Atsiminimai ir ilgesys buvo natūrali poetės būseną, bet drauge ji suvokė ir to bergždumą, beprasmybę, nepadedančią gyventi čia ir dabar. Ji suprato nepriklausanti nei tai, nei kitai vietai.“ (Baliutytė, 2022, p. 10). Tai poezija, kurioje individuali subjektyvi išraiška tampa kanalu kolektyvinei egzodo kartos patirčiai, mitinei pasaulėvokai ir egzistencinei refleksijai išreikšti. Šioje rinktinėje Liūnės Sutemos santykis su mitu įvairus – kartais labai atviras, bet dažniau užslėptas kūrybinėje gilumoje, kurią reikia iškoduoti. Dažniausiai poetė sieja save su prarasta gimtąja žeme, jos ilgesiu, su svarbios vietos praradimu ją jungia didelis sielos skaudulys. Pasak Gitanos Vanagaitės, pagrindinis egzodo kūrėjų savivokos klausimas – „Kas aš esu pasirinkęs emigraciją?“ – nuolat iškyla tiek jų grožiniuose, tiek gyvenimo tekstuose (plg. Vanagaitė, 2018, p. 141–142). Šis klausimas ypač aktualus ir Liūnės Sutemos kūryboje, kurioje lyrinis subjektas vis iš naujo bando į(si)vardyti, orientuotis pasaulyje, kuris dėl tremties tapo fragmentuotas, nutrūkęs, o sykiu – poetine erdve mitui.

Septyniolikmetė Zinaida Nagytė kartu su šeima bėgo nuo karo – 1944 m. vasarą pasitraukė iš Lietuvos ir daugiau į ją nebegrižo. „Jaučiuosi dėl to kalta. Ir turbūt taip jausiuos tol, kol galėsiu Lietuvai kuo nors padėti...“ (Liūnė Sutama, 1994, p. 693). Tokiais žodžiais poetė apibūdino savo sielvartą, kankinantį ją palikus savo gimtąją šalį. Išvykusi iš Lietuvos ji prarado namus: „Mane klausia, ar nenorėčiau grįžti į Lietuvą? Labai norėčiau, bet, kita vertus, žinau, kad neberasčiau nieko, ką palikau. Palikom ten ir gerus, ir blogus laikus. Liko ten siaubas, ir šviesa... Bet aš niekuomet nenorėjau grįžti Lietuvon kaip turistė.“ (Ten pat, p. 695).

Liūnės Sutemos poezija išsiskiria tuo, kad poetinis „aš“ nėra statiška pozicija – tai nuolat kintanti būseną, lyrinis subjektas atsiduria, jaučiasi esantis ribinėse, liminaliose, situacijose. Poetė sąmoningai atsisako ornamentuotos kalbos, vengia sentimentalumo, kuria tiksliai, minimalistinę, bet daugialypę tekstinę tikrovę, remiasi tiek asmeniniu išgyvenimu, tiek kolektyviniais kultūriniais kodais. Indrė Žakevičienė šį rašymo būdą vadina „tikrumo poetika“ pabrėždama, kad Liūnės Sutemos tekstai geba „sukurti patirto ar pajausto pasaulio esatį“, įgyvendindami poetinio ikoniškumo principus

(Žakevičienė, 2018, p. 168). Tai reiškia, kad skaitytojas ne tik perskaito, bet ir „pergyvena“ tekstą – jame atpažįsta archetipines žmogaus patirties formas.

Analitinėje šio darbo dalyje rinktinė *Sugrįžau* interpretuojama iš mitopoetinės perspektyvos, siekiant parodyti, kaip mitas, simbolis, archetipas ir sakralumo ženklai tampa poezijos struktūros ir prasmės pagrindu. Remiamasi J. Campbell, C. G. Jung ir V. Turner liminalumo samprata. Šie teoriniai modeliai padės analizuoti, kaip poezijoje formuojamos perėjimo, transformacijos ir dvasinės kelionės struktūros.

Pirmame skyriuje nagrinėjama tapatumo paieška ir mitinio subjekto formavimas – kaip lyrinis „aš“ kuria savo tapatybę remdamasis kolektyvinės sąmonės vaizdiniais ir archetipais. Lyrinio subjekto vidiniai prieštaravimai, egzistencinis nerimas, vienatvė ir kaltės refleksija leidžia identifikuoti šešėlio archetipą – jis iškyla kaip neišgyventų troškimų, vidinių baimių ir praradimo pojūčių projekcija. Šis archetipas itin reikšmingas tremties patirtyje: lyrinis subjektas jaučiasi išstumtas iš socialinės, kultūrinės ir sakralios tvarkos, o tai stiprina vidinės tuštumos ir dvasinio klaidžiojimo motyvus.

Antrame skyriuje dėmesys telkiamas į liminalumo ir perėjimo erdves. Liūnės Sutemos poezijoje nuolat išryškėja slenksčio (lot. *limen*) būseną: tai ne tik fizinis atstumas tarp tėvynės ir svetimos šalies, bet ir dvasinis netikrumas, buvimas tarp praeitės ir dabarties, šviesos ir tamsos. V. Turner teigimu, liminalumas yra „nei čia, nei ten“ būseną, kai senoji tapatybė jau palikta, bet naujoji dar neįgyta (plg. Turner, 1991, p. 95). Tai padeda analizuoti eilėraščius kaip transformacijos erdvę, kurioje galimas vidinis virsmas.

Trečiame skyriuje aptariamos sakralumo patirtys. M. Eliade hierofanijos koncepcija leidžia įžvelgti, kaip Liūnės Sutemos poezijoje išryškėja momentai, kai paprasti objektai – medis, vanduo, šviesa – įgyja šventumo ženklą. Pasak Ingos Stepukonienės, vandens stichija įprasminama kaip sielos atgijimo, pabudimo sėma (plg. Stepukonienė, 2016, p. 293), todėl šiuo atveju gamtos vaizdiniai tampa poetinio šventumo ženklu, gražinančiu pasauliui prasmę.

Ketvirtame skyriuje analizuojama simbolių sistema – kaip konkrečios simbolinės figūros (kelias, medis, vanduo, šviesa, šešėlis ir kt.) veikia poetinį tekstą. Ernestos Juknytės teigimu, „Liūnės Sutemos kūryboje funkcionuojančių biblinių figūrų ir motyvų <...> įsiliejimas į mitinį poezijos lygmenį“ sukuria sudėtingą, bet organišką tekstinę struktūrą (Juknytė, 2007a, p. 16).

Penktame skyriuje aptariamos mito funkcijos: kaip pasakojimo struktūra leidžia suvokti eilėraščių kaip ritualą ar sakralų veiksmą; kaip simboliai perteikia kolektyvinę reikšmę ir kaip egzilio patirtis perrašoma į mitinį naratyvą.

Galiausiai, šeštame skyriuje nagrinėjamas sugrįžimo archetipas, kuriame jungiasi ir Odisėjo, ir Pranašo, ir Tremtinio figūros. Sugrįžimas šiuo atveju – ne geografinė, o dvasinė vieta, kurios ilgesys telkia visą rinktinės emocinį ir simbolinį krūvį.

Šia analitine dalimi siekiama atskleisti, kaip poezija gali tapti mitine kalba – tokia, kuri kalba apie žmogaus būties branduolį, praradimus, troškimus ir viltis. Liūnės Sutemos poezija – ne tik istorinis egzilio ir egzilo liudijimas, bet ir universalus tekstas apie žmogų ribinėje, bet išgryninančioje situacijoje.

2.1 Tapatumo paieška ir mitinis subjektas

Egzodo literatūroje tapatumo tema tampa egzistencinės refleksijos ašimi, nes tremtis išprovokuoja būtinybę iš naujo apibrėžti asmenybės santykį su savimi, pasauliu ir kultūra. Liūnės Sutemos poezijoje ši tema ryškėja ne tik kaip asmeninis vidinis konfliktas, bet ir kaip kolektyvinės istorinės patirties atspindys. Egzilinė būtis suponuoja būtinybę išgyventi tapatybės dezintegraciją, sykiu – jos rekonstrukciją per poetinę vaizduotę, simbolius ir mitinius archetipus (plg. Bagdonė, 2018, p. 181).

Liūnės Sutemos poetikoje šie archetipai (*Šešėlis, Anima, Motina, Herojus*) tampa instrumentu tapatybės paieškoms. I. Žakevičienės nuomone, autorės poezijoje veikia „ikisąvokinės tikrovės patirtys“, kurios per poetinį ikoniskumą sukuria intensyvią emocinę peizažą, atveriantį giliausius subjekto sluoksnius (plg. Žakevičienė, 2018, p. 168). Tokie vaizdiniai tampa svarbia struktūrine medžiaga archetipiniam subjektui formuotis, per juos įmanu ne tik išreikšti tapatybės krizę, bet ir ją simboliškai transformuoti.

Tapatumo paieška Liūnės Sutemos poezijoje nėra vien asmeninis sielos konfliktas – tai ir egzilinės savasties raida, poetinė terapija, leidžianti patirti dvasinį „sugrįžimą“ per archetipinius simbolius. Egzodo kontekste tai reiškia ir grįžimą į kultūrinę atmintį, į savo bendruomenę, į kalbą, kuri tampa identitetą jungiančiu veiksmu (plg. Vanagaitė, 2018, p. 145). Liūnės Sutemos poezijoje ši grįžimo kelionė įgyja liminalumo bruožų – subjektas dažnai veikia ribinėje būsenoje tarp čia ir ten, tarp savęs ir praeities, tarp tylos ir žodžio. Tapatybė šiuo atveju formuojama ne kaip užbaigtas konstruktas, bet kaip nuolatinė, skausminga paieška, kurioje archetipai – motina, tremtinė, dvasinė keliauninkė – tampa kovos dėl savęs išlaikymo atspindžiais. Tai poezija, kurioje sugrįžimas yra labiau metafizinis procesas nei geografinis veiksmas – būdas egzistenciškai prisijungti prie kolektyvinės sąmonės ir įtvirtinti save kultūriniame lauke, kuris buvo prarastas, bet tebėra gyvas atmintyje ir kalboje.

Remiantis I. Žakevičienės įžvalgomis teigtina, kad Liūnės Sutemos poetikoje veikia „ikisąvokinės tikrovės patirtys“, kurios išskyla kaip emociniai archetipiniai peizažai ir leidžia įprasminti egzistencinę suirutę. Eilėraštis tampa tapatybės atkūrimo erdve, o pati kalba – tiltu tarp praeities ir dabarties, tarp praradimo ir buvimo.

Liūnės Sutemos eilėraštyje „Tai buvo rytoj“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 70, žr. priedą Nr. 1) atsiveria egzilinės savasties transformacijos procesas, kurio ašimi tampa kolektyvinės ir individualios atminties sugrįžimas į lyrinio subjekto sąmonę bei būtinybė iš naujo įvardyti ir įtvirtinti tapatybę. Eilėraščio pradžia *Jau laikas jums grįžti* žymi ne tik laiko momentą, bet ir egzistencinę įtampą: tai kreipinys į išstumtuosius, ištremtuosius, kareivius, dingusius be žinios – į tuos, kurie įkūnija kolektyvinę traumą, patirtą per Antrojo pasaulinio karo siaubus, holokaustą, tremtis ir egzilį.

Ši kolektyvinė trauma nėra vien istorinė ar socialinė – ji įsišaknijusi ir asmeninėje Liūnės Sutemos patirtyje. Poetė, kaip ir daugelis jos kartos emigrantų, patyrė priverstinę tėvynės netektį, karo sukeltas netektis, egzilio vienatvę ir kaltės jausmą dėl likusiųjų. Todėl eilėraštyje skambantis *Jums* yra adresuotas ne tik kitam, bet ir sau – kaip daliai traumotos sąmonės, kuri sugrįžta eilėraštyje kaip atminties šešėlis.

Analizuojant C. G. Jung požiūriu, šie sugrįžtantys vaizdiniai reprezentuoja *Šešėlį* – vieną iš pagrindinių archetipų. Pasak psichoanalitiko, šią asmenybės dalį sąmonė stengiasi ignoruoti ar išstumti, tačiau ji vis tiek gyvuoja pasąmonėje ir dažnai pasirodo per sapnus ar simbolius. Šiame kontekste *sugrįžtantys, uždarytieji getuose, dingę be žinios* tampa ne tik istoriniais atminimo ženklais, bet ir *Šešėlio* figūromis – neišgyventais kaltės, netekties, kančios potyriais, kuriuos subjektas buvo priverstas išstumti.

Jungiškąją prasme *Šešėlis* nėra vien neigiamas – nors jis siejamas su skaudžia patirtimi, jis taip pat yra transformacijos prielaida. Būtent Šešėlio atpažinimas ir integracija į sąmonę leidžia asmeniui siekti vidinės pilnatvės (*individuacijos* proceso dalis). Todėl eilėraščio lyrinis subjektas, susidūręs su grįžtančiu *Šešėliu*, patiria liminalią būseną – sąmonės ir pasąmonės sandūroje vyksta tapatybės perkūrimas.

Įskilęs langas, pro kurį lyrinis subjektas *žiūrėdavo į juos*, tampa simboliškai riba tarp sąmonės ir pasąmonės, tarp *čia* ir *ten*, tarp *šiandien* ir *vakar*, išskleisdama liminalią erdvę, kurioje įvyksta dvasinis virsmas. Tai vieta, kurioje susiduria ir persikloja atminties, tapatybės ir laiko lygmenys. Įskilęs langas įgauna dar daugiau semantinio krūvio – jis nebe visiškai skiria, bet ir praleidžia, leidžia persiliesti atminčiais ir praeičiais į dabartį. Įskilimas liudija pažeistą sąmonės vientisumą – traumos, netekčių ir išstumtos patirties paliktą žymę, per kurią pasąmonė ima veržtis į paviršių.

Šioje liminalioje erdvėje – tarp *šiandien* ir *vakar*, tarp *čia* ir *ten* – vyksta dvasinis virsmas. *Jie*, į kuriuos žiūrima pro langą, simbolizuoja praeityje išstumtus, bet iki galo neišgyventus atminties šešėlius: ištremtuosius, žuvusius kare, uždarytuosius getuose – ne tik realius istorinius žmones, bet ir subjekto sąmonėje represuotus prisiminimus, jausmus, netekties patirtis. Tai pasąmonės turinys, reikalaujantis būti pripažintas, įvardytas ir integruotas į sąmonės visumą. Jų sugrįžimas – tai ne išorinis, bet vidinis procesas, kurio metu subjektas privalo susidurti su tuo, kas buvo atmesta, išstumta ar per skaudu prisiminti.

Pasitelkus J. Campbell herojaus modelį, ši situacija gali būti interpretuojama kaip kelionės pradžios taškas – subjektas iškeliauja į vidinę iniciacijos erdvę, kurioje jo laukia ne tik išbandymai, bet ir galimas sugrįžimas transformuotu pavidalu.

Kasdienis džiaugsmas, kuris eilėraštyje *trupa* kaip *duonos riekė*, simbolizuoja ne tik buities trapumą, bet ir prarastą tapatybės vientisumą. Šis vaizdas primena eucharistinę simboliką, kurioje dalijimasis duona reiškia bendrystę, o šiuo atveju – jos stoką. Duonos įvaizdis čia veikia kaip universalus gyvybės, bendruomenės ir prasmės archetipas, kolektyvinės sąmonės vaizdinys, o jo trupėjimas išreiškia išsisklaidžiusią egzilinę būtį, nebesugebėjimą patirti pilnatvės „čia ir dabar“.

Antroje eilėraščio dalyje tapatumo krizė dar gilesnė ir skaudesnė – *nebeliko lango į jus, o minėjimų iškilmingumas sloganus*. Tai žymi archetipinio herojaus kritinį tašką, kurio metu grįžimas į praeitį nebeatneša išganymo, o tik dar labiau įtvirtina atskirties pojūtį. Kasdienybė tampa bevaisė, o *trupinius* sulesantys paukščiai – transformacijos, bet ir išnykimo ženklas. Tokia paukščio figūra gali būti interpretuojama kaip sielos archetipas, kuris šiuo atveju išneša ne tik džiaugsmą, bet ir subjekto savasties likučius.

Nepaisant šios krizės, eilėraščio pabaigoje subjekto kalbėjimas įgyja ritualinį pobūdį – pasikartojantis šauksmas *jau laikas ir jums sugrįžti* tampa ne tik adresu kolektyvinei praeičiai, bet ir poetine magija, kviečiančia į dvasinę rekonstrukciją: *kad vėl būtų dabar, / kad vėl būtų šiandien*. Tai simbolinis bandymas peržengti liminalumo ribą ir įtvirtinti naują tapatybę, kurioje būtis įgauna pilnatvės ženklus – *būti kartu, tyliam ir sotiam*. Taip eilėraštis virsta poetine iniciacijos ceremonija, kurioje per archetipinius simbolius (langas, duona, paukščiai) vyksta subjekto virsmas. Eilėraštis „Tai buvo rytoj“ tampa ne tik asmeninio skausmo refleksija, bet ir kolektyvinės egzilinės būsenos metafora, kurioje per poetinę vaizduotę ir ikoniškus vaizdinius įvyksta dvasinė transformacija.

Liūnės Sutemos eilėraštyje „Tai buvo rytoj“ atsiveria egzilinės savasties transformacijos procesas, pagrįstas kolektyvinės ir individualios atminties sugrįžimu bei trauminės patirties įvardijimu. Istoriniai vaizdiniai – ištremtieji, žuvusieji, prarastieji – tampa sąmonės figūromis, kurios įkūnija C. G. Jungo *Šešėlio* archetipą. Jų sugrįžimas žymi būtinybę susidurti su represuotais jausmais ir atkurti pažeistą tapatybę. Įskilęs langas simbolizuoja ribą tarp sąmonės ir pasąmonės, pro kurią iš praeities prasiveržia atminties šešėliai, inicijuojantys liminalią būseną. Per J. Campbell herojaus modelį eilėraštis interpretuojamas kaip vidinės kelionės pradžia – nuo traumos link transformacijos. Archetipiniai simboliai (duona, paukščiai, langas) įgauna ritualinį pobūdį, kuriuo peržengiama skausmo riba ir siekiama dvasinės pilnatvės. Eilėraštis tampa ne tik asmeninio skausmo refleksija, bet ir kolektyvinės egzilio patirties poetiniu įkūnijimu, kuriame per atminties, simbolių ir sąmonės kalbą atkuriamą išskaidytą būtį.

Eilėraštyje „Nenoriu būt atpirkta“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 77, žr. priedą Nr. 2) lyrinis veikėjas kenčia už tautą. Ši kančia įprasmina egzilinės tapatybės formavimąsi per skausmo, kaltės ir atsakomybės prizmę. Eilėraščio pradžioje pateikiamas aiškus atsisakymas būti išganytai: *Nenoriu būt atpirkta*. Ši pozicija liudija sąmoningą pasirinkimą išbūti kančioje, kuri tampa egzistencine būtinybe ir simboliniu veiksmu, per kurį subjektas formuoja savo kaip kolektyvinės kaltės nešėjos tapatybę. C. G. Jung archetipų teorijoje tokia laikysena susijusi su *Kankinio* archetipu, kuris priiima ne tik individualų, bet ir kolektyvinį skausmą, paversdamas jį vidinės transformacijos katalizatoriumi (plg. Jung, 1988, p. 71). Poetinė auka čia ne tik neatmeta kančios, bet sąmoningai ją priima: *tegu medžioklinis peilis / įpjauna manyje / neišnykstančius pjūvius*. Kančia tampa įrankiu, leidžiančiu išlikti randuota ir matoma kiekvienam – tai dvasinė stigmatizacija, per kurią subjektas liudija istoriją ir tampa jos gyvu ženklu. Tokia pozicija siejasi su egzodo tapatybės konstravimu per išlikimo ženklus. Subjektas šiuo atveju ne tik nesiekia būti išgydytas ar pamiršti – jis renkasi būti randuotas, kad būtų prisimenamas, kad jo buvimas būtų ženklas, įspraustas į kolektyvinę sąmonę.

Antrasis eilėraščio segmentas *ir teskrieja akmuo į mane, / nes esu taikiny*s atveria veikėjo kelionės išbandymo etapą. Jo metu subjektas ne tik patiria išorinį smurtą, bet ir įsisąmonina save kaip *pradžią visų nusikaltimų*, prisiimdamas metafizinę atsakomybę už visą blogį, kuris buvo nukreiptas prieš *tave* – kitą, kolektyvą, tėvynę, tautą. Ši sąmoninga pozicija leidžia skaityti šį subjektą kaip archetipinę Motiną-Kankinę, kurios kančia tampa išpirkimo forma, tačiau paradoksaliai – ji to išpirkimo atsisako, kad galėtų likti ištikima tiesai ir atminčiai (plg. Jung, 2015, p. 108). Subjektas įvardija save kaip *įskaudintą, beraštę sielą*, taip įtvirtindamas liminalią savo būseną – ji dar neišganyta, dar neišvaduota, vis dar „tarp“. Tačiau ši beraštystė čia nėra žinojimo stoka – veikiau tai ikisąvokinė tikrovė, apie kurią kalba I. Žakevičienė (plg. Žakevičienė, 2018, p. 168). Subjektas išreiškia tai, kas yra už racionalaus žodžio ribos – kančią, kuri įgyja vaizdinę ir emocinę išraišką per kūniškus, skausmingus ženklus.

Tapatybės rekonstrukcija šiame eilėraštyje vyksta ne per sugrįžimą į ramybės būseną, o per buvimą žaizdoje. Taip poezija tampa ne tik psichinio virsmo teritorija, kaip tai apibrėžia C. G. Jung, bet ir kolektyvinės atminties akmeniu, į kurį atsiremia egzodo subjektas, kad išliktų ir liudytų (plg. Jung, 1988, p. 99).

Eilėraštyje „Rytoj išsinersiu iš rūbo“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 190, žr. priedą Nr. 3) toliau gilinama vidinio subjekto kelionė, atskleidžiant jos liminalią padėtį – subjektas gyvena „tarp“: tarp kaltės ir išsilaisvinimo, tarp žodžio ir tylos, tarp kūno ir dvasios, tarp šio pasaulio ir anapusybės.

Eilėraščio pradžioje deklaruojamas troškimas išsinerti iš *rūbo*, kuris šiuo atveju įgyja dvigubą – ir kūnišką, ir simbolinę – reikšmę. Rūbas reiškia praeitį, atmintį, kaltės našta, o subjekto noras *nutrinti, nudulkinti tavo žodžius* liudija siekį nusimesti kito primestą tapatybę, atgauti savo balsą ir savastį. Tačiau šis procesas nėra paprastas: eilėraštyje iškart įvardijama neišsprendžiama kaltė – *tik*

jausdama, kad esu kalta – / kalta, kad nebuvo su tavim / skaistykloj ir pragare –. Kaltė nepagrįsta racionaliai, ji veikia kaip archetipinė egzistencinė našta, kuri kyla ne tiek iš konkretaus veiksmų lauko, kiek iš kolektyvinės atsakomybės jausmo. Tai – kančios ir solidarumo būseną, kurioje subjektas tapatinasi su tuo, kuris kentėjo, bet iš kurio buvo atskirta. Tai liudija ne tik kaltės, bet ir egzodo subjekto neišvengiamo atskyrimo traumą – subjekto negebėjimą būti su savo bendruomene, artimaisiais išgyvenant kančią.

Šioje situacijoje ryškėja liminalumo patirtis – kūrybinis subjektas yra perėjimo būsenoje, iš kurios dar neišsilaisvino. Ji skausmingai jaučia *rakštį po nagų*, kuri tampa įtaigiu egzistencinio skausmo simboliu. Šis rakštis motyvas perteikia ne tik fizinį, bet ir dvasinį lūkestį: tai žaizda, kuri neišgydoma jokių veiksmu, *negali ištraukti*, ir turi būti „išlaukiama“, kol *supūliuos*. Ši kančios tėkmė, kaip ir ankstesniame eilėraštyje „Nenoriu būt atpirkta“, ne tik išgyvenama, bet sąmoningai išlaikoma kaip vidinės tapatybės įtvirtinimo forma.

Pabaigos eilutė *kad būtume kartu* išlaiko atvirą neišsipildžiusios vilties toną, tačiau ir nurodo, kad visa ši vidinė transformacija vyksta varan ryšio, kuris prarastas, bet tebėra esminis subjekto orientyras. Tai siejasi su J. Campbell herojaus kelionės modeliu – šiame etape subjektas dar neišsilaisvina, bet jo kančia yra būtinas perėjimo ir transformacijos aspektas. C. G. Jung prasme tai – kelionė į sąmonę, iš kurios iškyla į sąmonę giluminės kaltės ir skausmo būsenos, jas reprezentuojantys archetipai.

Šis eilėraštis, kaip ir ankstesni, patvirtina, kad Liūnės Sutemos kūryboje egzilinė būtis neišvengiamai virsta sakralizuota kančios erdve, kurioje gimsta naujas subjektas – ne tas, kuris siekia išsigelbėjimo, bet tas, kuris renkasi būti sužeistas, kad galėtų išsaugoti tikrumą, per kentėjimą – prisiminimus. Tokia laikysena išreiškia ne tik poetinę ištikimybę tiesai, bet ir metafizinį žingsnį – kančios priėmimą kaip tapatybės šerdį.

Analizuoti Liūnės Sutemos eilėraščiai atskleidžia, kad egzodo kontekste tapatumo paieškos įgauna archetipinės kelionės struktūrą, kurioje vidinė subjekto transformacija vyksta per kančią, kaltę ir praradimą. Remiantis C. G. Jung archetipų teorija ir J. Campbell herojaus kelionės modeliu, poezijoje išryškėja liminalūs perėjimo etapai, kuriuos simboliškai žymi atitinkami simboliai: langas, duona, rakštis, randai. Šie elementai ne tik liudija psichinės būsenos lūžius, bet ir tampa dvasinio virsmo ženklų sistema, per kurią rekonstruojamas subjekto santykis su savimi ir kolektyvine atmintimi. Liūnės Sutemos poetikoje kalba tampa vidinio virsmo erdve, kurioje randasi nauja – per kančią ir sąmoningą išbuvimą sužeistume – suformuota egzilinė tapatybė. Taip poezija virsta ne tik skausmo refleksija, bet ir sakraliu sugrįžimu į save, į savo bendruomenę ir kultūrinę atmintį.

2.2 Liminalumas ir perėjimo erdvės

Liminalumo samprata yra esminis raktas į Liūnės Sutemos poezijos rinktinės *Sugrižau* mitinį pasaulėvaizdį, kuriame vyrauja ribinių būsenų, tarpinių erdvių ir dvasinio virsmo motyvai. Ši sąvoka, išplėtotą A. van Gennep ir vėliau išsamiai išanalizuota V. Turner, kaip minėta, apibrėžia perėjimo momentus, kai asmuo palieka vieną tapatybę, bet dar nėra įgavęs naujos – tai būklė tarp „jau nebe“ ir „dar ne“ (plg. Turner, 1991, p. 94). Tokie pereinamieji laikotarpiai literatūroje tampa itin įtaigia metafora, kuri perteikia žmogaus egzistencijos trapumą, dvasinį virsmą ir savasties apibrėžtį.

Liūnės Sutemos rinktinėje liminalumas įgauna konkrečią poetinę formą per kelionės, tilto, šešėlio, slenksčio, taip pat laiko ir erdvės netikrumo simboliką, kuri suteikia galimybę tyrinėti mitinio subjekto virsmą egzodo ir tremties kontekste. Poezijos subjektas čia dažnai veikia neapibrėžtoje erdvėje ir laike, tai nei praeitis, nei dabartis, nei Lietuva, nei svetima šalis, bet būtis tarp jų. Tokia būseną susijusi ne tik su asmens vidiniu virsmu, bet ir su egzilinės patirties struktūrinėmis formomis, kurios, L. Laurušaitės teigimu, apima hibridiškumą, mimikriją ir liminalumą – būsenas, kuriose skirtis tarp savęs ir kito išsitrina (plg. Laurušaitė, 2011, p. 40–41).

Būtent tokį virsmą regime ir Liūnės Sutemos poezijoje, kurioje subjektas balansuoja tarp ištirpimo ir atsikūrimo, tarp „aš“ praradimo ir „aš“ rekonstrukcijos.

Antropologas Arvydas Grišinas, taikydamas liminalumo koncepciją pokomunistinės Lietuvos tapatybės analizei, akcentavo, kad liminalumas – tai „tapsmo būseną“, kai „griūva ir formuojasi struktūros, persikuria pasaulėvoka bei savivoka“ (Grišinas, 2010, p. 461). Šios įžvalgos aktualios ir analizuojant Liūnės Sutemos kūrybą: poetinė tapatybė šiuo atveju formuojasi nuolatinio perėjimo – kultūrinio, egzistencinio, dvasinio – sąlygomis. Todėl šio poskyrio tikslas – atskleisti, kaip liminalumo būseną realizuojama rinktinėje *Sugrižau*, kokias perėjimo erdves konstruoja poezija ir kaip šios erdvės susijusios su mitinio subjekto tapsmu, savasties paieškomis ir egzilinės sąmonės refleksijomis.

Eilėraštis „Laimė“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 10, žr. priedą Nr. 4) subtiliai perteikia liminalumo būseną – tarp vaikystės ir suaugusiojo gyvenimo, atminties ir užmaršties, artumo ir atitolimo. Poetinis subjektas konstruoja pereinamąją erdvę, kurioje išgyvena tapatybės transformaciją – negrįžtamą nutolimą nuo praeities, įkūnytą simbolinėje *lėlėje*. Ši lėlė tampa ne tik vaikiškų žaidimų, bet ir buvusio „aš“, buvusio ryšio, buvusio pasaulio ženklu.

Lėlė – *maža drobinu veidu, išdurtom akim, nieko neturinti* – šiais bruožais perteikiamas laiko poveikis, nykimas, dekonstrukcija. Lėlė tampa ženklu, atspindinčiu tapatybės dekonstrukciją: pamirštas vardas, jausmas, emocinė realybė. Tokia būseną atspindi liminalumo momentą, kai daiktai ir simboliai praranda buvusią prasmę, netenka savo funkcijų. Žaislas, kadaise buvęs meilės, žaidimo, artumo objektas, dabar jau nebeatpažįstamas: *aš tavo vardą užmirštu*. Užmarštis tampa

egzistenciniu perėjimu: pamiršamas ne tik vardas, bet ir visa buvusi tapatybė, buvusio pasaulio struktūra, buvusi emocinė realybė. Liminalus yra ir fizinis atitolimas: *mano ranka išaugo*. Tai labai svarbus virsmo ženklas – ne tik fiziškai subjektas tapo kitu, bet ir emociškai jis nebegali susijungti su tuo, kas buvo. Išaugimas reiškia negrįžtamumą – ranka, kuri kadaise laikė lėlę, dabar *jau niekada / jinau tavęs nebepalies*. Taip pabrėžiamas būsenos laikinumas ir lemiantis poveikis – po šios ribinės būsenos neįmanoma grįžti atgal.

Paskutinė eilutė *o mylima akla lėle* reziūmuoja perėjimo patirtį. *Akla lėlė* – tai ne tik tiesioginis apibūdinimas (*išdurtom akim*), bet ir simbolinis būvis: nebematančio, nebeatpažįstančio pasaulio daikto. Ji tampa metafora atminties, kuri negali būti iki galo išsaugota ar grąžinta ir tuo pačiu liudija praeities pasaulio iškritimą iš dabarties struktūrų, – tai esminė liminalumo savybė.

Taigi, eilėraštyje „Laimė“ liminalumas atsiskleidžia kaip skaudė, tačiau neišvengiama būtinybė – tai pasaulėvokos slenkstis, kurį peržengus keičiasi subjektas, jo santykis su daiktais, su savimi ir laiku. Lėlė – ribinė figūra, kuri žymi subjekto tapatybės transformaciją – formuojasi naujas santykis su savastimi, jau negrįžtamai nutolusia nuo vaikystės.

Eilėraštis „linai“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 57, žr. priedą Nr. 5) pratęsia Liūnės Sutemos poezijoje ryškėjančią liminalumo temą, tačiau šiame tekste ji įgauna dar gilesnę – ne tik egzistencinę, bet ir istorinę bei kultūrinę – plotmę. Žmogaus ryšys su praeitimi, su atmintimi, su tėvo žemdirbiška patirtimi išsitrina, o subjektas atsiduria neapibrėžtoje ribinėje būsenoje – tarp žinojimo ir nežinojimo, tarp patirties ir jos ilgesio, tarp materialumo ir tuštumos. Ši būseną – tipiška liminali situacija pagal V. Turner teoriją. Ja kuriamas dvasinio išsižadėjimo, tapatybės netekties ir egzistencinės pauzės laukas (plg. Turner, 1991, p. 84–85).

Eilėraščio pradžia skelbia atminties krizę: *negaliu prisiminti ano mėlynumo, negaliu prisiminti, kaip žydėjo*. Tai reikšmingas liminalumo požymis – subjektas nebeturi aiškaus ryšio su praeitimi, žino tik tai, kad negali žinoti. Prisiminimai nėra konkretūs, jie suardyti, transformuoti į palyginimus, į apgraibomis atpažįstamus pojūčius. Lino – simbolinis gyvybės, tėviškės, tradicijos ženklas – išsitrina, tampa nebeprieinamas. Tėvo linai *nesulaukė žydėjimo* – tai liudija nutrūkusią giminystės, kartų tąsą, kultūrinės atminties grandinę. Subjekto būklė apibrėžiama per fizinį pojūtį, ar tiksliau, jo nebuvimą: *niekados nejutau drobės šiurkštaus vėsimo*. Tai reiškia, kad patirtis tapo nebesava – ja kalbama *apie jį*, ne iš vidaus, ne per prisilietimą, bet per nuotolį, refleksiją. Drobė, kadaise žymėjusi buitį ir darbą, dabar tapo tik estetizuotu prisiminimu, užkonservuotu *kraitinėj skrynioj* – kaip simboliniuose V. Turner ritualuose, kai daiktai ir ženklai įgauna naujas prasmes per liminalią distanciją (plg. Turner, 1991, p. 121–123).

Paskutinės eilutės – *aš jo niekados nejutau* ir *aš niekados neauginsiu linų* – žymi liminalaus virsmo pabaigą. Tai subjekto apsisprendimas nebegrįžti į buvusią patirtį, nepriklausyti jai, o gal ir

negalėjimas būti jos tęsėju. Tokia būseną reiškia ne tik tapatybės lūžį, bet ir liudija ryšio su tradicija praradimą – liminalumas tampa ne momentinė perėjimo faze, bet nuolatinė egzistencinė būseną.

Šiame eilėraštyje reikšminga laiko ir atminties simbolika. „Trupmeninė egzistencija“, kaip ją apibrėžia L. Laurušaitė, vadinamos būsenos, kuriose fragmentiškai išlaikoma atmintis, o hibridinis, išskaidytas tapatumas tampa norma. (plg. Laurušaitė, 2011, p. 33–39). Poezijos subjektas veikia ne kaip visiškai save pažįstantis individas, bet kaip būtybė, įkalinta tarp ilgesio ir svetimumo, tarp kalbėjimo apie tai, ko niekada nepatyrė, ir įsisąmoninto negalėjimo priklausyti. Taigi, linai yra liminalaus subjekto balsas, kalbantis iš paribio, buvimo tarp kultūros ir atminties, tarp ilgesio ir atsisakymo, tarp buvusio ir nebebūšančio pasaulio.

Eilėraštyje „Stotyse pakeisti tvarkaraščiai“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 71, žr. priedą Nr. 6) Liūnė Sutema vaizduoja žmogaus būseną tarp buvimo ir nebuvimo, laukimo ir nevilties, artumo ir atskirties – tai klasikinė liminalumo būseną, kurioje neveikia įprastos laiko, erdvės ir tapatybės koordinatės.

Stotis, traukiniai, pakeisti tvarkaraščiai – tai ribinės erdvės, įprastai simbolizuojančios perėjimą, judėjimą, virsmą. Tačiau šiuo atveju perėjimas tampa neįmanomas – *traukiniai ne mūsų laiku pravažiuoja*. Subjekto laikas išslysta iš bendrų ritmų, o pats žmogus lieka stovėti tarp *vasaros* ir *žiemos*, tarp gegužės gegutės ir romantinio klavesino skambesio. Tai įstrigimas liminalioje būsenoje, kuri, V. Turnerio nuomone, išreiškia neapibrėžtumą ir laikiną buvimą tarp (plg. Turner, 1991, p. 94). Subjekto vėlavimas ir per ankstyvas atvykimas atskleidžia jo egzistencinį disonansą su pasauliu – jis niekada nebūna *laiku*, todėl nei susitinka, nei išsiskiria. Tai būklė, kurioje santykiai, kaip ir stoties susitikimai, tampa neįmanomi, o laukimo ritualas virsta vienvės ženklu. Stotis – nebe perėjimo vieta, o nesusitikimo metafora, kuri žymi liminalią erdvę be pabaigos.

Antroji ir trečioji eilėraščio dalys formuoja dvigubą viziją: viena perteikia nusivylimo, kita – džiaugsmo variantą. Abu vaizdiniai sukurti remiantis ta pačia metafora: gluosnio šaka, paveldėta žemė, šaknys veide. Skirtumas – vidinė būseną: ar subjektas jaučia, kad *negali dalintis* ar *nereikia dalintis* paveldėta žeme. Abiem atvejais gluosnio šaka išauga, paliečia, sušlama – bet vienaip ji glosto (*neįprastas glostymas*), kitaip plaka (*įprastas plakimas*). Šie gestai perteikia skirtingas liminalumo patirtis: vieną – kaip skaudų susvetimėjimą, kitą – kaip kartų ryšių laikiną, bet neišvengiamą nutrūkumą. Gluosnis tampa svarbiu simboliu: jis liudija ne tik liminalią gamtos ciklą būseną (pavasario perėjimą), bet ir kultūrinį paveldą, kuris subjekto nepasiekia arba per smurtą (plakimą), arba per skaudžią švelnumo iliuziją (glostymą). Tai galima sieti su L. Laurušaitės analizuojamu liminalumu kaip egzodo, suskilusios tapatybės išraiška, kai žmogus nesijaučia savas nei ten, iš kur kilęs, nei ten, kur yra (plg. Laurušaitė, 2011, p. 45).

Galiausiai, eilėraščio pirmojoje eilutėje paminėtas tvarkaraščių pakeitimas simbolizuoja ne tik fizinę kelionę, bet ir subjektyvų laiko pojūtį, kuris nesutampa su kitų ritmais. Subjektas čia

įkalintas tarp galimų pradžių ir neįvykusių susitikimų – tai išplėstinė liminali būseną, kurioje įmanomos tiek melancholijos, tiek džiaugsmo nuojautos, bet nė viena netampa patirtimi iki galo. Tad šis eilėraštis – liminalaus pasaulio alegorija: jame viskas pavėluota, viskas prasilenkia, tačiau būtent ši būseną leidžia reflektuoti buvimą „tarp“, ieškoti naujos tapatybės pasaulyje, kuriame praeities struktūros nebegalioja, o naujos dar nesusiformavusios.

Trumpas, bet intensyvus Liūnės Sutemos eilėraštis „Emigruosiu į šalį, kurios dar nėra“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 240, žr. priedą Nr. 7) koncentruotai įkūnija liminalumo branduolį. Eilėraštis parašytas tarsi iš neapibrėžtos erdvės tarp čia ir ten, tarp buvusio ir būsimo, tarp realybės ir mito. Emigracija, dažna poetės kūrybos tema, šiame tekste išauga į metafizinį gestą: emigruojama ne į geografinę šalį, o į dar neegzistuojančią, mitinę, būsimą erdvę. Tai – liminali erdvė, *šalis, kurios dar nėra*, tačiau ji įvardijama pačios poetės slapyvarde: *SUTEMA*.

Šalies įvardijimas savo slapyvarde atskleidžia ne tik poetės savasties mitologizavimą, bet ir naujo pasaulio kūrimą, kuris nepriklauso nei „dangui, nei žemei“, nei turto, nei mitų sistemai. Tai tarsi „antistruktūra“, kalbant V. Turner terminais. Tai pasaulis, kuris laikinai išeina už visuomeninių hierarchijų, taisyklių, nuosavybės dėsnių ribų (plg. Turner, 1991, p. 128–131). Ši šalis, kaip ir liminali būseną, yra nepriklausoma nuo įprastų kategorijų – ji yra tarp jų arba už jų.

Eilėraštis gręžiasi į sakralinę, mitinę kalbą – minimas *Didysis Magas, debesys, upelė Liūnė*. Tai ne tik archajiški simboliai, bet ir ženklai, kad subjektas iš liminalios būsenos bando pereiti į sakralizuotą erdvę. Tokia transformacija būdinga mitinėms kelionėms, kai žmogus per ribą – mirtį, išvaymą, tremtį – pereina į kitą tikrovės lygmenį. Čia upelė *Liūnė* (vėl vardas – tapatybės ženklas) *nusineša visus paskendusius* – tai gali būti suprantama kaip poetinės kalbos galia įtraukti visus, kurie liko nepritapę, paklydę tarp pasaulių.

Eilėraštyje minimi elementai *debesys, upelė Liūnė, Didysis Magas* pirmiausia veikia kaip realaus, kasdienio peizažo dalys. Tai įprasti gamtos objektai, dar nepersmelkti mitinio matmens: debesys iš tiesų plaukia danguje, upelė egzistuoja kaip fizinis reiškiny, o Didysis Magas kol kas nėra aktyvus mitinis veikėjas, tik galimos transformacijos užuomina. Tačiau šis kasdienybės peizažas turi potencialą tapti sakralizuotu: kai upelė *Liūnė nusineša visus paskendusius*, ji tampa Stikso atitikmeniu, pereinamuoju keliu į kitą tikrovę. Tai reiškia, kad būsima šalis, į kurią emigruojama, yra ne šiaip nežinoma vieta, bet galimai mirties šalis – galutinis, negrįžtamas tikrovės lygmuo. Ši transformacija leidžia eilėraščiui funkcionuoti kaip liminali erdvė, kurioje poetas, veikdamas kaip kūrėjas, gali savo kalba išventinti realybę ir įgalinti ją virsti mitine struktūra.

Ši būsimoji šalis – *vienąkart bus* – dar vienas liminalumo liudijimas: jos nėra dabar, bet ji pažadėta, galinti egzistuoti tik tam tikroje būsenoje, kuri neišvengiamai priklauso nuo virsmo. Poetė konstruoja liminalią utopiją – vietą, kurioje galima egzistuoti už visų buvusių struktūrų ribų, naujai apibrėžiant savo vietą pasaulyje. Eilėraštis – ne tik egzistencinis pareiškimas, bet ir poetinis

manifestas – jis liudija liminalumo galią sukurti naują tikrovę, paremtą ne hierarchija, o vidine laisve, poetiniu suverenumu.

Liminalumas Liūnės Sutemos rinktinėje *Sugrįžau* iškyla kaip kartinė egzistencinė ir poetinė būseną, leidžianti atskleisti subjekto virsmą tremties, atminties, savasties paieškos kontekste. Analizuoti eilėraščiai liudija, kad liminalumas nėra tik trumpalaikis perėjimo momentas – jis tampa nuolatine būseną, kurioje subjektas balansuoja tarp praeities ir ateities, tarp priklausymo ir svetimumo, tarp realaus ir mitinio pasaulių. Poezijoje kuriamos ribinės erdvės – stotys, šalys, slenksčiai, laikas be ritmų – atskleidžia subjekto susidūrimą su tapatybės, kalbos ir atminties trapumu.

Liminalumas poetiniame diskurse tampa ne vien destrukcijos ženklu, bet ir galimybe – atvertimi į naują erdvę, kurioje įmanoma perkurti tapatybę, įvardyti savo egzistencinį pasaulį, net jei jis dar neegzistuoja. Taip liminalumas Liūnės Sutemos poezijoje įgyja mitopoetinę galią: iš chaoso, netekčių ir išsiskyrimų gimsta nauji vardai, pasauliai ir būties būdai.

2.3 Hierofanijos ir sakralumo patirtys

Liūnės Sutemos poezijoje sakralumo patirtys tampa esminėmis struktūrinėmis ašimis, leidžiančiomis įžvelgti ne tik individualios egzistencijos refleksijas, bet ir gilesnę religinę bei mitopoetinį pasaulio suvokimą. Hierofanijų raiška atsiskleidžia subtiliai – ne kaip išoriniai stebuklai, o kaip vidiniai virsmai, kai įprasti reiškiniai įgyja sakralumo: gamta, žodis, tylos momentai tampa šventumo talpyklomis. Poetiniame tekste juntama pasaulietiškumo ir sakralumo sandūra, kurios įtampa leidžia kalbėti apie mitinę pasaulėjautą ir dvasinės transcendencijos ilgesį. Tokie šventumo blyksniai yra būtini žmogui kaip orientyrai egzistencijoje, jie padeda patirti pasaulį kaip prasmingą, atvertą metafizinei patirčiai (plg. Racėnaitė, 2021, p. 49).

Sakralumo patirtys rinktinėje *Sugrįžau* nėra atskirtos nuo kasdienybės – jos glūdi pačioje kalboje, būtyje, net buities elementuose. Šventumas persmelkia žodį, prisiminimą, tylos momentą, o sakralumo priešprieša profaniškumui iškyla ne kaip aiški opozicija, bet kaip nuolatinė įtampa, kuri formuoja poetišką ir metafizinę erdvę. Tokia simbolinė dichotomija tarp sakralumo ir pasaulietiškumo formuoja religinę žmogaus sąmonę ir leidžia jam orientuotis pasaulyje kaip sakralioje tikrovėje (plg. Eliade, 1997, p. 17).

Poezijoje sakralumo ženklai dažnai siejami su gamtos ciklais, laikinumo patirtimi ir kalbos galia. Pats žodis tampa šventu, įgalinančiu tikrovės transformaciją – tai primena M. Eliade išskirtą grįžimo į pradžios laiką funkciją, kuri atgaivina mitinę pasaulėvoką (plg. Eliade, 1997, p. 21). Šiame kontekste Liūnės Sutemos poezija tampa tarsi ritualu, kuris įžodina sakralų pasaulį ir leidžia skaitytojui jį patirti kaip tikrą, metafiziškai prasmingą erdvę.

Eilėraštyje „kai reikėjo apsispręsti“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 41, žr. priedą Nr. 8) kalbama apie asmeninį ryšį su vieta ir praeitimi, pasitelkiamas vieno medžio – augusio gatvės gale – įvaizdis. Šis medis tampa ne tik fiziniu objektu, bet ir emocinės atminties, praeities išgyvenimų, svajonių, net meilės simboliu. Lyrinis subjektas jį vadina *mano gatvės ir mano medžiu*, liudija savo moralinę atsakomybę už šį gyvybės ženklą – medis yra neatsiejama subjekto tapatybės ir pasaulėjautos dalis.

Eilėraštis persmelktas melancholijos, tačiau tuo pat metu jame slypi ir švelnus pasipriešinimas neišvengiamam pokyčiui – medžio naikinimui. Subjekto nenoras klausytis *nusivylusių moterų / raudant ar svajotojų kalbant* atspindi vidinį prieštaravimą: viena vertus, medis liudija išgyventas patirtis – buvęs pavėsis, užuovėja, jame išraižytos širdys su mergaičių vardais, kita vertus, net ir jį sunaikinus, atsiranda galimybė naujam gyvybės ratui – *išaugs skaisčiai žalios atžalos*. Eilėraščio struktūra paremta pasikartojimu: du beveik identiški posmai, tas pats pradžia motyvas sustiprina įspūdį, kad medis vis dar stovi nepaisant fizinio naikinimo grėsmės – jis gyvas atmintyje, jausmuose, net prisiminimų kraštovaizdyje. Kūrinys tampa tylią meditaciją apie laiką, nykimą ir atgimimą – net tai, kas sunaikinama, gali virsti pradžia naujam. Paskutinė eilutė *ir vėl bus jų* užbaigia ciklą: medis bus, net jei kita forma, o su juo grįš ir žmonės, jų prisiminimai, jų buvimas. Tai švelnus, bet stiprus žmogiško atsparumo, vilties ir išgyvenimo liudijimas.

Eilėraštyje *Vendeta* (Liūnė Sutema, 2009, p. 139–145, žr. priedą Nr. 9) atveriamas stipri hierofanijos – šventumo pasireiškimo – patirtis, kurios epicentre – Žemaitijos kraštas, medis (beržas) ir pats žmogus. Eilėraštis liudija ne tik žmogaus ryšį su gamta ir istorija, bet ir sakralų buvimo pasaulyje matmenį, kuris įkūnijamas per jutimus, kūno ir kraštovaizdžio sąsajas, per etninę ir istorinę tapatybę.

Šioje analizėje pagrindinis dėmesys skiriamas vienam iš paskutiniųjų eilėraščio *Vendeta* fragmentų (Sutema, 2009, p. 143), tačiau analizuojami jame išskylantys sakralumo ir tapatybės motyvai yra glaudžiai susiję su viso eilėraščio struktūra ir temų lauku.

Pirmasis posmas įtvirtina subjekto nepasirenkamą, bet esminį priklausymą Žemaitijai. Tai nėra racionalus pasirinkimas, tai – egzistencinis duotumas: *negalėjau pasirinkti: būt ar nebūt – / šimtmečius būsiančioje Žemaitijoje / e s u*. Ši būtis nėra tik vietinė ar laikina – ji apima istorinį laiką, „šimtmečius“, o priklausymas Žemaitijai tampa sakraline tapatybės forma. Toks erdvėlaikis, pranokstantis žmogaus valią ir apibrėžiantis jį iš vidaus, perfrazuojant M. Eliade, yra hierofaniškas – jame iškyla šventumo ženklai ir žmogus patenka į sakralią būseną.

Antrojoje dalyje, kurioje vyrauja jutiminiai veiksmožodžiai *girdžiu, jaučiu*, atskleidžiamas tiesioginis subjekto įsitraukimas į šventąją topografiją. Šventumas nedeklaruojamas išoriškai, jis patiriamas kūniškai: *mano plaukus šukuoja / ne pirštai pilni žiedelių – / apledėjusios šakos berželio*. Šakos tampa gyvomis, veikiančiomis, jos atstoja mitologinius pasaulio kūrimo ar perkeitimo ženklus. Hierofanija įvyksta per skausmą, šalčio prisilietimą, kuris yra ne destruktivus, bet veikiau

iniciacinis – sužeidžia, bet ir apvalo, įšventina. Archetipinis kelias į save šiame eilėraštyje eina per kančią, per susidūrimą su pašamonės gelmėmis, tai išgyvenama per tiesioginį santykį su beržu, kuris šukuoja plaukus – skaudžiai, bet rūpestingai formuoja subjekto būtį.

Trečiasis posmas užbaigia šią sakralinę kelionę per pažadą: *lieku čia – / ir ateisiu naktį / sulos atsigerti*. Tai ne tik fizinis buvimas, bet pažadas tęsti sakralų ryšį, tapti gyvosios gamtos ciklo dalimi. Subjektas ne tik ištirpsta kraštovaizdyje, bet tampa jo dalimi, pasiruošęs kartu su beržu verkti, tai liudija peržengtą ribą tarp žmogaus ir gamtos, pasaulietiško ir švento. Verkimas simbolizuoja ne vien emocinį atsivėrimą, bet ir dalyvavimą ritualiniame veiksmo – tai aukos, maldos, atminties ženklas.

Eilėraštis „Vendeta“ išsiskleidžia kaip mitopoetinis pasakojimas, kuriame subjektas pereina per keršto, kančios, tapatybės paieškų ir sugrįžimo etapus. Pradžioje vyrauja keršto, kaltės ir neišpildyto teisingumo motyvai *Akis už akį... Viešpatie, neatleisk* (Sutema, 2009, p. 141), kurie išreiškiami biblinių aliuzijų kontekste. Vis dėlto vėliau akcentuojama kaita – kerštas ima blėsti, o šventumo ženklai perteikiami nebe per pyktį, bet per gamtą, beržą, kūnišką patirtį. Analizuojamas fragmentas žymi šią perėjimo akimirką – kai subjektas priima savo būtį Žemaitijoje ir iš maištingos laikysenos pereina į sakralinį buvimą.

Šiame eilėraštyje gamta – ne tik fonas, bet labiau veikėjas, aktyvus subjektas, kuris liudija, veikia ir perkeičia. Beržas, kaip motinos, pasaulio medžio ar gyvenimo ašies simbolis, įkūnija sakralumo branduolį, iš kurio kyla visa patirtis. Eilėraštis liudija ne tiek praeities ilgesį, kiek nenutrūkstamą buvimą šventoje erdvėje, kuri veikia ir formuoja subjekto tapatybę. Tad eilėraštis tampa hierofanijos aktu – žodis čia tampa ne tik kalba, bet ir šventu veiksmu, paliudijančiu žmogų esant neatskiriamą nuo žemės, krašto ir dvasinės atminties.

Nors analizėje išskiriamas konkretus fragmentas, jame glūdintys sakralumo, tapatybės ir archetipinio sugrįžimo motyvai yra viso eilėraščio epicentras. Jie susilieja su pradinėmis eilėraščio temomis – vidiniu konfliktu, kaltės ir keršto jausmu – ir išsprendžiami per šventą susitaikymą su vieta, praeitimi ir gamta. Todėl šis fragmentas atspindi esminę eilėraščio transformaciją: nuo egzistencinio pasipriešinimo – prie ritualinio priėmimo.

Eilėraštis „Pagaliau radau, ko ieškojau“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 247, žr. priedą Nr. 10) išryškina asmeninę ir intymią sakralumo patirtį, išgyvenamą per susitikimą su šventu objektu – medinėje šventojo skulptūroje įkūnytu Šventuoju Jonu, kuris tampa hierofanija. Susitikimas su šventuoju nėra tik kultūrinis ar estetiškas išpuolis – jis tampa dialogu, transformuojančiu santykį tarp žmogaus ir šventumo. Tai ne pasyvus stebėjimas, bet aktyvus įsitraukimas į sakralų vyksmą.

Pirmasis posmas atskleidžia ieškojimo momentą: *Pagaliau radau, ko ieškojau*. Tai reiškia, kad buvo nueitas kelias, paieškos nebuvo atsitiktinės – jos kryptingos, vedančios į susitikimą su šventumu. Lyrinis subjektas *visai arti* atsistojo trokšdamas *paliesti ranka* – tai gestas, simbolizuojantis norą ne tik pamatyti, bet patirti, per kūną susisiekti su šventu ženklu. Ši fizinė artuma

byloja dvasinį alkį – troškimą pasiekti tai, kas transcendentu. Skulptūros prakalbimas – *prabilo Šventas Jonas / savo medine burna* – hierofanijos momentas, kai paprastas objektas (skulptūra) įgyja sakralų balsą. Šis balsas – ne metaforiškas, o tikras: dialogas tarp žmogaus ir šventojo tampa tikrove.

Eilėraščio viduryje išryškėja žmogaus santykis su atmintimi ir praeitimi. Šventasis klausia: *nori sužinot, kas iš klevo kamieno / išskaptavo mane?* Lyrinis subjektas atmeta šį klausimą – *Nenoriu*. Tai labai svarbus posūkis: lyriniam subjektui nesvarbi skulptūros kilmė, istorija ar kūrėjas – jis nori ne žinojimo, bet buvimo, ne faktų, bet patirties. Tai liudija vidinį virsmą: šventumas subjektui atsiskleidžia ne per racionalų suvokimą, bet per atpažinimą, dvasinį intuityvų susiliejamą.

Paskutinės eilutės yra esminės sakralumo kulminacijos taškas: *noriu, kad antrą kartą / pakrikštytum mane – / be vandens – / su rasa*. Tai dvasinio atgimimo troškimas – neformalus, nebažnytinis, bet labai gilus. Krikštas be vandens, su rasa reiškia gamtišką, natūralų, pasaulio kūrinijos ženklų pagrįstą šventumą. Rasa tampa sakraliu elementu, pakaitalu sakramentiniam vandeniui, liudijančiu, kad sakralumas šiuo atveju slypi ne institucijoje, o tiesioginiame santykiyje su gyvąja būtimi ir transcendencija. Taigi, šis eilėraštis kalba apie šventumo patirtį kaip susitikimą – ne su instituciniu religiniu simboliu, bet su gyvu, intymiu, atpažintu šventumu, kuris atsiskleidžia per kūnišką artumą, tylą, žodį, gamtos ženklus. Lyrinis subjektas ieško ne žinojimo, bet buvimo, ne istorijos, bet malonės, ir ją randa ne bažnyčioje, o medinėje skulptūroje, ne vandenyje, o rasos laše. Tai autentiška ir asmeniška sakralumo patirtis, kurioje šventumas tampa gyvu dialogu tarp žmogaus ir pasaulio.

Analizuoti Liūnės Sutemos poezijos tekstai atskleidžia, kad sakralumo patirtys poetės kūryboje nėra išorinės ar demonstratyvios – jos išauga iš kasdienybės, asmeninių išgyvenimų, gamtos stebėjimo, atminties ir vidinės tylos. Sakralumas tampa vidiniu veiksmu, intymia būseną, per kurią eilėraščio subjektas susitinka su savo praeitimi, žeme, Dievu ar šventuoju ženklu. Tokios patirtys dažnai perteikiamos per gamtos motyvus – medį, beržą, rasą – ir įgyja ritualinę, metafizinę prasmę. Hierofanijos šioje poezijoje pasirodo subtiliai – tai akimirkos, kai žodis, prisilietimas ar tylus pažadas įgyja šventumo statusą. Liūnės Sutemos poezijoje šventumas nėra atskirtas nuo žmogaus – jis glūdi jame, žodyje, jo santykiyje su pasauliu, o poezijos kalba tampa būdu šią patirtį aktualizuoti.

2.4 Simbolių kalba ir mitinio pasaulio atpažinimas

Simbolis – vienas esminių poetinio mąstymo principų, leidžiantis kūrinys jungti sąmonės ir pasąmonės klodus, jungti racionalų ir mitinį, individualų ir kolektyvinį patyrimą. Liūnės Sutemos poezijoje simboliai tampa kertiniais mitinio pasaulėvaizdžio elementais, kuriuose atsiskleidžia egzistencinės, dvasinės, kultūrinės tapatybės temos. Remiantis archetipine ir hermeneutine literatūros samprata, simbolis šiuo atveju veikia kaip prasmės kodas, kuriuo įrašoma ne tik asmeninė patirtis,

bet ir gilesni, kolektyvinėje sąmonėje glūdintys žmogaus būties modeliai. Viktorijos Daujotytės nuomone, simboliai yra „sąmonės kalba, svarbiausia jos kūrybinės prigimties forma“, todėl jų funkcija poezijoje ne vien estetinė – jie išreiškia „seniausius vaizdinius“, jungiančius žmogų su archetipiniu pasauliu (Daujotytė, 2001, p. 33).

Liūnės Sutemos rinktinėje *Sugrįžau* simboliai dažnai įgyja mitinį ir religinį krūvį: vanduo, medis, veidas, žvėris, lėlė ar namai tampa egzistencinio virsmo, vidinės būsenos, tremties, kaltės, vilties ženklais. Simbolių reikšmės konstruojamos per poetinės kalbos daugiasluoksniškumą, kuriame susijungia biblinis, tautosakos ir asmeninis lygmenys (plg. Juknytė, 2007b p. 12–13; Morkūnaitė, 2015, p. 38–39). Simbolis Liūnės Sutemos kūryboje dažnai nėra tiesiogiai atpažįstamas ar paaiškinamas, bet veikiau išgyvenamas – jis kuria paslapties, liminalumo ir dvasinio atpažinimo lauką, kuris, pasak Virginijos Paplauskienės, atveria „rašymo–išsirašymo“ procesą – kalbos ir būties jungiantį veiksmą (Paplauskienė, 2011, p. 99–100).

Šiame skyriuje analizuojami svarbiausi rinktinės *Sugrįžau* simboliai, jų mitinės, kultūrinės ir egzistencinės konotacijos. Siekiama atskleisti, kaip simboliai funkcionuoja kaip mitopoetinės struktūros dalys ir kokį vaidmenį atlieka kuriant mitinio subjekto pasaulėjautą egzodo poezijoje.

Eilėraštis „Nebėra nieko svetimo“ (Liūnė Sutama, 2009, p. 32, žr. priedą Nr. 11) ženklina išskirtinį virsmą Liūnės Sutemos poezijoje – jame fiksuojamas esminis požiūrio lūžis iš tremtinės atsiribojimo į dvasinį susitaikymą, iš svetimumo į vidinį priėmimą. Tai eilėraštis apie sugrįžimą į pasaulį ne per fizinę kelionę, o per simbolinį išsiskynimą, kurį liudija simboliais tapę tikrovės objektai: medis, miestas, vaikai, upė, kraujas. Šie simboliai tampa subjekto savasties išraiška.

Medis šiame tekste – vienas svarbiausių simbolių. Jis – ir konkretus, augantis, ir egzistencinis, išaugantis *mano akyse*. Tai mitinis simbolis, siejamas su augimu, išsiskynimu, gyvenimo tąsa – *jo dilginančių lapų audinys / kvėpuoja mano delnuose*. Eilėraštyje medis virsta nebe svetimu, bet artimu – per juslinę, kūnišką patirtį. Tai, pasak V. Daujotytės, būdinga simbolių kalbai, kuri „jungia sąmonę ir sąmonę, kūnišką ir dvasinį pradus“ (Daujotytė, 2001, p. 33). Tapatinimosi procesas tęsiasi ir per vaikų, miesto, kraujo, upės simbolius. Vaikai – tai žmogiškumo ir gyvybės ženklai, jų žaidimai, dainos sukuria harmoniją, kurią poezijos subjektas priima kaip savo – *nebėra nieko svetimo, / vaikai šviesiais, vaikai tamsiais veidais*. Tai sugestyvus egzodo būsenos virsmas – anksčiau svetima aplinka dabar tampa sava, o kultūrinė kita (kita tauta, kita kalba) įrašoma į naują poetinę savastį. Simbolių reikšmė kinta – tai artima hermeneutiniam simbolių veikimo principui, kai prasmė iškyla tik subjekto ir pasaulio santykio procese (plg. Paplauskienė, 2011, p. 100).

Miestas, upės, kraujas ir tiltas eilėraštyje tampa savasties kraštovaizdžio dalimi – tai ne tik urbanistiniai ar gamtos objektai, bet ir tapatybės ženklai. Ypač reikšmingas kraujo simbolis – *ir mano kraujuje įsiėmė tas pats <...> troškimas, dar ir dar gyventi*. Tai itin sugestyvus mitinis simbolis, siejamas su gyvybe, gimine, paveldėjimu. Juo žymimas priėmimas ne tik į kūną, bet ir į likimą.

Eilėraštis liudija dvasinę metamorfozę: tapatybė nebėra paremta geografija ar išorine priklausomybe, ji kyla iš vidaus, iš pajautos, kad *niekad dar nebuvo manyje / tokia gaji, tokia saugi gimtoji žemė*.

Antrame eilėraščio sandė minimas brolis, rašantis apie savo vaikystę *didelėm, lygiojom raidėm*. Šis rašymas – sąmoningas bandymas ne tik įtvirtinti tai, kas buvo, bet ir išsaugoti pasaulį per kalbą. Tai ryšio su praeitimi gestas, kalbos kaip tapatybės saugotojos išraiška. Vaikystės reginiai – kiemas, vėžlys, negriuko galva žolėje – sugrįžta ne per nostalgiją, bet per kūnišką ir estetinį pasaulio išgyvenimą. Vėžlys – ne tik žaislas ar gyvūnas, bet ir simbolinė būtybė – jis kviečiamas plaukti kaip mitinis laivo keleivis, atveriantis kelionės, tęstinumo ir atminties dimensijas.

Paskutinė teksto dalis nukelia į priemiestį, kuriame subręsta vaisiai ir šviesėja prisiminimai. Persikų sodas tampa idealia atminties vieta – tai mitinio sodo, tėviškės-edeno, sakralios ramybės erdvė. Ji pilna skonių, kvapų, reginių, įrašytų į subjekto pasaulį. Rūgštinės obels kartumas – ne išsižadėjimas, bet atpažinimo aktas. Net burnoje išsaugotas rūgštus poskonis tampa buvimo, atminties ir grįžimo ženklu. Žodžių obuoliai, vasaros popietės šviesa – simboliai, nuskaidrinantys visą poetinį pasaulį. Jie ne tik prisimena vaikystę, bet ir kuria šviesos metaforą, kuri viską apgaubia giedra ramybe. Taigi eilėraštyje per simbolių sistemą – medį, miestą, kraują, vaiką, raides, sodą – kuriamas vidinio susitaikymo ir sugrįžimo pasakojimas. Tai subtili poetinė malda, kurioje atmintis ir pasaulis susilieja, svetimumas tampa artumu, o visa būtis – šviesia ir sava.

Eilėraštyje „Niekieno žemė“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 85, žr. priedą Nr. 12) kone daugiausiai simbolių, jis egzistenciškai kone sudėtingiausias tekstas Liūnės Sutemos rinktinėje *Sugrįžau*. Tai epinis poetinis monologas, kuriame simboliai tampa ne tik estetiniais vaizdiniais, bet ir dvasinės patirties, kultūrinio atminties lūžio bei mitinės sąmonės išraiška. Tekstas – apie pereinamąją erdvę tarp *Jūsų ir Aš*, tarp *Tu, ir aš, ir Tu* – tai liminali teritorija, kurioje vyksta asmens dekonstrukcija ir rekonstrukcija per simbolius, kalbą ir atmintį.

Eilėraščio pradžioje paminimas *austinių atminimų rūbas* tampa pirmuoju išoriniu tapatybės ženklu, kurį subjektas išauga – jis simbolizuoja vaikystės, kolektyvinės kultūros ir sentimentalių stereotipų atsisakymą. Šis rūbas *šaltas ir nejaukus*, o jį lydi *sudėvėtos medinės klumpaitės*, kurios asocijuojasi su tremtimi, skurdu, kolektyvine egzodo patirtimi. Tokie simboliai leidžia analizuoti eilėraštinę kaip postliminalios būsenos refleksiją, kurioje subjektas palieka vieną tapatybės fazę, bet dar nėra įžengęs į kitą. Pasak A. Grišino, tokioje būklėje: „griūva ir formuojasi struktūros, persikuria pasaulėvoka bei savivoka“ (Grišinas, 2010, p. 461).

Kūrinyje itin svarbus beržas, minimas kaip *dešimtmečiais skurdus, belapis, be sulos* – šis tradicinis lietuvių mitologinis pasaulio medžio simbolis vaizduojamas netekęs gyvybės, transformuotas į tai, kas jau negali gyvuoti. Tačiau tuo pat metu sakoma: *metas leisti jam augti* – tai ženklas, kad atsivėrusi dekonstrukcija leidžia naują pradžią. Beržas šiuo atveju įkūnija ne tik tautinį atminties kodą, bet ir simbolinį pasaulio centrą, kuris jungia dangaus, žemės ir požemio sferas.

Eilėraštyje kartojamas degimo motyvas tampa kertiniu simboliu. Tai ne tik fizinis sunaikinimas, bet ir sakralinis apsisvalymas – subjektas šaukia: *metas deginti, metas susideginti*. Degimas prilygsta transformacijai, atsisakymui dirbtinės kalbos, sunykusių daiktų, netikros atminties. Tokį kalbos ir kultūros sunaikinimo vaizdinį galima sieti su postmoderniu simbolinio mąstymo lauzymu, kai kūrėjas sąmoningai dekonstruoja paveldėtą simbolių sistemą, kad galėtų iš jos vėl atsirasti.

Eilėraščio simbolinė geografija – Niekieno žemė. Ji nei čia, nei ten, tai ne valstybė, ne tauta, ne teritorija. Tai vidinė būseną, egzistencinis paribys, liminali erdvė tarp Jūsų ir Anų. Šioje žemėje siekiama būti ne kaip *gyventoja*, bet kaip *išjuokta*. Vėliava virsta atmetimo, nušalinimo ir sykiu laisvės ženklu – tai simbolinė opozicija oficialiai tautinei tapatybei.

Ugnies simbolis kartojasi kaip šventinimo ir transformacijos ženklas – ji naikina, bet sykiu apvalo. Ugnis pasirodo skirtinguose kontekstuose: kaip pavojų signalizuojantis ženklas, kaip skausmingo virsmo prieš naują pradžią simbolis, kaip meilės patirties išraiška, net kai emocijos slepiamos. Ji įkūnija perėjimą iš senosios būties į naująją – iš ugnies kylanti būtybė reiškia vidinį atsinaujinimą ir dvasinį prisikėlimą.

Poetinėje Liūnės Sutemos sistemoje ypač reikšmingas žodis – tiek kaip kalbos vienetą, tiek kaip reikšmės šaltinį. Žodžiai čia yra paveldėti, *atsineštiniai*, neturintys daiktų, vardų, namų. Subjektas nori kalbėti žodžiais, kurių nėra žodynuose, vadinasi, susikurti savą kalbą. Tai susiję su V. Paplauskienės įžvalga, kad Liūnės Sutemos kūryboje kalba veikia kaip „rašymo–išsirašymo“ ritualas, leidžiantis subjekto viduje atverti būties tikrovę per naujus, dar neįvardintus ženklus (plg. Paplauskienė, 2011, p. 100). Eilėraščio pabaigoje, kai sakoma *palikau išaugintą atminimų rūbą /, išeidama, lyg išnarą*, simboliškai atsisakoma ne tik išorinių ženklų, bet ir savasties formų, kurios buvo konstruotos per kultūrą, tremtį, atmintį, žodį. Ši „išnara“ – tai senoji tapatybė, palikta su visa kalba, valstybės ženklais, vėliava, kad galėtų gimti nauja.

Eilėrašties „Niekieno žemė“ atskleidžia Liūnės Sutemos gebėjimą per simbolius kurti ne tik poetinę, bet ir sakralią erdvę, kurioje liminalumas tampa sąmoninga egzistencine strategija. Tai žemė, kurioje įmanoma susideginti ir išlikti, tai mitinė, bet sykiu labai asmeniška vieta, į kurią sugrįžta kalba, žodis ir per tai – pati žmogaus būtis.

Eilėrašties „Semiui saujom atodėrio sniegą“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 213, žr. priedą Nr. 13), yra trumpas, bet labai intensyvus simbolinės raiškos tekstas, išreiškiantis dvasinį sugrįžimą ir vienybės su žeme ir gamta išgyvenimą. Jame itin ryškūs simboliai – vanduo, sniegas, akmuo, vėjas, žemė, kurie veikia ne tik kaip gamtos reiškiniai, bet ir kaip vidinės būsenos refleksai. Šie vaizdiniai leidžia suvokti ne tik pasaulį, bet ir save kaip organišką gamtos dalį, o tai būdinga mitinio mąstymo struktūroms, kai žmogaus ir pasaulio ribos išsitrina.

Pirmasis simbolinis judesys – semti sniegą saujomis – yra gestas, kuriuo subjektas fiziniu veiksmu bando priartėti prie tikrovės, prisiliesti prie jos laikinumo ir trapumo. Sniegas šiuo atveju žymi atodrėkio, tirpimo, virsmo būseną – tai medžiaga tarp kietos ir skystos būsenos, tarp žiemos ir pavasario. Tokia būklė artima liminalumo sampratai, kai, pasak V. Turner, daiktai ir žmonės įgyja tarpines savybes – nėra nei viena, nei kita, bet pereina iš vienos būsenos į kitą (plg. Turner, 1991, p. 94). Eilutė *iš vandens į vandenį, / sugrįžai* įtvirtinamas cikliškas, mitinis laiko pojūtis – grįžimas į kilmę, į pradžių. Vanduo – gyvybės, atsinaujinimo, kilmės simbolis. Tokia interpretacija artima simbolių teorijai, kurioje vanduo siejamas su moteriškuoju pradū, kolektyvine pasąmone, iš kurios kyla gyvybė (plg. Stepukonienė, 2016, p. 291).

Svarbūs prisiglaudimo ir glostymo motyvai – tai kūniško suartėjimo su pasauliu ženklai. Subjektas ne tik kalba apie savo buvimą, bet ir pajaučia save vėjo, akmens ar žemės kontekste. Nežinodamas, ar *žemė, ar akmuo po sniegu*, lyrinis „aš“ išreiškia ontologinę nežinią, bet ir tikėjimą: *vienok tikiu rasti žolės daigus*. Tai tikėjimas gyvybe po mirties, gyvybės daigu po sniego, širdžių plakimu akmenyje – tokie įvaizdžiai įtvirtina mitinę pasaulėvoką, kurioje pasaulis kalba simboliais, o žmogus gali juos išgirsti.

Paskutinė eilutė *pajusti akmens ir žemės širdžių plakimus* – simbolinis gestas. Akmuo, paprastai laikomas negyvu, antropomorfizuojamas. Tai atitinka archetipinį mąstymą, kai net medžiaga turi gyvybę, o pasaulis veikia kaip gyvas organizmas (plg. Eliade, 1997, p. 12). Taip eilėraštis išreiškia ne tik poetinę, bet ir dvasinę vienybę su būtimi, kurioje simbolis tampa išgyvenimu, o pasaulis – gyvybės šaltiniu. Taigi šiame trumpame tekste simboliai formuoja pasaulį, kuriame žmogus sugrįžta ne tiek į geografinės šaknis, kiek į būties centrą, į dvasinį pradą, per kurį viskas susilieja: sniegas ir vanduo, žmogus ir žemė, vėjas ir akmuo, gyvenimas ir mirtis.

Trumpas, bet iškalingas eilėraštis „*Neišsižadėjau ir neužmiršau*“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 243, žr. priedą Nr. 14) yra nostalgiska ir sykiu sakrali ištikimybės deklaracija – poetinis subjektas kreipiasi į Tėvynę, kuri įvardijama ne kaip konkreti šalis ar valstybė, bet kaip pasaka, mitinis, neišsklaidytas pasaulis. Šiame tekste itin svarbūs kolektyvinės atminties, mito, sakralios žemės ir tapatybės nepakitimo simboliai, kurie leidžia eilėrašį skaityti kaip vidinės, dvasinės ištikimybės manifestą.

Pirmoji eilutė *Neišsižadėjau ir neužmiršau* nusako ne tik atminties išlaikymą, bet ir sąmoningą ryšio palaikymą su tuo, kas buvo. Tai aktyvi ištikimybės būsena, kuri priešpastatoma tremties, emigracijos ir praradimo patirčiai. Šiuo atveju primintina M. Eliade samprata, kad būsto slenkstis (tėvynė) – ne konkreti vieta, bet sakralus pasaulio centras, su kuriuo susijungus atkuriamas būtis (plg. Eliade, 1997, p. 18–19). Šalies vaizdinys konstruojamas pasitelkiant tautosakos, mitinius simbolius: *knygnešiai, piliakalniai, karžygiai, paslaptingi miškai, liūdnos dainos*. Tai mitologizuoti lietuviško tapatumo ženklai, per kuriuos Tėvynė tampa ne geografinė, bet sakralia erdve. Ji nebereprezentuoja

realybės, bet virsta pasaka, *ne šalis*. Tai labai svarbi transformacija: poetinis subjektas ne bando atkurti prarastą vietą, bet išlaiko ją simbolinėje erdvėje, kurioje ji yra *nepakitusi, nepabaigta*, kaip ir mitas – visad atviras naujam pasakojimui, niekad neišsisemiantis. Eilutė *pasaka tu buvai, ne šalis* itin stipriai išreiškia mitopoetinį požiūrį į tėvynę: ji iškyla kaip sakralus pasakojimas, kurio neįmanoma išsemti, kuris nėra „baigtinis“, todėl ir nepriklauso laiko ar istorijos tekmei. Pasak L. Laurušaitės, tokio pobūdžio egzodo literatūroje mitas dažnai tampa tapatybės saugojimo forma – ne kaip realybės atkūrimas, bet kaip simbolinis stabilumo centras, išliekantis net ištirpus fiziniam ryšiui (plg. Laurušaitė, 2011, p. 44–45). Užbaigianti eilutė *ir tebelaikau tave savyje / nepakitusią nepabaigtą* reziuumuoja visą simbolinę struktūrą: tėvynė yra vidaus reiškinys, laikoma atmintyje, sąmonėje, vaizduotėje, o jos išlikimas yra ne teritorinis, bet dvasinis. Taigi, šis eilėraštis – tai ne tik prisiminimas, bet ir pasaulio išsaugojimo forma, kai šalis virsta pasaka, o atmintis – ne tik gynyba nuo užmaršties, bet ir simbolinė vieta, kurioje egzistuoja tai, kas buvo, tebėra ir tebebus – nepakitę ir nepabaigta.

Apibendrintina, kad simboliai Liūnės Sutemos poezijos rinktinėje *Sugrįžau* atlieka esminį vaidmenį kuriant mitinį pasaulėvaizdį ir poetinės tapatybės architektūrą. Jie nėra tik estetinės detalės ar vaizdiniai – tai struktūriniai elementai, leidžiantys sujungti sąmonės ir sąmonės lygmenis, individualią ir kolektyvinę patirtį, asmeninį išgyvenimą ir kultūrinę atmintį.

Analizuoti eilėraščiai liudija, kad simbolis juose veikia kaip gyvas, daugiasluoksnis ženklas: medis, vanduo, akmuo, vaikas, vėliava, ugnies liepsna, žodis ar net žemė – ne tiek daiktai, konkretūs objektai, kiek vidinės būsenos ir dvasinio proceso ženklai. Kiekvienas iš jų liudija žmogų, kuris gyvena ne tik istorinėje, bet ir sakralinėje, mitinėje erdvėje. Simboliai Liūnės Sutemos kūryboje keičiasi kartu su subjektu: jie iš pradžių žymi svetimumą, praradimą, tuštumą, o vėliau įgyja artumo, gyvybės, vidinės ramybės, net transcendencijos prasmes.

Simboliai ne tik padeda perteikti tremties ir egzodo patirtį, bet tampa tiltais tarp atminties ir dabarties, tarp ištremtos kalbos ir naujo poetinio žodžio. Tai pasaulio rekonstravimo veiksmas – simboliškai atkuriamą žemę, kalbą, Tėvynę, o kartu – ir žmogus. Analizė atskleidė, kad simbolis Liūnės Sutemos poezijoje ne tiek paaiškina, kiek įveda į paslaptį: jis veikia per intuiciją, atpažinimą, jutimą. Simbolis egzodo poetės kūryboje yra mitinis būties kodas, leidžiantis tremties sąlygomis ne tik išgyventi, bet ir atkurti iš vidaus – per kalbą, vaizduotę ir atmintį – savo tapatybę. Tai poetinis būdas egzistuoti pasaulyje, kuris yra nepaaiškinamas tiesiogiai, bet išgyvenamas simboliškai.

2.5 Mitinės struktūros ir sugrįžimo archetipas

Lietuvių išeivijos literatūroje mitas tampa ne tik poetiniu naratyviniu karkasu, bet ir esminiu egzistenciniu atramos tašku, padedančiu struktūruoti tremties patirtį. Liūnės Sutemos rinktinėje

Sugrįžau mitas neatsiejamas nuo archetipinių vaizdinių ir simbolinių kelionių, atspindinčių žmogaus dvasinius virsmus. Tekstuose veikia kolektyvinės sąmonės archetipai, transformuotas odisejiškas sugrįžimo modelis ir mitinės funkcijos, kurios ne tik padeda kurti, bet ir aktualizuoti literatūrinį pasaulį egzilio sąlygomis.

C. G. Jung teigimu, mitas yra kolektyvinės sąmonės forma, per kurią atsiskleidžia universalūs archetipai – prigimtiniai žmogaus psichikos vaizdiniai, tokie kaip *Keliautojas*, *Motina*, *Tėvynė* ar *Pranašas* (plg. Jung, 2015 p. 8). Liūnės Sutemos poezijoje archetipinis sugrįžimo motyvas išreiškia ne geografinį, bet dvasinį kelią, per kurį subjektas atlieka savęs paiešką ir virsmą. Ši kelionė artima J. Campbell išskirtam herojui, kuris „peržengia slenkstį“, išgyvena iniciaciją, susiduria su išbandymais ir, galiausiai, grįžta praturtėjęs nauja dvasine patirtimi (plg. Campbell, 2021, p. 217–269).

Mitas, pasak G. Beresnevičiaus, visada susijęs su sakralumu, ritualine struktūra ir pasaulio sandaros suvokimu (plg. Beresnevičius, 1996, p. 8–9). Rinktinėje *Sugrįžau* mitas atlieka transformacinę funkciją: klasikiniai mitologiniai vaizdiniai perdirbami tremties patirtyje, pritaikomi moderniai poetinei kalbai. Simboliniai ženklai, tokie kaip kelias, namai, šaknys, tampa ne tik poetiškais vaizdais, bet ir metafizinės kelionės nuorodomis. Sauliaus Stelmoko nuomone, mitas yra ne teorinis žinojimas, o praktinis imperatyvas, verčiantis veikti (plg. Stelmokas, 2004, p. 43). Todėl sugrįžimo motyvas Liūnės Sutemos poezijoje yra ne tik literatūrinis sumanymas, bet ir egzistencinis impulsas, kviečiantis išsaugoti ryšį su prarasta vieta, kalba ir sakralumu.

Egidija Ramanauskaitė pabrėžia, kad mitas šiuolaikiniame mene dažnai tampa tapatybės žaidimu, vidinio pasaulio modeliavimu per archetipus ir simbolinius ženklus (plg. Ramanauskaitė, 1995, p. 86). Rinktinėje *Sugrįžau* tą ypač išryškina intertekstualios aliuzijos į Bibliją, klasikinę mitologiją, lietuvių tautosaką. Šie tekstiniai klodai ne tik suteikia gilumos, bet ir leidžia patirti antrinę tikrovę – mitinę erdvę, kurioje kelionė ir sugrįžimas tampa dvasinės rekonstrukcijos priemone.

Šiame poskyryje nagrinėjama, kaip rinktinėje *Sugrįžau* realizuojamos skirtingos mito funkcijos – naratyvinė, simbolinė, transformacinė ir intertekstinė – per sugrįžimo archetipą. Atskleidžiama, kaip poezijoje atkuriamą mitinę struktūrą, kaip ji aktualizuojama egzilio kontekste ir padeda perteikti kolektyvinę dvasinę patirtį.

Liūnės Sutemos eilėraštyje „Kainas“ (Liūnė Sutama, 2009, p. 22, žr. priedą Nr. 15) mitopoetinė struktūra grindžiama bibliniu Kaino ir Abelio pasakojimu, kuris tekste atgimsta kaip vidinis egzistencinis konfliktas. Eilėraščio kalbantysis – tai ne mitologizuotas brolžudys, o pažeidžiamas, tėviškos šviesos stokojantis subjektas, kurio balsas persmelktas vienatvės, kaltės ir bejėgės meilės ilgesio. Šis tekstas leidžia išskirti visas pagrindines mito funkcijas – naratyvinę, simbolinę, transformacinę ir intertekstinę.

Naratyvinė mito funkcija įgyvendinama per vidinį pasakojimą, atspindintį psichologinę kelionę nuo nuvertinimo ir tylėjimo, kilusio iš pavydo ar menkavertiškumo jausmo, iki atviros savęs išsakymo ir tiesos pripažinimo. Kalbantysis teigia: *Aš augau tavo šešėly, niekieno nematomas*. Nusakoma esama padėtis – būti anapus šviesos, būti kitu, antru, nereikšmingu. Ši padėtis tampa pasakojimo ašimi, formuojančia išstumtojo ir trokštančiojo pasakojimą, kurio kulminacija – neišsipildžiusi meilė ir šauksmas: *Abeli, kam tu gundai mane*. Eilėraščio naratyvas atspindi dvasinės kelionės logiką, artimą J. Campbell herojaus keliui: subjektas patiria atskirtį, slenkstį, skausmingą troškimą ir susidūrimą su kita būtimi, kuri lieka nepasiekiamą.

Simbolinė funkcija stiprinama per aiškią šviesos ir tamsos opoziciją, kuri pasitelkiama siekiant perteikti meilės, pripažinimo ir kaltės temas. Eilutėje *Buvo saulės – tada, pradėjau ir aš jos ilgėtis* šviesa akcentuojama ne tik kaip gyvenimo pilnatvės, bet ir meilės, matymo bei buvimo priimtam ženklas. Priešpriešoje atsiranda tamsa, *vijoklis, vienuma, šešėlis*, kurių simbolika rodo ne tik fizinę, bet ir dvasinę atskirtį. Itin reikšmingas sakiny: *Aš paženklintas tavo šviesoje*. Tai paradoksalus momentas, kai subjektas ne pasiekia šviesą, o tampa jos auka, pažymėtas, atskirtas. Ši simbolika rezonuoja su C. G. Jung išskirtu *Šešėlio* archetipu – tuo sąmoniniu tamsos aspektu, kuris egzistuoja kaip priešprieša sąmoningam, šviesiam ego (plg. Jung, 2015, p. 73).

Transformacinė mito funkcija šiame eilėraštyje realizuojama per archetipinės Kaino figūros perrašymą: jis vaizduojamas ne kaip nusikaltėlis, bet kaip kenčiantis, atstumtasis, trokštantis būti mylimas ir matomas. Tokia interpretacija atitinka M. Eliade teoriją apie mito aktualizavimą per naujus istorinius ir egzistencinius kontekstus – Kainas tampa egzodo žmogaus, tremtinio, psichologinio tremtinio simboliu, jį konotuoja negebėjimas sugrįžti į vidinę tėvynę, į pasaulį, kuriame jis galėtų būti mylimas be sąlygų (plg. Eliade, 1996, p. 61). Jo dvasinis sugrįžimas į save – per ilgesį, per pavydą ir skausmą – neįvyksta. Sugrįžimo archetipas šiuo atveju atpažįstamas kaip dramatiškai neįgyvendinta galimybė.

Intertekstinė funkcija susijusi su aliuzija į biblinį pasakojimą apie Kainą ir Abelį, kuris transformuojamas į šiuolaikinį vidinį monologą. Eilėraštis atveria dialogą su religiniu tekstu ir sykiu jį perrašo, perkelia į intymią, psichologinę erdvę. Taip intertekstualumas tampa ne tik kultūrinės atminties ženklu, bet ir instrumentu perkurti archetipą, padaryti jį artimą ir atpažįstamą šiuolaikiniam žmogui. Tai atitinka mitopoetinės literatūros principą – atpažįstamų modelių permąstymą pritaikant juos naujiems sąmonės virsmo kontekstams (plg. Campbell, 2021, p. 276–277).

Apibendrinant galima teigti, kad Liūnės Sutemos eilėraštis „Kainas“ ne tik aktualizuoja biblinį mitą, bet ir jį transformuoja į egzistencinį sugrįžimo archetipą, kuris lieka neįvykęs. Tarpusavio broliškumo, pavydžios meilės ir atskirties temos įgauna archetipinę struktūrą, per kurią skaitytojas susiduria su universaliu žmogaus troškimu būti priimtam, pastebėtam, mylimam. Tai

leidžia šį tekstą skaityti kaip itin koncentruotą mitopoetinės refleksijos pavyzdį, kuriame mitas ne tik atgyja, bet ir perrašo skaudžias egzistencines patirtis.

Eilėraščių ciklas „Lunatiko kelionių užrašai“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 35–38, žr. priedą Nr. 16) pasižymi mitopoetine struktūra, kurioje susipina vaikystės, motinos, šviesos, sugrįžimo ir tapatybės archetipai. Ciklo naratyvas formuojamas kaip dvasinė ir simbolinė kelionė, kuri iš pirmo žvilgsnio primena autobiografinį prisiminimų srautą, tačiau per mitinius motyvus ir simbolius įgyja archetipinę universalumo dimensiją. Ciklas išskaidytas į kelionių seriją, kurios kiekviena įkūnija atskirą mitinę stadiją: išėjimą, klaidžiojimą, bandymą sugrįžti ir nesėkmingą atpažinimą.

Pirmasis tekstas „Broliui“ įveda motinos ir pilnaties motyvus, kurie visame cikle veikia kaip sakralumo ženklai. Motina vaizduojama sauganti, globojanti, bet ir slepianti: *Vaikystėj pilnatį man užstojo motina savim*. Tai archetipinis Motinos įvaizdis, kuris, pasak C. G. Jung, simbolizuoja ne tik globą ir gyvybę, bet ir grėsmę, nes trukdo pažinti save (plg. Jung, 1988, p. 75–76). Pilnatis, dažnai sieta su moteriškuoju ciklu, pasirodo kaip šviesos šaltinis, kuris traukia, bet ir kelia pavojų, todėl Motina *užstoja*, neleidžia *neklaidžioti naktim*. Subjekto troškimas *paliestas paslaptingos šviesos* signalizuoja sugrįžimo į nesuvoktą praeitį impulsą, tačiau šis sugrįžimas įmanomas tik per simbolinę kelionę, kuri išplėtojama tolesniuose poskyriuose.

Eilėraštyje „pirmoji kelionė“ vyrauja archetipinis miško motyvas. Miškas – tai mitinė erdvė, ribinė zona tarp žinomo ir nežinomo pasaulio. Miškas perteikiamas kaip vaikystės, pažinimo ir klajonių scena, kurioje subjektas renka žemuoges, veria jas ant smilgų – tai primena ritualinį veiksmą, artimą sakraliam perėjimui ar iniciacijai. Atpažįstama liminalumo būseną (plg. Turner, 1991, p. 84–85): *Aš einu ir einu, lyg per liūną*, o kelias tampa nebegrįžtamu. *Aš nešu. Aš turiu nunešti <...> kad jisai nepradėtų ilgėtis*. Šis sakinyss atskleidžia, kad kelionė jau nebeegzistuoja kaip pažinimo aktas, bet tampa pareiga, suaugėliška būtinybe tęsti veiksmą. Mitinis subjektas pereina iš vaiko pozicijos į suaugusiojo savimonę, tačiau sykiu praranda galimybę sugrįžti į pradinę vienybę su motina, gamta, šviesa.

„Antroji kelionė“ perkelia veiksmą į miestą – civilizacijos, istorijos ir atminties sferą. Išryškėja ne tik atotrūkis nuo vaikystės, bet ir kolektyvinės tapatybės problematika: *Miestelyje gatvės nebeturi vardų*. Subjekto sugrįžimas neįvyksta – durys užrakintos, o atneštas *senas raktas* nebeatitinka naujos realybės. Tai simbolizuoja, kad grįžti į tėvynę, praeitį ar šventą prasmės erdvę – nebeįmanoma. Motinos figūra, kuri pirmoje kelionėje buvo vis dar ryški, šiuo atveju tampa šmėkliška, nebeatpažįstama. Iškyla žuvies, žvėries motyvai: *didingoji žuvis <...> tebūnie jos alkis pasotintas žalvariniu raktu* – tai auka, pasiūlymas mitinei jėgai mainais už galimybę atpažinti. Tačiau ši auka bevaisė – *tikrai nebeturim namų*.

Baigiamojoje dalyje šios temos išplėtojamos: *motinos veido bruožai nuslydo, neįspaudė nei viena raukšlėlė, nei viena* – motina išnyksta ne tik fiziškai, bet ir simboliškai. Nors *procesijų vėliavų*

šilkas dar vis juntamas, tai tik fragmentas, šmėkla, praeities atplaiša. Paskutinis eilutės fragmentas *Bet aš jos atpažint negaliu* įtvirtina, kad mitinio sugrįžimo pilnatvė nepasiekama – tapatybė nebeatpažįsta savo šaknų, o subjektas likęs liminaliame buvime, „tarp“.

Ciklas „Lunatiko kelionių užrašai“ tampa mitopoetine kelione per vaikystės, motinos, praeities ir tapatybės simbolines erdves. Kiekviena kelionės stotis atspindi ne tiek geografinius pokyčius, kiek vidinį virsmą. Mito funkcijos realizuojamos itin kompleksiškai: naratyvinė funkcija susieja tekstus į vieną herojinį pasakojimą, simbolinė perteikia archetipinius vaizdinius (motina, miškas, mėnulis, raktas, kelias), transformacinė aktualizuoja tremties, netekties, dvasinio atskyrimo patirtį, o intertekstinė funkcija leidžia skaitytojui atpažinti sakralinius biblinės, folklorinės ir ritualinės kultūros atspindžius.

Tai ne tik kelionė į save, bet ir bandymas susigrąžinti ištrintą, išblukusią tapatybę – tokį veiksmą, kuris mitinėje sąmonėje prilygsta herojaus grįžimui po iniciacijos, o egzodo literatūroje – tremtinio pastangai susigrąžinti kultūrinį buvimą.

Eilėraštis „kai saulė išduos –“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 46–47, žr. priedą Nr. 17) išsiskiria itin koncentruota egzistencine įtampa ir mitiniu santykiu su tapatybe, moteriškumu, mirtimi ir šviesos simbolika. Tai tekstas, kuriame itin aiškos transformuotos mito funkcijos – naratyvinė, simbolinė, intertekstinė ir ypač transformacinė. Eilėraštyje iškyla dvi moters figūros – kalbančiosios ir „anos moters“, kurios atskirtis iš pradžių pabrėžiama, tačiau galiausiai susilieja į vieną egzistencinę baigtį. Eilėraštis tampa liminalios būsenos išraiška, kurioje raiškiai iškyla archetipai – Neprijaukintosios, Motinos, Mirties, Kelionės, taip pat Šviesos ir Tamsos opozicija.

Naratyvinė struktūra grindžiama vidiniu monologu, kuriame subjektė bando išlaikyti atstumą nuo *anos moters*, tačiau šis atstumas vis mažėja. *Ana moteris* – tai figūra, kuri *šaukia žemę motinos vardu*, įprasmina ryšį su mirusiais, su išėjusiais, su prisiminimų pasauliu, tačiau kalbėtoja siekia atsiriboti: *tai ne aš – / ji tikrai panaši į mane*. Tokia konstrukcija atitinka C. G. Jung išskirtą *Šešėlio* archetipą – tai, kas nepriimta savyje, bet artima, grėsminga ir neišvengiama (plg. Jung, 1997, p. 75). Pasakojimas įgyja kelionės link neišvengiamos tapatybės pripažinimo formą – subjektė klajoja: *braižau laiškus ant apledėjusio lango, renku ir slepiu*, kol galiausiai tekstas užsibaigia riba tarp „aš“ ir „ana“ sunykimu – mirtis kaip archetipinis kelionės taškas suvienodina abi.

Simbolinė funkcija ypač stipri: *saulė* tampa svarbiausiu simboliu – ne gyvybės ir šviesos ženklu, o išdavyste, galutiniu virsmo momentu. Posakis *kai saulė išduos* reiškia ne tik fizinį šviesos išnykimą, bet ir gyvenimo žlugimą, vertybių kaitą, pažinimo ribos peržengimą. *Braižytas laiškas ant apledėjusio lango* liudija trapumą, laikinumą, nykimo estetiką. Šviesa įvardijama grėsme, nes *skaudi šviesa iškraipys pažįstamus bruožus* – subjektė bijo ne tik mirties, bet ir atpažįstamumo praradimo. Jos buvimas išsitrina net iš daiktų, ženklų, kalbos: *kai raidės ant apledėjusio lango / pražydės nuo šerkšno baltai, / nesulaukę atodėkio* –.

Transformacinė mito funkcija realizuojama tapatybės perkeitimu. Iš pradžių subjektė aktyviai gina savo ribas – *neprijaukinsi manęs, mirtie*, tačiau paskutinis sakinyss (*kai saulė išduos, tu paimsi / neprijaukintą mane*) atskleidžia, kad ši rezistencija yra iliuzinė. Mirtis kaip archetipinis neišvengiamumas perima neprijaukintosios figūrą ir paverčia ją grįžtančia – ne į gyvenimą, bet į kito pasaulio ciklą. Tai aktualizuoja M. Eliade sampratą apie sugrįžimą į pirmą pradę būseną per mirtį ir ritualinę simboliką (plg. Eliade, 1996, p. 61–63). *Ana moteris* tampa būsima kalbančiosios būsena – ramia, pasiruošusia kelionei, nepažįstamai šaliai, o visas eilėraščio naratyvas, kaip ir J. Campbell herojaus kelias, eina per slenkstį, vedantį į neišvengiamą virsmą.

Intertekstinė mito funkcija šiuo atveju susijusi su biblinėmis aliuzijomis į žemę kaip motiną, į kelionę, mirtį, prisikėlimą. Teksto tonas artimas sakralinės kalbos modeliui – monotoniškas, su pasikartojančiomis formomis, sustiprintomis ženklavimo (*braižau, raides, ženklas*) ir nykimo (*ištirps, neišliks*) motyvais. Subjekto klajonės mieste per sniegą ir šerkšną virsta procesija be liudytojų, kurioje egzistuoja tik viena kryptis – į ištuštėjimą, tylą ir vidinę susitaikymo būseną.

Eilėraštis „kai saulė išduos –“ yra itin koncentruota mitinė meditacija apie mirtį, atskirtį ir neišvengiamą virsmą. Tai tekstas, kuriame neprijaukintosios moters balsas susiduria su šešeline savo versija ir galiausiai ją įsileidžia. Archetipinė kelionė realizuojasi kaip vidinis išsiskaidymas ir susijungimas, o mitas tampa galimybe ne paslėpti skausmą, bet jį sušvelninti – suteikti struktūrą, kalbą, ciklą. Sugrįžimo archetipas įgyvendinamas kaip grįžimas į pačią mirties prasmę, kurioje saugoma tai, kas neišsaugoma kasdieniame laike – *mano žmonės ir mano daiktai pas mane / laimingi ir saugūs*.

Eilėraštis „Legendų žmonės sugrįžta pas mus“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 203, žr. priedą Nr. 18) įveda dar vieną mitopoetinės tikrovės perspektyvą – legendų žmonių sugrįžimą. Šie *legendų žmonės* įvardijami ne kaip realios istorinės figūros, bet kaip kolektyvinės atminties šmėklos, kaip sugrįžtančios sąmonės dalys, susijusios su mirusiaisiais, su praeitimi ir mitiniu laiku. Tai atpažįstamas archetipinis motyvas, artimas mirusiųjų pasaulio gyventojams, klajojantiems tarp pasaulių ir laukiantiems sakralaus momento – *kada Saulės Medis pražydės*.

Realizuojama naratyvinė funkcija – eilėraštis pateikia mitinį ciklą: sugrįžimą, laukimą, virsmą. *Sugrįžta, sekioja, laukia* – šie veiksmažodžiai nusako būsenas, kurios žymi ne judėjimą fizinėje erdvėje, bet egzistencinį buvimą „tarp“. Šiame eilėraštyje mitinis subjektas tampa kolektyviniu – ne vienas žmogus, bet *legendų žmonės* kaip visuma, kuri gyvena per atmintį, legendą, mitą.

Simbolinė funkcija persmelkia du pagrindinius įvaizdžius – šešelio ir Saulės Medžio. Šešėlis simbolizuoja praeities buvimą šalia, jos neišnykimą, tačiau taip pat ir neužbaigtą sugrįžimą. Šešėlis – ne kūnas, ne veidas, bet projekcija, primenanti C. G. Jung aprašytą šešėlinį aspektą – tai, kas išstumta, neįsisąmoninta, tačiau neišvengiamai sugrįžta (plg. Jung, 1988, p. 75). Saulės Medis – tai sakralumo

ženklas, turintis intertekstinių sąsajų su pasaulio medžio, kosminės ašies (*axis mundi*) simbolika, aptariama M. Eliade darbuose (Eliade, 1997, p. 25). Medis šiuo atveju – sakralios transformacijos centras, kurio žydėjimas pažymi perėjimą, susiliejimą su šviesa ir išnykimą.

Transformacinė mito funkcija suveikia būtent šviesos akte. *Vienkartinė šviesa juos užlies / atimdama veidus ir vardus* – tai paskutinė virsmo stadija, kai individuali tapatybė ištirpsta kolektyviniame, sakraliame šviesos lauke. Tai reiškia ne išnykimą, o perėjimą į kitą buvimo formą, prilygstančią mitiniam ciklui – sugrįžimui į pirmąją vienovę. Šviesa šiuo atveju nėra tik vizualus reiškinys, bet labiau dvasinė esatis, transformuojanti tai, kas žmogiška, į tai, kas amžina. Toks virsmas atitinka M. Eliade išskirtą sakralizacijos momentą, kai per ritualinį ar mitinį įvykį žmogus susilieja su kosmine tvarka (plg. Eliade, 1996, p. 45).

Intertekstinė funkcija siejasi su krikščioniškąja ir indoeuropietiškąja mitologija – legendų žmonės kaip *šešėliai svetimos praeities* primena mirusiųjų sielas iš Homero *Odisėjos*, laukiančias atpažinimo ar išvadavimo. Jų ryšys su Saulės Medžiu ir šviesos transformacija artimas krikščioniškai Prisikėlimo vizijai ar pasaulio pabaigos šviesai, kuri ištrina viską, kas žemiška.

Apibendrinant teigtina, kad šis trumpas tekstas veikia kaip mitopoetinė alegorija apie sugrįžimą iš anapus, atminties galią ir šviesos transformuojantį aspektą. Jis pratęsia vyraujančią rinktinės struktūrą: buvimą tarp pasaulių, laukimą, kelionę, tapatybės tirpimą ir šviesos momentą, prilygstantį sakraliai pabaigai. Tai mitinis ciklo užbaigimas – švelnus, be dramatizmo, tačiau persmelktas dvasinio atpažinimo ir virsmo, kuriame nyksta ribos tarp šio ir anapusinio pasaulio, tarp legendos ir žmogaus, tarp „aš“ ir „mes“.

Kitas eilėraštis (Liūnė Sutema, 2009, p. 226, žr. priedą Nr. 19) pradedamas pareiškimu: *Noriu grįžti į praėjusį šimtmetį*. Tai ne tik noras atsigręžti į istorinę praeitį, bet ir mitinio laiko ilgesys, kuriame egzistuoja galimybė atkurti, prisiminti, susirinkti išsibarstytas būties dalis. Šis laikas nėra konkretus istorinės chronologijos taškas – tai simbolinis, poetinis šimtmetis, kupinas neišsipildžiusių pažadų, nebaigtų žemėlapių, nutrūkusių broliškų kelionių.

Naratyvinė mito funkcija atsiskleidžia per subjektės norą atkurti kelią, kuris buvo pradėtas, bet nebaigtas – *brolio nebaigtą braižyt žemėlapi*. Žemėlapis tampa metafora ne tik geografinėms kelionėms, bet ir dvasiniam orientyrai, kurio trūkumas reiškia pasiklydimą tiek laike, tiek tapatybėje. *Senelės sapnininkas* įveda papildomą intertekstinį sluoksnį – primena folklorinę, sapnų, intucijų ir senolių išminties tradiciją, kuri gali padėti atgauti tai, kas prarasta. Sugrįžimas suprantamas ne kaip nostalgiskas aktas, bet kaip mitinis veiksmas – atkūrimo, rekonstrukcijos, egzistencinio pagrindo ieškojimo kelias.

Simbolinė funkcija ypač išryškėja paskutinėse eilutėse: *Tebūnie, ko niekad nebuvo – / Tebūnie, ko niekada nebus*. Šis paradoksalus teiginys atskleidžia poetinį mitinį sąmoningumą, kuriame svarbiau yra pati grįžimo intencija, o ne rezultatas. Troškimas sugrįžti net į tai, kas

neegzistavo, reiškia archetipinę žmogaus dvasinę prigimtį – ieškoti tikrumo už laiko ribų, kurti savo tapatybę iš svajonių, neįvykusių pažadų ir mitinės atminties fragmentų. Taip eilėraštis tampa liminalia erdve, kurioje dabartis ir praeitis, realybė ir sapnas susilieja į vieną egzistencinę poetinę patirtį.

Transformacinė funkcija eilėraštyje susijusi ne su išoriniu virsmu, bet vidine nuostata – poetinis subjektas pasirenka sugrįžti į *savo šimtmetį*, kad galėtų *surast sau namus*. Namai šiuo atveju nėra konkretus objektas, bet egzistencinis buvimo pagrindas, kuris gali būti kuriamas iš to, kas buvo neįgyvendinta, pamiršta ar net neegzistavo. Tai liudija gilų mitinį pasaulėvaizdį, kuriame svarbu ne tai, ar daiktai ar vietos realiai egzistavo, bet tai, kiek jie padeda struktūruoti vidinį pasaulį (plg. Eliade, 1996, p. 52).

Intertekstinė funkcija siejasi su bendru egzodo ir tremties poetikos kontekstu – broliškas ryšys, nutrūkę keliai, praeities miestai, kurių galbūt nebėra, įrašomi į *savo šimtmetį*, kuris gali būti suprantamas kaip emigranto, tremtinio, išeivio laikas, nepersidengiantis su vyraujančia istorine chronologija, bet gyvenantis atmintyje, kolektyvinėje sąmonėje ir poezijoje.

Eilėraštis veikia kaip mitinis pasiryžimas grįžti į nebūtį, kad iš jos būtų sukurta būtis. Tai kelionė į simbolinę praeitį, iš kurios gimsta poetinė tapatybė. Tokiame kontekste sugrįžimo archetipas virsta ne geografiniu veiksmu, bet būties atkūrimu, kuris įmanomas tik per poeziją, atmintį ir sąmoningą mitinį mąstymą.

Eilėraštis „Želia svetimos usnys, dagiliai ir dagilės“ (Liūnė Sutema, 2009, p. 228, žr. priedą Nr. 20) grindžiamas sugrįžimo archetipo neįmanomumo patirtimi. Pirmoji eilutė *Želia svetimos usnys, dagiliai ir dilgės* metaforiškai perteikia ne tik fizinį apleistumą, bet ir dvasinę dezintegraciją: ten, kur kadaise buvo artuma, dabar viešpatauja svetimumas. *Žemė, kurioje gimiau*, įvardijama kaip *diemedis, kurį palikau*, bet, teigiama, *niekad jo neužmiršau*. Tai rodo, kad tėvynė čia jau nebe geografinė vieta, o atminties objektas, kuris egzistuoja kaip mitinis simbolis, o ne kaip realus grįžimo taškas.

Naratyvinė funkcija formuojasi per gradaciją – nuo asmeninės praeities prisiminimo iki sąmoningo tylos pasirinkimo. Eilėraščio ašis – tuščios žemės ir tuščių rankų įvaizdis. Rankos, kurios galėjo ravėti ar sėti, išnyko – tai ne tik fiziškumo, bet ir kartų ryšio, gyvybės ciklo nutrūkimo ženklas. *Nors ir ant grindinio, patrešto krauju* – šis vaizdas įveda netiesioginį istorinio smurto, tremties ar net karo kontekstą, kuris dar labiau sustiprina negrįžtamumo motyvą.

Simbolinė funkcija labai stipri: žemė – tai ne tik fizinis plotas, bet motina, šaknis, kilmė, dabar tapusi svetima, atstumta. Diemedis – tai mitinis medis, dažnai siejamas su praeitimi, protėviais, šeimos struktūra. Jo apleidimas ir neužmiršimas atskleidžia egzistencinį paradoksą: subjektas negali grįžti, bet negali ir paleisti. Tarp šių dviejų polių – dvasinis įstrigimas.

Transformacinė mito funkcija įvyksta kaip skausmingas pripažinimas, kad grįžimas – jau neįmanomas. Eilėraštis baigiasi sąmoningu tylos pasirinkimu: *nebeklausiu – / Tebūnie – / lieku*

neišgirsta. Tai išraiškingas liminalios būsenos pavyzdys: tarp gyvos atminties ir prarasto kontakto su tikrove. Subjektas atsisako dialogo su žeme, nes ji neatsako – o tai reiškia, kad sugrįžimo ciklas nutrūko.

Intertekstinė funkcija užuominomis siejasi su bibline ir folklorine tradicija. Diemedžio, duonos, rankų įvaizdžiai yra archajiški, primena lietuvių liaudies dainų, maldų, net Biblijos kalbą. Šis tekstas tampa modernia rauda, kurioje asmeninė netektis įgyja kolektyvinio tremtinio liudijimo formą.

Apibendrinant pasakytina, kad šis eilėraštis veikia kaip sugrįžimo mito dekonstrukcija. Nors prisiminimas gyvas, grįžimas neįmanomas – žemė tapo svetima, rankos dingo, o kalbėjimas tampa tylėjimu. Tai dramatiškas, tačiau mitiniu požiūriu reikšmingas virsmo momentas – iš sakralios tėvynės į dvasinę tremtį, kuri tampa nauju prasmės ieškojimo tašku.

Liūnės Sutemos poezijos rinktinėje *Sugrįžau* atskleidžiama, kaip mitas išeivijos literatūroje tampa ne tik estetiškos raiškos priemone, bet ir giliu egzistenciniu mechanizmu, leidžiančiu struktūruoti tremties patirtį. Analizuoti eilėraščiai perteikia įvairias mito funkcijas – nuo naratyvinės, kuri padeda formuoti psichologinį kelionės ir praradimo pasakojimą, iki simbolinės, kuri leidžia archetipiniams ženklams (motinos, kelio, šviesos, šešėlio, medžio) atverti gilesnius dvasinius lygmenis. Transformacinė funkcija ypač ryški – mitas tampa terpe, per kurią subjekto tapatybė gali išgyventi virsmą, susidūrimą su praradimu, mirtimi, bet taip pat ir ilgesiu, tikėjimu, vidine rekonstrukcija. Intertekstinės aliuzijos į Bibliją, lietuvių tautosaką, mitologinius vaizdinius praplečia tekstų prasminį lauką, įtvirtindamos juos kolektyvinės kultūrinės atminties erdvėje.

Sugrįžimo archetipas Liūnės Sutemos poezijoje kinta nuo klasikinio herojaus kelio iki fragmentiškų, skaudžių, dažnai neįvykusių ar tik simboliškai užbaigtų grįžimų. Sugrįžimas šiuo atveju nėra tik geografinis ar fizinis aktas – jis tampa dvasine kelione, ritualiniu veiksmu, per kurį ieškoma prasmės, tapatybės ir santykio su praeitimi. Ne vienas eilėraštis liudija neįgyvendinamo grįžimo dramą – kai *senas raktas* nebeatrakina durų, kai *motinos veido bruožai nuslydo*, kai liekama *neišgirsta*. Šios patirtys įgauna archetipinę reikšmę, tampančią bendresnės egzodo literatūros sąžmonine struktūra.

Taigi, mitas rinktinėje *Sugrįžau* tampa būdu susikalbėti su savimi ir su pasauliu. Jis padeda apibrėžti dvasinės kelionės trajektorijas, įvardyti tai, kas neišsakoma, suteikti prasmės sužeistai tapatybei. Archetipiniai vaizdiniai ir sakralūs simboliai veikia kaip tiltas tarp individualios ir kolektyvinės sąmonės, tarp dabarties ir mitinio laiko, tarp tremties ir sugrįžimo – net jei tas sugrįžimas įvyksta tik poetinėje tikrovėje.

IŠVADOS

1. Mitopoetinės analizės taikymas atskleidė gilų mitinio mąstymo klotą Liūnės Sutemos poezijoje, leidžiantį interpretuoti eilėraščius ne tik kaip individualios patirties raišką, bet ir kaip simbolinį kolektyvinės sąmonės manifestavimąsi. Remiantis C. G. Jung archetipų teorija, M. Eliade šventumo samprata ir V. Turner liminalumo teorija, paaiškėjo, kad Liūnės Sutemos poezijoje mitas veikia kaip struktūrinis, simbolinis ir egzistencinis elementas. Archetipai *Šešėlis*, *Motina*, *Anima*, *Herėjus* tekstuose įgyja poetinę formą, kuri padeda rekonstruoti vidinę subjekto kelionę nuo susvetimėjimo iki savęs pažinimo.

1.1 Poetinėje kalboje iškyla šventumo patirtis, kuri M. Eliade teorijoje įvardijama kaip hierofanija. Rinktinės *Sugrįžau* eilėraščiuose dažnai kuriama sakrali erdvė, kurioje kasdienybės vaizdiniai įgauna archetipinę ir dvasinę prasmę: namai, kraštovaizdis, gamtos elementai tampa ne tik atminties ženklais, bet ir sakralumo nešėjais. Šventumo ir pasaulietiškumo priešprieša poetiniame pasaulyje įgyja dinaminių virsmų pobūdį, atskleidžiantį egzistencinės patirties šventinimą.

1.2 V. Turner liminalumo samprata leidžia interpretuoti Liūnės Sutemos eilėraščių subjektą kaip mitinį veikėją, atsidūrusį ribinėje būsenoje tarp buvusio ir būsimo identiteto. Liminalios būsenos eilėraščiuose atsiskleidžia per pereinamąsias nuotaikas, dvasinius sukrėtimus, nežinomybę, transformaciją. Būtent ši ribinė padėtis tampa vieta, kurioje įmanoma susitikti su vidiniais archetipais, perkurti savo tapatybę ir pasiekti naują egzistencinį lygmenį.

1.3 Sugrįžimo archetipas rinktinėje įgyja universalią egzistencinę ir sakralinę reikšmę. Tai ne tik fizinės tėvynės ilgesys, bet ir dvasinės pradžios, archajiškos būties atkūrimas. Šis archetipas susijęs su cikliniu mitiniu laiku, kuriame subjektas keliauja per netekties, praradimo, atgimimo ir susitaikymo etapus. Poetinė kelionė tampa individuacijos procesu (pagal C. G. Jung), per kurį žmogus išskaido ir perkuria save simbolinėje realybėje.

2. Tyrime identifikuotos keturios pagrindinės mito funkcijos – *naratyvinė*, *simbolinė*, *transformacinė* ir *intertekstinė*, kurios aktyviai veikia Liūnės Sutemos poezijoje. Naratyvinė funkcija leidžia tekstams formuotis kaip simbolinė kelionė, transformacinė suteikia galimybę subjektui pereiti psichologinius virsmus, simbolinė aprūpina tekstą archetipiniais vaizdiniais (vanduo, mirtis, motina, šešėlis), o intertekstinė jungia Liūnės Sutemos kūrybą su bibliniais, mitologiniais, kultūriniais kontekstais.

2.1 Egzodo kultūrinis kontekstas poetės kūryboje tampa ne vien istoriniu faktu, bet transformuojasi į egzistencinę ir mitinę refleksiją. Mitas šiuo atveju padeda kalbėti apie tremtį, netektį, dvasinį nuosmukį ir kartu viltį, atkūrimą, prasmės paieškas. Egzodo patirtys per mitopoetinę struktūrą tampa kolektyvinės tapatybės simboliniu pagrindu, leidžiančiu išgyventi dvasinį ištikimybės ryšį su prarasta tėvyne ir vidiniu „aš“.

2.2 Mitinis matmuo Liūnės Sutemos poezijoje leidžia suvokti literatūrą kaip sakralumo atkūrimo ir dvasinės rekonstrukcijos teritoriją. Tai literatūra, kuri ne tik reprezentuoja realybę, bet ją transformuoja – kuria simbolinį pasaulį, kuriame mitas tampa galimybe atstatyti vidinę tvarką, suvokti žmogaus buvimo prasmę ir įrašyti individualią patirtį į kolektyvinį atminties lauką.

3. Liūnės Sutemos rinktinėje *Sugrįžau* mitinis subjektas formuojamas pasitelkus archetipus, liminalumo būsenas, šventumo patirtis ir simbolinę sistemą. Poezijoje subjektas įkūnija vidinės kelionės, dvasinio virsmo ir egzistencinio ieškojimo procesą. Eilėraščiuose išskyla aiškiai atpažįstami archetipai: *Šešėlis* kaip vidinis konfliktas ir baimė, *Motina* – kaip gyvybės ir grėsmės šaltinis, *Anima* – kaip intuicijos ir sąmonės balsas, *Herojus* – kaip keliautojas per dvasines ribas. Liminalumo patirtys išreiškiamos per nežinomybės, susvetimėjimo, vienatvės vaizdinius, kurie žymi subjekto perėjimą į kitą tapatybės lygmenį. Šventumo patirtis išskyla per gamtos, namų, kraštovaizdžio simbolius, kurie įgyja hierofanijos bruožų. Taip simbolių sistema tampa ne tik meninės raiškos priemone, bet ir kolektyvinės sąmonės žemėlapiu.

4. Mitopoetinė analizė atskleidė, kad poetinė tapatybės ir sugrįžimo patirtis Liūnės Sutemos kūryboje grindžiama ne biografiniu ar istoriniu lygmeniu, o archetipiniu ir dvasiniu virsmu, kuris universalizuoja egzodo išgyvenimus. Sugrįžimas šioje poezijoje nėra vien fizinio sugrįžimo į tėvynę metafora, bet pirmiausia reiškia dvasinį atkūrimą, vidinės pilnatvės paiešką ir sąmoningą susitaikymą su praeitimi. Šis sugrįžimas vyksta per simbolinį mirties–prisikėlimo ciklą, kuris būdingas mitologiniams pasakojimams. Tapatybės klausimas poezijoje sprendžiamas per subjekto konfrontaciją su vidiniais archetipais, o šios susidūrimo patirtys tampa savotišku iniciacijos keliu. Taip mitopoetika sudaro galimybę per poeziją kūrėjui išreikšti egzodo būseną kaip bendrą žmogiškąją patirtį, kurioje literatūra veikia kaip sakralios atminties ir egzistencinio prasmės atkūrimo priemonė.

SANTRAUKA

MITINIS MATMUO LIŪNĖS SUTEMOS POEZIJOS RINKTINĖJE *SUGRIŽAU*

Magistro darbe „Mitinis matmuo Liūnės Sutemos poezijos rinktinėje *Sugrižau*“ analizuojama, kaip lietuvių išeivijos poetės Liūnės Sutemos (1927–2013) eilėraščių rinktinėje, išleistoje 2009 metais, per archetipus, simbolius, sakralumo patirtis ir mito funkcijas formuojamas mitinis subjektas bei reflektuojamos egzistencinės tapatumo paieškos. Tyrimas paremtas C. G. Jung archetipų teorija, M. Eliade šventumo ir pasaulietiškumo samprata, V. Turner liminalumo apibrėžtimi ir mito funkcijų klasifikacija literatūroje.

Išanalizavus rinktinę *Sugrižau* nustatyta, kad Liūnės Sutemos poezijoje mitinis subjektas iškyla kaip vidinio kelio dalyvis, kuris konfrontuoja su Šešėlio („šaukia žemę motinos vardu“) ir Motinos („Vaikystėj pilnatį man užstojo motina savim“) archetipais. Herojaus kelionės struktūra formuoja subjekto tapsmo eigą – nuo tapatybės praradimo iki dvasinės transformacijos. Liminalios būsenos perteikia tarpinę būklę tarp buvusios ir kuriamos tapatybės. Grįžimo archetipas rinktinėje įgauna paradoksalią pavidalą – tai ne fizinis sugrįžimas į tėvynę, o poetinis ir dvasinis sugrįžimas į simbolinę pradžią, į mitinį „čia“ ir „tada“.

Hierofanijos poetiniuose tekstuose pasireiškia per kasdienybės detalėse „įsikūnijusį“ šventumą („duonos riekė laužoma jų“, „procesijų vėliavų šilkas slidus“). Tokios sakralumo patirtys įtvirtina ontologinį subjekto virsmą, kuriame sugrįžimas tampa dvasinės pradžios įprasminimu. Simbolių sistema – vanduo, paukštis, šešėlis, akmuo – veikia kaip poetinės kalbos kodai, aktyvuojantys kolektyvinę egzodo atmintį.

Darbo rezultatai atskleidė, kad mitinis matmuo Liūnės Sutemos poezijoje veikia ne tik kaip meninė raiška, bet ir kaip egzistencinis kodas, leidžiantis artikuliuoti išeivijos dvasinius išgyvenimus, tapatumo krizę ir ilgesį sakralumui. Žodis „sugrižau“ tampa ne tik rinkinio pavadinimu, bet ir simboliu šauksmu, per kurį atsiskleidžia visos žmogaus būtį peržengiančios struktūros: nuo archetipinių figūrų iki poezijoje veikiamos kolektyvinės sąmonės.

Reikšminiai žodžiai: Liūnė Suteima; mitinis subjektas; egzodo poezija; archetipai; liminalumas; sakralumo patirtys; simboliai; mitopoetika.

SUMMARY

Mythical Dimension in Liūnė Sutema's Collection "Sugrižau (I Am Back)"

The master's thesis 'The Mythic Dimension in Liūnė Sutema's poetry collection "Sugrižau (I Am Back)"' analyses how the mythic subject is formed and how the existential search for identity is reflected in the collection of poems by the Lithuanian poetess Liūnė Sutema (1927-2013), published in 2009, through archetypes, symbols, experiences of the sacred, and the function of myth. The research is based on the work of C. G. Jung's theory of archetypes, M. Eliade's concept of the sacred and the secular, V. Turner's definition of liminality and the classification of the functions of myth in literature.

The analysis of the collection *I Have Returned* reveals that in the poetry of Liune Sutema the mythical subject emerges as a participant of the inner path, who confronts the archetypes of the Shadow ('calling the earth in the name of the mother') and the Mother ('In childhood the full moon was blocked by the mother with herself'). The structure of the hero's journey shapes the course of the subject's becoming - from loss of identity to spiritual transformation. The liminal states convey an intermediate state between the former and the emerging identity. The archetype of return in the collection takes on a paradoxical form - it is not a physical return to the homeland, but a poetic and spiritual return to the symbolic beginning, to the mythical 'here' and 'then'.

Hierophany in the poetic texts manifests itself through the sacredness 'embodied' in the details of everyday life ('the slice of bread is broken by them', 'the silk of procession banners is slippery'). Such experiences of the sacred are the basis for the ontological transformation of the subject, in which the return becomes the meaning of the spiritual beginning. The system of symbols - water, bird, shadow, stone - functions as codes of poetic language, activating the collective memory of the exodus.

The results of the thesis revealed that the mythical dimension in the poetry of Liūnė Sutema functions not only as an artistic expression, but also as an existential code, allowing to articulate the spiritual experiences of the diaspora, the crisis of identity and the longing for the sacred. The word 'I have returned' becomes not only the title of the collection, but also a symbolic cry through which all the structures that transcend human existence are revealed, from archetypal figures to the collective unconscious, which is influenced by poetry.

Key words: Liūnė Sutema; mythical subject; exodus poetry; archetypes; liminality; experience of the sacred; symbols; mythopoetics.

LITERATŪRA

1. Adomavičienė, L., 2017. Algirdo Landsbergio „Graikijos vėjas“: naratyvo ypatumai ir mito intertekstas. *Respectus Philologicus*, 32 (37), p. 60–69. Prieiga: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/13099/11915> [Žiūr. 2025 03 07].
2. Bagdonė, K., 2018. Teksto adresato vaidmuo lietuvių egzodo poezijoje. *Darbai ir dienos*, 69, p. 179–192. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/72478> [Žiūr. 2025 03 18].
3. Baliutytė, E., sud., 2022. *Liūnė Sutama. Neprijaukinama mirties*. Skaito Jūratė Vilūnaitė. Vilnius: LLTI.
4. Bankauskaitė, G., Huber, L., 2021. Trauma, Narrative and History: Representation of Traumatic Experience in the Works of Algirdas Landsbergis. *Interlitteraria. Literature and the Political: Multilingualism and Exophony in Contemporary Baltic and German-Language Culture. Miscellanea*, 26 (1), p. 309–323. Prieiga: <https://ojs.utlib.ee/index.php/IL/article/view/IL.2021.26.1.21> [Žiūr. 2025 03 01].
5. Bankauskaitė, G., Vaišvilaitė, D., 2019. Tėvynės vaizdinys Antano Vaičiulaičio laiškuose. *Respectus Philologicus*, 36 (41), p. 110–122. Prieiga: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/14635> [Žiūr. 2025 03 01].
6. Beresnevičius, G., 1996. Mitas ir ritualas. *Darbai ir dienos*, 3, p. 7–18. Prieiga: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/1296e7cf-fa0e-4fe8-a339-53fd8566bc1e/content> [Žiūr. 2025 04 15].
7. Beresnevičius, G. 2006 Gamta ir šventumas. Senovės lietuvių religijos „gamtiškumo“ klausimu, *Senovės baltų kultūra*, 7, p. 64–93. Prieiga: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Beresnevicius_Gintaras/Beresnevicius_SBK_7_2006.pdf [Žiūr. 2025 02 04].
8. Bodkin, M., 1934. *Archetypal Patterns in Poetry*. Oxford: Oxford University Press.
9. Brazauskas, N., 2011. Tapatybės trajektorijos XX a. 6-ojo dešimtmečio lietuvių egzodo romane. *Oikos*, 12, p. 92–103. Prieiga: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/eadc897a-1162-4745-bb50-d5ee3bbaca67/content> [Žiūr. 2025 03 07].
10. Brunel, P., 2003. *Mythopoétique des genres*. Paris: Presses Universitaires de France.
11. Buckley, I., 2009. Romaino Gary formavimosi romanai: mitopoetinis matmuo. *Darbai ir dienos*, 51, p. 185–197. Prieiga: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=261033> [Žiūr. 2025 01 02].
12. Buzaitė, S., 1995. C. G. Jungo kolektyvinės sąmonės koncepcija. *Problemos*, 49, p. 45–56. Prieiga: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/6992> [Žiūr. 2025 01 06].
13. Campbell, J., 2021. *Herojus su tūkstančių veidų*. Vilnius: „Tyto alba“.

14. Čičelis, R., 2011. Išeivijos lietuvių etikos ir kultūros steigtis Algimanto Mackaus publicistikoje ir poezijoje. *Darbai ir dienos*, 55, p. 43–53. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/34319> [Žiūr. 2025 01 22].
15. Daujotytė, V., 2001. *Literatūros filosofija*. Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla.
16. Eliade, M., 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas*. Vilnius: „Mintis“.
17. Eliade, M., 1997. *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Vilnius: „Mintis“.
18. Frye, N., 2000. *Anatomy of Criticism: Four Essays*. New Jersey: Princeton University Press.
19. Gaižiūnas, S., 2009. *Klajojantys siluetai baltų literatūrose: Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai*. Vilnius: LLTI.
20. Gimbutienė, M., 2002. *Senovės lietuvių deivės ir dievai. Baltų mitologija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
21. Greimas, A. J., 2005. *Lietuvių mitologijos studijos*. Vilnius: „Baltos lankos“.
22. Grišinas, A., 2010. Liminalumas ir schizmogenezė kaip šventybė? *Naujasis Židinys – Aidai*, 12, p. 461–468. Prieiga: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367178936293/> [Žiūr. 2025 03 28].
23. Jakaitė, D., 2002. Mitinis negatyvumas Vytauto Bložės poezijoje. In: *Mitai lietuvių kultūroje*. Sud. V. Butkus. Šiauliai: ŠU, p. 108–119.
24. Jakaitė, D., 2007. Mitinė veiksmo sąmonė krikščioniško akiračio Kazio Bradūno poezijoje. *Gimtas žodis*, 3, p. 14–22. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/49694> [Žiūr. 2025 01 06].
25. Juknevičius, S., 2015. Dainų šventė: tapatybės savastis ir modernybės trajektorijos. *Lietuvos kultūros tyrimai*, 7, p. 30–37. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/60890> [Žiūr. 2025 02 13].
26. Juknytė, E., 2007a. Mitinė ir biblinė atmintis Liūnės Sutemos kūryboje. *Gimtas žodis*, 9, p. 16–22. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/49761> [Žiūr. 2025 03 16].
27. Juknytė, E., 2007b. Biblinių vaizdinių sklaida Liūnės Sutemos kūryboje. *Gimtas žodis*, 10, p. 12–15. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/50352> [Žiūr. 2025 04 05].
28. Jung, C. G., 1967. *Symbols of Transformation, Collected Works*. Vol. 5. New York: Princeton University.
29. Jung, C. G., 1988. *Man and his Symbols*. San Sebastian: Doubleday.
30. Jung, C. G., 2015. *Archetipai ir kolektyvinė sąmonė*. Vilnius: „Margi raštai“.
31. Kolektyvinė sąmonė. In: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: MELC. Prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/kolektyvine-pasamone/> [Žiūr. 2025 02 01].

32. Kolevinskienė, Ž., 2011. Tautinio tapatumo paieškos išeivijos moterų prozoje. *Teksto slėpiniai*, 14, p. 49–62. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/41773> [Žiūr. 2025 02 07].
33. Kristeva, J., 1980. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Prieiga: https://archive.org/details/desireinlanguage0000kris_b8k4/page/n5/mode/2up [Žiūr. 2025 02 27].
34. Landsbergis, A., 2024. *Kritika, jungianti pasaulius. Rinktinė*. Sud. G. Bankauskaitė, L. Adomavičienė, D. Vaišvilaitė. Vilnius: „Aukso žuvys“.
35. Laurušaitė, L., 2011. *Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/41847> [Žiūr. 2025 03 29].
36. Lévi-Strauss, C., 1978. *Myth and Meaning*. London: Routledge & Kegan Paul.
37. Milerius, N., 2021. Nerijus Milerius. Odisėja kaip kelionė namo. Prieiga: <https://literaturairmenas.lt/s-keltininkai/nerijus-milerius-odiseja-kaip-kelione-namo> [Žiūr. 2025 03 10].
38. Morkūnaitė, U., 2015. Dialogas su Biblija Liūnės Sutemos ir Birutės Pūkelevičiūtės poezijoje: drąsi egzistencinės vilties paieška. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 22, p. 38–49. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/59233> [Žiūr. 2025 04 05].
39. Nastopka, K., 2006. *Mitinis literatūros matmuo*. Vilnius: VPU leidykla.
40. Nyka-Niliūnas, A., 1999. *Dienoraščio fragmentai*. 1971–1998. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.
41. Paplauskienė, V., 2011. Moters pasaulis Liūnės Sutemos rinkinyje „Graffiti“. *Respectus Philologicus*, 19 (24), p. 99–110. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/30222> [Žiūr. 2025 04 12].
42. Racėnaitė, R., 2021. Mircea Eliade’s mito samprata. *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, 9 (2), p. 43–64. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/98869> [Žiūr. 2025 04 04].
43. Ramanauskaitė, E., 1995. Mitas. Žaidimas. Tikrovė. *Darbai ir dienos*, 10, p. 86–88. Prieiga: <https://www.vdu.lt/cris/entities/publication/24bd57c1-266e-4edb-b967-f6d21d56dc63> [Žiūr. 2025 04 15].
44. Ricoeur, P., 1972. *Symbolism of Evil*. Boston: Beacon Press.
45. Ricoeur, P., 1984. *Time and Narrative*. Vol. 2. Chicago: University of Chicago press.
46. Said, E. W., 2013. *Reflections on Exile and Other Essays*. London: Granta books.
47. Speičytė, B., 2012. *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*. Vilnius: LLTI.
48. Sruoga, B., 2013 [1957]. *Dievų miškas*. Chicago: M. Morūno spaustuvė, Terra. Prieiga: <https://www.epaveldas.lt/static/lmb-bucket/C1B0003050071/doc/0005-FA3D9C84BEF593DC7EF53A9EC9620014.pdf> [Žiūr. 2025 02 23].

49. Stelmokas, S., 2004. Mitas – archajinis naivus mokslas ar gyvenimo veiksnys? *Problemos*, 65, p. 42–45. Prieiga: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/6648> [Žiūr. 2025 04 15].
50. Stepukonienė, I., 2017. Vandens motyvas Liūnės Sutemos ir Astridos Ivaskos poezijoje. *Lituanistica*, 62, 4, p. 289–302. Prieiga: <https://lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/3429> [Žiūr. 2025 03 16].
51. Sutema, L., 1991. Autobiografija. In: Antanaitis, A. T., Mickienė, A. (sud.), 1994. *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 691–696.
52. Sutema, L., 2009. *Sugrįžau*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
53. Šiukščius, V., 1999. *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*. Vilnius: LLTI.
54. Škėma, A., 1958. *Balta drobulė*. Prieiga: <http://antologija.lt/files/pdf/antanas-skema-balta-drobule.pdf> [Žiūr. 2025 02 22].
55. Turner, V., 1991. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. New York: Cornell University Press.
56. Vanagaitė, G., 2018. Algimanto Mackaus ir Liūnės Sutemos autobiografiniai tekstai, arba apie išdidumą egzilyje. *Darbai ir dienos*, 69, p. 141–149. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/72449> [Žiūr. 2025 03 16].
57. Žakevičienė, I., 2018. Liūnės Sutemos tikrumo poetika. *Darbai ir dienos*, 69, p. 167–177. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/72477> [Žiūr. 2025 03 16].
58. Žvirgždas, M., 2011. Medis Henriko Nagio poezijos peizaže. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 13, p. 172–183. Prieiga: <https://www.lituanistika.lt/content/37326> [Žiūr. 2025 03 11].

PRIEDAI

PRIEDAS NR. 1

Tai buvo rytoj.

Jau laikas jums grįžti.
Sugrįžo visi ištremtieji,
visi uždarytieji getuose,
visi kareiviai, dingę be žinios –
nuo jų žodžių krušos
iškilo mano langai, pro kuriuos
žiūrėdavau į juos
minėjimu iškilmingom dienom –
ir trupa mano kasdienis džiaugsmas,
lyg duonos riekė laužoma jų,
šaukiančių atsiminimus, nebepasotinamų –

Tai buvo rytoj ir vakar,
tarp dviejų delčių, dviejų pilnačių...
Jau laikas ir jums sugrįžti.
Nebeliko lango į jus,
tik minėjimų iškilmingumas slogus.
Nesidaugina kasdienis džiaugsmas,
speigo paukščiai sulesė trupinius –
Jau laikas ir jums sugrįžti
ir būti kartu, tyliam ir sotiems,
kad vėl būtų dabar,
kad vėl būtų šiandien – (Liūnė Sutema, 2009, p. 70)

PRIEDAS NR. 2

Nenoriu būt atpirkta

Nenoriu būt atpirkta –
tegu medžioklinis peilis
įpjauna manyje
neišnykstančius pjūvius –
tepalieku randuota ir matoma
kiekvienam –
ir teskrieja akmuo į mane,
nes esu taikinyš,
nes esu pradžia
visų nusikaltimų,
ir kiekvienos skriaudos prieš tave,
įskaudinta, beraštė siela – (Liūnė Sutema, 2009, p. 77)

PRIEDAS NR. 3

Rytoj išsinersiu iš rūbo,
nutrinsiu, nudulkinsiu tavo žodžius,
jų nesuprasdama,
tik jausdama, kad esu kalta –
kalta, kad nebuvau su tavim
skaistykloj ir pragare –
ir skauda, skauda kaip rakštis po nagu,
kurio negali ištraukti
ir turi laukti kada supūliuos,
kad būtume kartu – (Liūnė Sutema, 2009, p. 190)

PRIEDAS NR. 4

Laimė

O mylima maža lėle drobiniu veidu,
spalvingu sijonėliu, išdurtom akim.
Aš nebemoku žaisti su tavim –
matydama, kaip dyla pasaga ant slenksčio ties durim,
aš tavo vardą užmirštu.

Maža suplyšusi lėle, aš nieko neturiu,
kažkur pasimetė ir paskutinė mėlyna saga –
tavo skaidri akis. Mano ranka
išaugo, ir daugiau jau niekada
jinai tavęs nebepalies, –

o mylima akla lėle. (Liūnė Sutema, 2009, p. 10)

PRIEDAS NR. 5

linai

Dabar matau,
negaliu prisiminti ano mėlynumo,
tik lyginau jį su kitais
iki neapkentimo spalvų.
Mano tėvo linai nesulaukė žydėjimo,
užplakti liūčių –
Aš tetroškau neišsiskirt iš kitų,
visus palyginimus turinčių
linų žydėjimui. – Taip žydėjo linai...
Dabar matau,

negaliu prisiminti, kaip žydėjo,
ir kodėl, kodėl linai...

Dabar žinau,
niekados nejutau drobės šiurkštaus vėsumo,
tik kalbėjau apie jį,
tik ilgėjausi jo –
Mano drobės pelija nepaliestos
kratinėj skrynioj,
tenorėjau būti viena anų,
kurių kūnai vis dar tebejaučia
šiurkštų vėsumą linų.
Dabar žinau,
aš jo niekados nejutau.
Ir aš niekados neauginsiu linų. (Liūnė Sutema, 2009, p. 57)

PRIEDAS NR. 6

Stotyse pakeisti tvarkaraščiai.

Jūs visuomet per anksti –
aš visuomet per vėlai.
Nesusitiksim, neišsiskirsim –
traukiniai ne mūsų laiku pravažiuoja.
Vasaros laikas – laikas žiemos...
mūsų laikrodžiai kukuoja gegužėm
ir skamba klavesinu romantišku.

Jeigu laukia kas mūsų –
nesulauks,
ir augs nusivylimas,
kad negali dalintis paveldėta žeme,
ir suleis šaknis į veidą
liauna gluosnio šaka,
ir žaliuos, žaliuos...
Koks neįprastas glostymas
ranka – gluosnio šakos.

Jeigu laukia kas mūsų –
nesulauks,
ir augs džiaugsmas,
kad nereikia dalintis paveldėta žeme –
ir suleis šaknis į veidą
ta pati gluosnio šaka,
ir žaliuos, žaliuos...
Koks įprastas plakimas
ranka – gluosnio šakos. (Liūnė Sutema, 2009, p. 71)

PRIEDAS NR. 7

Emigruosiu į šalį, kurios dar nėra
ir duosiu jai vardą
SUTEMA,
ir ji bus nepriklausoma
nuo dangaus ir žemės,
neperkama, neparduodama,
ir ne pasaka –
Kai Didysis Magas
ranka debesį palies,
upelė Liūnė sproventi pradės,
nusinešdama visus paskendusius –
emigruosiu į šalį,
kuri vieną kart bus – (Liūnė Sutema, 2009, p 240)

PRIEDAS NR. 7

kai reikėjo apsispręsti –

Amaro naikinamas medis
tebestovi gatvės gale –
mano gatvės ir mano medis.
Nebenoriu klausyt nusivylusių moterų
raudant –
kokią žalumą jis nušviesdavęs
gatvę, kiekviena šaka
buvus vešli ir tiesi,
buvus pavėsis ir užuovėja,
ir kamiene išpjauštos širdys
su mergaičių vardais,
buvę standrios ir buvę jų –

Amaro naikinamas medis
tebestovi gatvės gale –
mano gatvės ir mano medis.
Nebenoriu klausyt svajotojų
kalbant –
kai audra nudraskys lapus,
išdraskys lizdus
ir liguistą kamieną nulauš,
išsaugs skaisčiai žalios atžalos,
tankiu krūmu suaugęs,
jo žiedai ir pavėsis bus mėlynių
ir vėl bus jų – (Liūnė Sutema, 2009, p. 41)

Vendeta

*Užrašai beržo tošyje,
dvidešimto šimtmečio viduryje –
MARIUI*

Dieną ir naktį plaukia
saulė balta migloje,
vietos nerasdama nusileist –
Nematysiu paskutinio saulėlydžio...
mano akys pilnos debesėlių,
mano saujos pilnos debesėlių,
ir burna pilna žemės,
nenupūs didžiulės, nužydėjusios pienės –
Saulės šaknys kibios ir gajos,
kabinas į mane –

Nieko nepasiimu,
visa lieka beržo tošyje,
įrėžta titnagu –
Susirinkit raides,
sudėkit jas į žodžius
ir skiemenuokit:

k r a u j o k e r š t a s s v a i g u s
k a i p a g u o n ū p i e n a s
s a l d u s k a i p b a l t ū
d o b i l ė l i ū m e d u s.

Aš turėjau gimti Korsikoj,
giminės kerštu pirmajam šauksme,
giminės keršto skoniu burnoj –
Aš turėjau gimti Korsikoj,
uolienu papėdėj,
apaugusioj krūmokšniais dygiais –
Ne Lietuvoj, po beržais svyruonėliais,
ilgesingai liūdnamis...

Kas man atleis,
kad mano kalba,
ne Viešpaties valia,
ugniavietėm springo,
pelenais duso? –
Niekas ir niekada.
Kam aš atleisiu,
kad jų tylą,
ne Viešpaties valia,
kapų duobėm prasižiojusi laukė?
Niekam ir niekada.

Veltui mokė mane,
veltui pirštu vedžiojo Šventajam Rašte:
– Atsuk kitą veido pusę –
Aš kitos neturiu –

Akis už akį –
mėlyną už rudą –
pilkašias pavasario dangus išsiurbė,
kad lytų skalsiau –
žaliąsias sugėrė žolė,
kad būtų žaliau –
Viešpatie, neatleisk,
jie žinojo ką darė –
Viešpatie, neatleisk,
nes žinau ką darau –

Dantis už dantį,
pieninis už auksinį –
iš iltinių suvėrė varsną ant kaklo
ir dėvi didžiųjų švenčių metu,
kad būtų puošniau –
Viešpatie, neatleisk,
jie žinojo ką darė –
Viešpatie, neatleisk,
nes žinau ką darau –

Žemė už žemę –
pusę gaublio už tris saujas –
likusią vanduo užlies
ir bangos ir liūliuos...
Miškai už mišką –
medis medį išduos,
kad prijaukintų paukštį –

Saulė už saulę...
Kokią?
Beliko tik viena,
balta, plaukianti migloje,
dieną ir naktį –
Vietos nerasdama nusileist –

Kas man atleis?
Niekas ir niekada.
Kam aš atleisiu?
Niekam ir niekada.
Saulės gajos šaknys apraizgė mane,
įaugo į sąnarius –

Kraujo kerštas sūrus,
kaip vienintelė tėvo ašara,
sutirpdžiusi manyje
akmenį ir ledus –

aguonų pieno svaigulį,
baltų dobilėlių saldumą
pavertus druska –
Aš turėjau negimt...

Turėjau negimt, o esu –
Mano motinos angelas sargas
apsvaigo žydinčia liepa –
Tėvo – saujom skynė žiedus,
ŽEMAITIJOJE –

šimtmečiais teriojoje Žemaitijoje,
šimtmečius iškentusioje Žemaitijoje,
šimtametei liepai žydint,
negalėjau pasirinkti:
būt ar nebūt –
šimtmečius būsiančioje Žemaitijoje
e s u –

i r g i r d ž i u,
žaliame berže gegė kukuoja,
i r j a u č i u,
mano plaukus šukuoja
ne pirštai pilni žiedelių –
apledėjusios šakos berželio,
skaudžiai rauna, šukuoja.

Beržo tošis ne degutui degti –
tesupleišėja ratų ašys,
neišves manęs,
lieku čia –
ir ateisiu nakčia
sulos atsigerti,
kartu su beržu verkti,
dar negimusio sūnaus –

Beržo tošis našlaičių godom godoti,
klajojančiom vėlėm nuraminti –
ne degutui degti, – ne.
Perdžiūvę ratai laukia
ant klojimų ir liepose
gandrų, kad krautų lizdus.

Gelia, tirpsta sąnariai,
skaudžiai, saldžia gėla –
limpa lūpos, korėja žodžiai –
dūzgia, ulioja biteles
baltų dobilėlių lauke –
Viskas beržo tošyje,
įrėžta titnagu –

Jeigu būčiau gimęs Korsikoje,
giminė mano ramiai ilsėtus
atkeršyta, po krūmokšniais dygiais.

**KAS MAN ATLEIS,
KAD NAŠLAIČIAI GODAS GODOJA,
KAD KLAJOJANČIAS VĖLES RAMINA
BERŽO TOŠĖLĖ BALTA?**

Atsileidžia atslūgsta sąnariuos
skaudžiai saldi gėla –
išsiliesiu, susigersiu žemėn,
lyg polaidis –
niekas neužglostys, neužmigdys – –
tik motina mano,
iš Raktuvės kapinių
Vėlinių naktį parbėgus,
vilnas dažys,
ąžuolo luobom, pasagų rūdim,
kad galėtų išausti
pilkai rusvą dvinytį
ir užkloti mane –

Nei diena, nei naktį nebespindi
saulė balta,
vietą suradusi nusileist –
Mano akys pilnos saulėlydžio,
mano saujos pilnos saulėlydžio,
iščiulpto korio vaškas burnoje –
susigersiu žemėn pilkai rusvu
saulėlydžiu,
kurio niekada nemačiau. (Liūnė Sutema, 2009, p. 139–145)

PRIEDAS NR. 9

Pagaliau radau, ko ieškojau,
visai arti atsistoju,
kad galėčiau paliesti ranka –
ir prabilo Šventas Jonas
savo medine burna:
ko taip žiūri į mane?
nori sužinot, kas iš klevo kamieno
išskaptavo mane?
Nenoriu. Dievdirbį žinau
ir jo pasakų pasaką,
kodėl ir kaip jis padirbo tave –
noriu, kad antrą kartą
pakrikštytum mane –

be vandens –
su rasa. (Liūnė Sutema, 2009, p. 247)

PRIEDAS NR. 10

Nebėra nieko svetimo

Nebėra nieko svetimo,
medis, kurio nepažinau, išaugo,
išsisklaido mano akyse –
jo dilginančių lapų audinys,
plonomis linijomis išsiražęs
kvėpuoja mano delnuose.
Ir prie sultingo, neragauto vaisiaus
įprato mano lūpos.

Nebėra nieko svetimo,
vaikai šviesiais, vaikai tamsiais veidais
dainuoja dainą apie pelę,
ta pačią, tik kita gaida –
ir žaidžia piemenukai, tikrai jų banda,
ne vilko, o žmonių piktų išgąsdinta –
jie vejas iš garažinės pliaukšėdami
žaisliniais šautuvais, lyg botagu.

Nebėra nieko svetimo,
miestas, kurio nepažinau, didėja,
kabindamasis į skliautus,
ir plečiasi, užaugdamas balotus,
žmonių neįpažintus laukus,
tiltais peršokdamas upes –
ir mano kraujuje įsimeta tas pats,
bevardžio miesto atkaklus
troškimas, ar čia dar gyvent.

Nebėra nieko svetimo –
ir niekad dar nebuvo manyje
tokia gaji, tokia saugi gimtoji žemė. (Liūnė Sutema, 2009, p. 32)

PRIEDAS NR. 12

Niekieno žemė

Mes kalbam išgelbėtais žodžiais

Meridiano mūsų kalbos –
Algimantas Mackus

Išaugau austinį atsiminimų rūbą –
šalta ir nejauku.
Sudėvėjau medines klumpaites –
skaudžiai aštriu ir skurdu.
Suklijavau visus praeities vaizdelius,
lyg spalvingus atsišaukimus,
ant vėjo plačios kalvos –
teispusto, teišžarsto juos –
Smagu, kaip niekad smagu.
Ir aš išeinu.

Nusekusioj upės vagoj,
žydi akmenys žmogaus akių spalva –
nuskendę peiliai žvejų žydu rūdim.
Atėjau basa ir klausaus
atlyjant lietaus –
Tylu –

Saulė, lyg žiotys plėšrios žuvies,
parijo debesį
ir žiūri į mane –
amžina ugnim rusendama,
anglėja krūmuos ir medžiuos sausra – (Liūnė Sutema, 2009, p. 85)

PRIEDAS NR. 13

Semiu saujom atodrėkio sniegą
ir kartoju:
iš vandens į vandenį, –
sugrižai –
glostau vėją, apkabinu ir prisiglaudžiu –
gerai, kad radaį mane dirbančią –
nežinau, ar žemė, ar akmuo po sniegu,
o vienok tikiu rasti žolės daigus
ir pajusti akmens ir žemės širdžių plakimus. (Liūnė Sutema, 2009, p. 213)

PRIEDAS NR. 14

Neišsižadėjau ir neužmiršau,
tebeturiu tave tokią kokia buvai,
kai mane auginai
savo knygnešiais ir piliakalniais,
buvusiais karžygiais,

paslaptینگais miškais,
ilgesingom liūdnom dainom –
pasaka tu buvai, ne šalis,
pasaka sekti nebaigta –
ir tebe laikau tave savyje
nepakeistą nepabaigtą – (Liūnė Sutema, 2009, p. 243)

PRIEDAS NR. 15

Kainas

Aš augau tavo šešėly, niekieno nematomas,
lyg krūmokšnis vargas, ir tamsa
tirštėjo, tau vis dar per maža
buvo saulės – tada,
pradėjau ir aš jos ilgėtis, ir –
Abeli, tu sugundei mane.

Dabar motinos saugo ir lydi tave,
seserų dainose tik tu esi –
į tave panašiais svajoja būti
broliai jauni.

Aš paženklintas tavo šviesoje, kiekvieno vengiamas,
lyg nuodingas vijoklis, ir vienuma
didėja, o tau dar per mažą
visų meilės, kaip aš ją
nors akimirksniu trokštu pajusti, – kaip?
Abeli, kam tu gundai mane – (Liūnė Sutema, 2009, p. 22)

PRIEDAS NR. 16

Lunatiko kelionių užrašai

Broliui

Vaikystėje pilnatį man užstojo
motina savim –,
kad neklajočiau naktim,
palietas paslaptingos šviesos –

Koks buvo motinos veidas?
Ir kokia pilnatis?
Nežinau. Neprisimenu.
Kiekviena pilnatis naktis
išvingiuoja šviesų kelią atgal –
ir aš sugrįžtu.

pirmoji kelionė

Vidudienis miško skynime.
Atžalos be šešėlių.
Mano žingsniai begarsiai,
aš renku ir renku
godžiom rankom žemuoges
į varnalėšos lapą –
mano lūpos sulipę nuo pušies saku,
jei galėčiau sušukti,
kas atsilieptų? –
Aš veriu ir veriu
įkaitusiais pirštais žemuoges
ant smilgų ilgų –

Kuriuo taku atėjau?
Supleišėjęs molis nepriėmė mano pėdų,
tik spyglių aštrumu sužeidė jas –
Molis draugo žaislų,
piemenukų kantrybe lipdytų –

Aš einu ir einu,
lyg per liūną
klimpsta kojos į samanas.
Aš nešu. Aš turiu nunešti
ant smilgų kvepiančias žemuoges
savo vaikui –
kad jisai nepradėtų ilgėtis
nepažįstamo krašto miškų –

antroji kelionė

Lyja ir lyja. Vakar buvo
Dangun Ėmimo Diena.
Mano motina liko čia.
Sulanksčius procesijų vėliavas
ji paslėpė savo veidą jose
ir laukė manęs –

Kaip galėjau ateiti laiku?
Miestelyje gatvės nebeturi vardų.
Lyja.
Nuo kelrodžių laša
tiršti lašai raudonų žvaigždžių –
ir ant motinos namo durų spindi
naujas užraktas, pjautuvu aštriu –,
aš atėjau dar nešinas senuoju raktu,
apvaliu, žalvariniu raktu –

Lyja ir lyja, ir kyla
malūno tvenkinys tamsus vanduo.
Didžioji žuvis, išnirusi paviršiun,

laukia grobio –
tebus jos alkis pasotintas
žalvariniu raktu – –
dabar nei aš, nei motina,
tikrai nebeturim namų –

Jeigu vis dar lyja,
tai kodėl suvytę
berželių šakos išklotos ant kelio
ir, kaip procesijos žiedai, sutrypti?

Motinos žingsniai lengvi –
mano dar lengvesni.
Ir vis dar lyja – –
Procesijų vėliavų šilkas slidus,
motinos veido bruožai nuslydo –
neįspaudė nei viena raukšlė, nei viena.
Tik jo šiltą ir ramų alsavimą
dar užčiuopia mano ranka,
ir prisimena –
procesijų vėliavų šilkas slidus.

Lyja ir lyja. Vakar buvo
Dangun Ėmimo Diena.
Mano motina liko čia.
Bet aš jos atpažint negaliu – (Liūnė Sutema, 2009, p. 35–38)

PRIEDAS NR. 17

kai saulė išduos –

Esu neprijaukinama mirties –
ana moteris,
ieškanti žemės purios savo pėdom,
šaukianti žemę motinos vardu,
ir skausmo aštrumu išraižius
akmenyje vardus, neviltim sužiedusi veidus
mylinčius ir giedrius –,
tai ne aš –

ana moteris,
nemokėjusi tausot daiktų,
nesuradusi niekur namų
ir dabar gyvenanti stotyje,
rami ir santūri pasiruošus kelionei
į nepažįstamą šalį,
tai ne aš –,
ji tik tai panaši į mane.

Aš vaikštau šaligatviu arba gruodu,
kad nepalikčiau ženklų –
braižau laiškus ant apledėjusio lango
prieš pat atodrėkį,
ir viską renku, lyg senutė šykštuolė,
renku ir slepiu,
nuo aklių akių ir rankų šiurkščių,
ir besidžiaugdamas savo turtu sudeginau
žemėlapi į nežinomą šalį –
aš noriu palikti žinią, ir esu
atsargi ir budri kiekvienai vilionei

į Tenai –
mano žmonės ir mano daiktai pas mane
laimingi ir saugūs.

Neprijaukinsi manęs, mirtie,
tik sugausi klastingai – staiga –,
kai saulė puolus ant gruodo
išsilies, įklampindama provėžoj
mano pėdas giliai –,
kai raidės ant apledėjusio lango
pražydės nuo šerkšno baltai,
nesulaukę atodrėkio –
kai beglostant mylimą veidą
skaudi šviesa iškraipys pažįstamus bruožus
ir daiktų kietas briaunas –

kai saulė išduos, tu paimsi
neprijaukintą mane. (Liūnė Sutema, 2009, p. 46–47)

PRIEDAS NR. 18

Legendų žmonės sugrįžta pas mus,
išsiilgę namų ir mirties –
Legendų žmonės sekioja mus,
lyg šešėliai svetimos praeities
ir laukia,
kada Saulės Medis pražydės,
ir vienkartinė šviesa juos užlies
atimdama veidus ir vardus – (Liūnė Sutema, 2009, p. 203)

PRIEDAS NR. 19

Noriu grįžt į praėjusi šimtmetį
ir surinkti viską, ką palikau –
brolio nebaigtą braižyt žemėlapi,

su kuriuo norėjom keliauti
į buvusias mūsų miestus abu –
senelės sapnininką,
kad galėčiau atsigint nuo sapnų,
ir neįsteigtus pažadus be vardų –
noriu grįžti į savo šimtmetį
ir kur nors, pagaliau, surast sau namus –
Tebūnie, ko niekad nebuvo –
Tebūnie, ko niekada nebus. (Liūnė Sutema, 2009, p. 226)

PRIEDAS NR. 20

Želia svetimos usnys, dagiliai ir dilgės
žemėje, kurioje gimiau –
diamedis, kurį palikau,
ir niekad jo neužmiršau,
apaugęs piktžolėm –
nejau nebėra rankų, kurios ravėtų,
nejau nebėra rankų, kurios sėtų duoną,
nors ir ant grindinio, patręšto krauju,
jeigu žemėje vietos nebėra –
nebeklausiu –
Tebūnie –
lieku neišgirsta. (Liūnė Sutema, 2009, p. 228)